

sociaal
economisch
onderzoek
oost-gelderland

2b

De arbeidsmarkt van de regio Oost - Gelderland

het sociaal economisch onderzoek voor de regio oost-gelderland is een gezamenlijk project van de provincie gelderland, het samenwerkingsverband oost-gelderland, de BENG-gemeenten, de gelderse gemeenten van het gewest midden-ijssel en de kamers van koop- handel en fabrieken te arnhem en te zutphen.

Zutphen, juni 1981

DE ARBEIDSMARKT VAN DE REGIO OOST-GELDERLAND

Deelnota 2b, SEO regio Oost-Gelderland

Menno Walsweer
Boudewijn Drewes
Alfons Bloemberg

Uitgevoerd door:
de Stichting Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland,
Gele Rijdersplein 12, Postbus 1172, 6811 AN Arnhem

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

Korte inhoudsopgave

Voorwoord

	pag.
1 Inleiding	1
2 Samenvatting	7
3 De vraag naar arbeid	19
4 Het aanbod van arbeid	80
5 Konfrontatie van vraag en aanbod	125

Bijlagen:

Voor de volledige inhoudsopgave verwijzen wij naar de laatste bladzijden van het rapport.

Daar is tevens een overzicht van de bijlagen opgenomen.

Korte Inhoudsopgave

Voorwoord

1	Inleiding	1
2	Samenvatting	2
3	De verslaggever	3
4	De verslaggever	4
5	Kort overzicht van de verslaggever	5

Bijlagen

1 inleiding

1. Einleitung

1 Inleiding

In de Raamnota opgesteld door het SEO projektteam zijn op pagina 21 voor de regionale arbeidsmarkt studie de volgende probleemstellingen als uitgangspunt van het onderzoek opgenomen:

- a) Hoe verhouden vraag en aanbod op de Regionale Arbeidsmarkt zich zowel in kwantitatieve (omvang) als in kwalitatieve zin (aard en samenstelling) en welke knelpunten en spanningen doen zich voor bij de konfrontatie van vraag en aanbod ?
- b) Welke factoren (naar tijd, aard en plaats) zijn van invloed op het bereiken van het gewenste evenwicht tussen de vraag naar en het aanbod van arbeid en wat zijn de verwachtingen tot 1985 ?
- c) In hoeverre is beïnvloeding hiervan door het beleid gewenst en mogelijk ?

1.1 De inhoud van de rapportage

Deze rapportage van de eerste fase van het onderzoek omvat een inventarisatie en analyse van voorbije, huidige en te verwachten ontwikkelingen en knelpunten.

Wat de tijd betreft strekt het onderzoek zich uit over de periode 1972 tot 1985.

Het gebied waarop het onderzoek betrekking heeft, is Oost-Gelderland en (soms) het COROP-gebied Achterhoek. Voor een afbakening van deze gebieden verwijzen wij naar het bij deze inleiding gevoegde kaartje.

Uiteraard zijn ter vergelijking vaak provinciale en nationale cijfers aan de regionale gegevens toegevoegd.

Die vorliegende Arbeit ist eine Untersuchung über die Entwicklung der deutschen Literatur im 19. Jahrhundert. Sie ist in drei Teile gegliedert: I. Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert, II. Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert, III. Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert.

Im ersten Teil wird die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert betrachtet. Es wird die Entwicklung der deutschen Literatur im 19. Jahrhundert dargestellt. Es wird die Entwicklung der deutschen Literatur im 19. Jahrhundert dargestellt.

Im zweiten Teil wird die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert betrachtet. Es wird die Entwicklung der deutschen Literatur im 19. Jahrhundert dargestellt. Es wird die Entwicklung der deutschen Literatur im 19. Jahrhundert dargestellt.

Im dritten Teil wird die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert betrachtet. Es wird die Entwicklung der deutschen Literatur im 19. Jahrhundert dargestellt. Es wird die Entwicklung der deutschen Literatur im 19. Jahrhundert dargestellt.

2. Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert

Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert ist eine sehr interessante und wichtige Epoche. Es ist eine Epoche, in der die deutsche Literatur sich sehr stark entwickelt hat. Es ist eine Epoche, in der die deutsche Literatur sich sehr stark entwickelt hat.

Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert ist eine sehr interessante und wichtige Epoche. Es ist eine Epoche, in der die deutsche Literatur sich sehr stark entwickelt hat. Es ist eine Epoche, in der die deutsche Literatur sich sehr stark entwickelt hat.

Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert ist eine sehr interessante und wichtige Epoche. Es ist eine Epoche, in der die deutsche Literatur sich sehr stark entwickelt hat. Es ist eine Epoche, in der die deutsche Literatur sich sehr stark entwickelt hat.

Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert ist eine sehr interessante und wichtige Epoche. Es ist eine Epoche, in der die deutsche Literatur sich sehr stark entwickelt hat. Es ist eine Epoche, in der die deutsche Literatur sich sehr stark entwickelt hat.

Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert ist eine sehr interessante und wichtige Epoche.

In het bijgevoegde schema hebben we het veld van ons onderzoek globaal aangegeven. Van boven naar beneden staan de stations aangegeven waarlangs we het arbeidsaanbod hebben gekonstrueerd. Uit de bevolking is de beroepsbevolking afgeleid, die samen met de inkomende pendel het arbeidsaanbod vormt.

Van beneden naar boven is de konstruktie van de vraag naar arbeid weergegeven. De werkgelegenheid is eerst per bedrijfstak benaderd waarna door optelling de totale regionale werkgelegenheid is vastgesteld. Dat is dan de vraag naar arbeid.

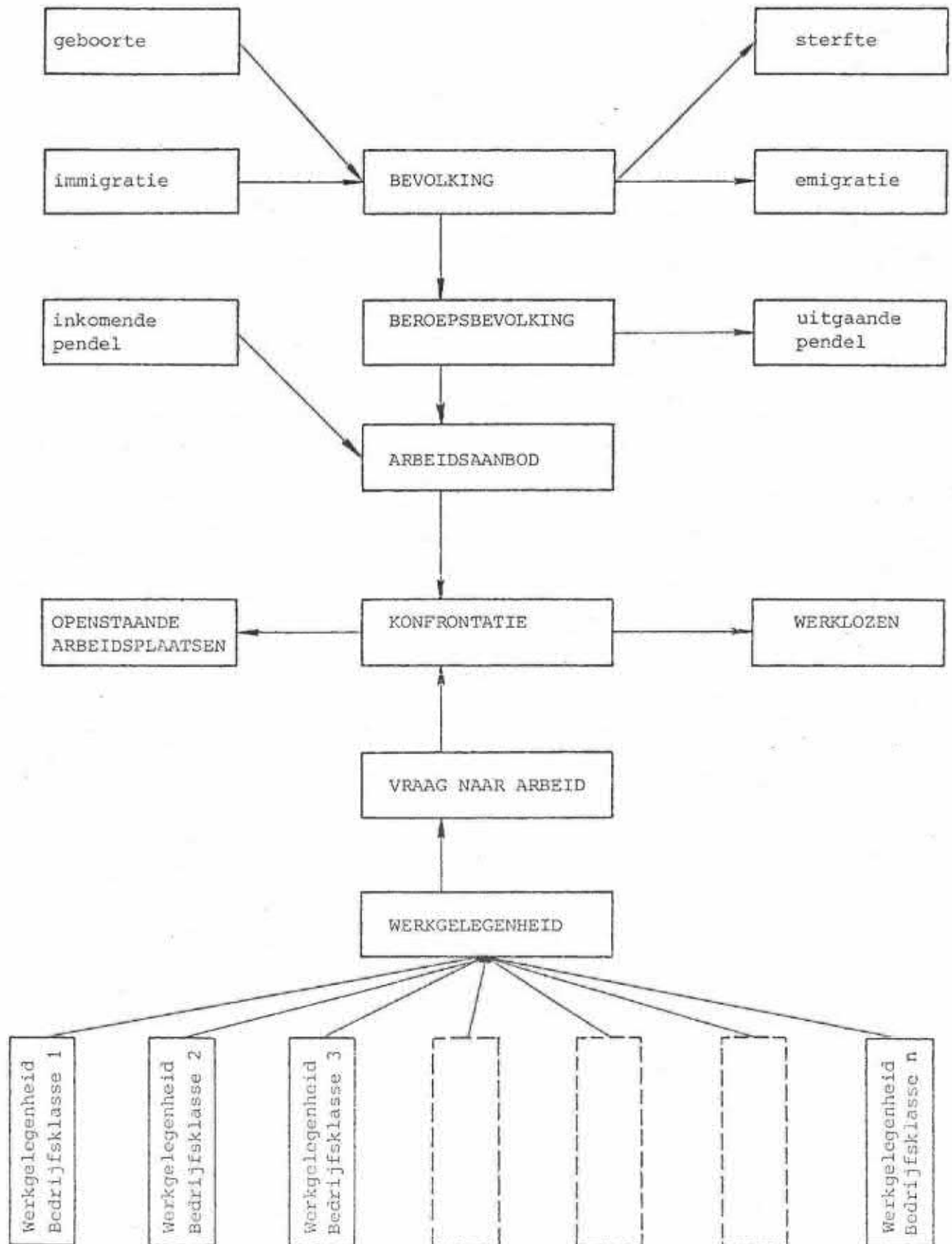
Aanbod en vraag worden gekonfronteerd. In een ideaalsituatie zouden ze kwantitatief en kwalitatief exakt op elkaar aansluiten. We hebben echter niet met een ideaalsituatie, maar met de realiteit te maken. Daarom blijken er bij de konfrontatie frikties te zijn. Die komen tot uiting in werkloosheid enerzijds en openstaande arbeidsplaatsen anderzijds.

1. The first part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the existence of a solution of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β . It is shown that the system has a solution for arbitrary values of the parameters α and β if and only if the matrix A is nonsingular.

2. In the second part of the paper, the problem of the existence of a solution of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β is solved. It is shown that the system has a solution for arbitrary values of the parameters α and β if and only if the matrix A is nonsingular.

3. In the third part of the paper, the problem of the existence of a solution of the system of equations (1) for arbitrary values of the parameters α and β is solved. It is shown that the system has a solution for arbitrary values of the parameters α and β if and only if the matrix A is nonsingular.

SCHEMATISCHE WEERGAVE VAN HET ONDERZOEKVELD

Uit analyse van de (te verwachten) structurele ontwikkelingen met betrekking tot de beroepsbevolking (aanbod) en de werkgelegenheid (vraag) worden, bij de konfrontatie van beide, huidige en te verwachten problemen en knelpunten in Oost-Gelderland aangegeven.

Het aanbod, de omvang van de beroepsbevolking, wordt in de eerste plaats bepaald door omvang en samenstelling van de bevolking. Daarom is onderzoek noodzakelijk naar de samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht. Daarnaast is een belangrijk aspect voor het bepalen van de (te verwachten) omvang van de beroepsbevolking de mate van deelneming aan beroepsarbeid. In de rapportage wordt aangegeven welke invloed op de groei van de beroepsbevolking wordt uitgeoefend door veranderingen in de deelneming aan het arbeidsproces, veranderingen in omvang en samenstelling van de bevolking, inclusief de effecten van de migratie.

Tegenover het aanbod van arbeid staat de vraag. In dit rapport wordt met de term "vraag naar arbeid" bedoeld de gerealiseerde vraag naar arbeidskrachten, uitgeoefend door bedrijven, instellingen en overheid. Het begrip "vraag naar arbeid" is dan synoniem met de meer gangbare uitdrukking "werkgelegenheid".

De te verwachten vraag naar arbeid in Oost-Gelderland is voor de periode 1980-1985 geraamd met behulp van een ekonometrisch model. In dit model worden een aantal factoren, die van invloed zijn op de regionale werkgelegenheid, in wiskundige vergelijkingen met elkaar in relatie gebracht. De belangrijkste variabelen zijn in dit verband de ontwikkeling van de regionale produktie en arbeidsproduktiviteit per sektor, alsmede een aantal nationale grootheden, zoals de landelijke werkgelegenheid per sektor en het nationale inkomen.

Op basis van de ontwikkelingen in het verleden worden de onderlinge invloeden en afhankelijkheden van de gebruikte variabelen getalsmatig weergegeven en in een samenhangend vergelijkingenstelsel bijeengebracht. Vervolgens zijn onder aanneming van een aantal veronderstellingen deze wiskundige vergelijkingen gebruikt om per sektor ramingen van de werkgelegenheid tot 1985 te vervaardigen. Ook wordt inzicht gegeven in de te verwachten ontwikkeling van het opleidingsnivo van de beroepsbevolking.

The first part of the manuscript is devoted to a general introduction of the subject. It contains a brief history of the science of the earth and its atmosphere, and a description of the various branches of the science.

The second part of the manuscript is devoted to a detailed description of the various branches of the science. It contains a description of the various branches of the science, and a description of the various branches of the science.

The third part of the manuscript is devoted to a detailed description of the various branches of the science. It contains a description of the various branches of the science, and a description of the various branches of the science.

The fourth part of the manuscript is devoted to a detailed description of the various branches of the science. It contains a description of the various branches of the science, and a description of the various branches of the science.

The fifth part of the manuscript is devoted to a detailed description of the various branches of the science. It contains a description of the various branches of the science, and a description of the various branches of the science.

De konfrontatie van vraag en aanbod tenslotte verschaft inzicht over de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in Oost-Gelderland.

De ontwikkeling op de arbeidsmarkt tot 1985 geeft aan dat, evenals in de afgelopen periode, het aanbod in Oost-Gelderland sneller zal groeien dan de vraag. De diskrepanties die nu reeds omvangrijk zijn, zullen naar verwachting toenemen.

Deze rapportage heeft slechts betrekking op de eerste fase van het onderzoek. In dat verband is te begrijpen dat sommige onderdelen van de studie nog niet geheel zijn uitgediept. Er staat nog een tweede fase te wachten waarin het onderzoek vooral zal worden toegespitst op zijn beleidsrelevante onderdelen.

Soms hebben we in deze rapportage al aangegeven waar aspecten liggen die voor het onderzoek in de tweede fase van belang kunnen zijn.

1.2 De opbouw van de rapportage

In de volgende hoofdstukken worden na een samenvatting, de resultaten van het onderzoek weergegeven verdeeld in vraag, aanbod en konfrontatie van beide. Deze drie hoofdstukken geven eerst de ontwikkeling weer in de periode 1972-1978, en vervolgens die in het tijdvak tot 1985. In het hoofdstuk over de vraag naar arbeid is een variant opgenomen van de ontwikkeling van de vraag naar arbeid in 1985. In het hoofdstuk over de konfrontatie van vraag en aanbod wordt daarom ook een konfrontatievariant voor het jaar 1985 behandeld. De reden voor het opnemen van deze variant van de vooruitberekening van de vraag is dat na gereed komen van de concept-rapportage een middellange termijnstudie van het Centraal Planbureau is verschenen (in maart 1981) waarin uitgegaan wordt van een economisch toekomstbeeld dat er somberder uitziet dan de visies in 1979 en 1980. De paragrafen waarin deze recente verwachtingen zijn verwerkt zijn aangeduid met een asterisk. Het betreft de paragrafen 3.2* en 3.3* (vooruitberekening van de vraag) en 5.3* (konfrontatie).

The first part of the paper is devoted to a discussion of the general principles of the theory of the structure of the atom. It is shown that the structure of the atom is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

In the second part of the paper, the author discusses the problem of the structure of the nucleus. It is shown that the structure of the nucleus is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The third part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the molecule. It is shown that the structure of the molecule is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The fourth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the crystal. It is shown that the structure of the crystal is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The fifth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the liquid. It is shown that the structure of the liquid is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The sixth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the gas. It is shown that the structure of the gas is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The seventh part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the plasma. It is shown that the structure of the plasma is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The eighth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the solid. It is shown that the structure of the solid is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The ninth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the liquid crystal. It is shown that the structure of the liquid crystal is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The tenth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the superconductor. It is shown that the structure of the superconductor is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The eleventh part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the semiconductor. It is shown that the structure of the semiconductor is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The twelfth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the insulator. It is shown that the structure of the insulator is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The thirteenth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the dielectric. It is shown that the structure of the dielectric is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The fourteenth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the magnetic material. It is shown that the structure of the magnetic material is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The fifteenth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the ferroelectric material. It is shown that the structure of the ferroelectric material is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The sixteenth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the piezoelectric material. It is shown that the structure of the piezoelectric material is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

The seventeenth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the structure of the thermoelectric material. It is shown that the structure of the thermoelectric material is determined by the laws of quantum mechanics, which are based on the principle of the conservation of energy and the principle of the conservation of momentum.

Legend

County boundaries

Major cities

River Sever

Scale 1:100,000

2. samenvatting

2 Samenvatting

In deze samenvatting geven we de hoofdlijnen weer van de hoofdstukken 3, 4 en 5. We houden ook de volgorde van behandeling van onderwerpen aan zoals die in de drie hoofdstukken is gekozen. We beginnen dus met de vraag naar arbeid (hoofdstuk 3), vervolgen met het aanbod van arbeid (hoofdstuk 4) om tenslotte vraag en aanbod met elkaar te confronteren (hoofdstuk 5). Per onderwerp - vraag, aanbod, confrontatie - is evenals in de betreffende hoofdstukken een opzet gekozen waarbij geschreven wordt vanuit het verleden via het heden naar de toekomst.

We hebben geprobeerd de samenvatting zó te komponeren dat alle hoofdlijnen van het rapport erin terug te vinden zijn, terwijl hij toch kort genoeg blijft om in een uur bestudeerd te kunnen worden. We hebben dat gedaan terwille van de leesbaarheid in het algemeen. Maar we hebben ons daarbij in het bijzonder de (Oost)Gelderse bestuurders voor ogen gehouden, die uit hoofde van hun beleidsverantwoordelijkheid dit rapport behoren te kennen, maar die tegelijkertijd zoveel méér te lezen hebben. We adviseren hen te volstaan met het kennisnemen van deze samenvatting.

Wie tevens geïnteresseerd is in de details en in de wetenschappelijke verantwoording van de onderzoekresultaten, leze het gehele rapport. Voor hen hebben we de bruikbaarheid van deze samenvatting vergroot door in de kantlijn steeds het nummer te plaatsen van de paragraaf waarin het onderwerp dat aan de orde is, uitvoerig wordt behandeld.

Ter afsluiting van deze inleidende opmerkingen wijzen we er nog eens op dat zowel de cijfers met betrekking tot het verleden als de ramingen voor 1985 voor het belangrijkste gedeelte gekonstrueerde cijfers zijn. Dat betekent dat de gegevens door een marge van enige onzekerheid zijn omgeven. Die cijfermatige onzekerheid heeft overigens geen vertekende invloed op de tendenzen en ontwikkelingen die uit het onderzoekresultaat naar voren komen.

(3.) De vraag naar arbeid

Onze studie heeft betrekking op de periode van 1972 via 1978 tot 1985. Vóór 1972 kent Nederland een vrij hoog ontwikkelingstempo. Het nationaal inkomen stijgt aanzienlijk evenals de industriële produktie. Datzelfde tempo kenmerkt de ontwikkelingen in Oost-Gelderland.

- (3.1.) Na 1972 vertonen zowel de landelijke alsook de Oostgelderse economie een geheel ander beeld. Aan hoge ontwikkelingstempi en snelle stijgingen komt een einde. In plaats daarvan doet zich stabilisatie en soms zelfs stagnatie voor. Een reeks binnenlandse en buitenlandse oorzaken liggen aan deze verandering ten grondslag.

Ook de ontwikkeling van het arbeidsvolume (de werkgelegenheid in manjaren) vertoont het bovengeschetste beeld. Dat geldt zowel voor Nederland als voor Oost-Gelderland. In Oost-Gelderland is de ontwikkeling van het totale arbeidsvolume van 1972 tot 1978 nog een fraktie gunstiger dan in Nederland: er is in Oost-Gelderland sprake van een (minimale) toeneming van 113.200 manjaren in 1972 tot 113.700 in 1978. De groei van het arbeidsvolume vindt in deze jaren vooral plaats in de bouwnijverheid, de dienstensektor en bij de overheid. Daartegenover staat een daling van het arbeidsvolume in de nijverheid. In Oost-Gelderland bedraagt die daling van 1972 tot 1978 maar liefst 14%.

- (3.1.3) We hebben de arbeidsvolumeontwikkelingen in Oost-Gelderland en in Nederland gedurende de jaren 1972-1978 met elkaar vergeleken met behulp van een shift and share analyse. Zo'n analyse stelt ons in staat vast te stellen in hoeverre een van het nationale afwijkende regionale ontwikkeling het gevolg is van de specifieke bedrijfsklassenstructuur van een regio enerzijds, danwel van een complex overige factoren anderzijds. Bij dat complex overige factoren denken we vooral aan de regionale vestigingsplaatsfactoren zoals de ligging en de infrastructuur van de regio, het arbeids-ethos van de bevolking en dergelijke.
- Wat Oost-Gelderland betreft hebben we de shift and share analyse uitgevoerd voor het totale arbeidsvolume en voor de nijverheid en de dienstensektor afzonderlijk.

Het totale arbeidsvolume van Oost-Gelderland ontwikkelt zich van 1972 tot 1978 iets gunstiger dan dat van Nederland. Uit de analyse is gebleken dat dit geheel wordt veroorzaakt door de positieve vestigingsplaatsfactoren van Oost-Gelderland; de Oostgelderse bedrijfsklassenstructuur heeft slechts negatieve invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van het arbeidsvolume.

Bij de nijverheid is het analyse-resultaat soortgelijk. De Oostgelderse bedrijfsklassenstructuur oefent negatieve invloed uit op de ontwikkeling, de regionale vestigingsplaatsfactoren oefenen positieve invloed uit. De negatieve invloed van de bedrijfsklassenstructuur is bij de nijverheid een fraktie groter dan de positieve invloed van de vestigingsplaatsfactoren. Het arbeidsvolume van de dienstensektor ontwikkelt zich in Oost-Gelderland voorspoediger dan in Nederland. Uit de shift and share analyse blijkt dat dit geheel wordt veroorzaakt door de gunstige vestigingsplaatsfactoren van Oost-Gelderland.

- (3.3.1) Met behulp van een ekonometrisch model is het arbeidsvolume per bedrijfsklasse in Oost-Gelderland voor 1985 berekend. De belangrijkste resultaten zijn in tabel 2.1. weergegeven.

Tabel 2.1. Arbeidsvolume per sektor, Oost-Gelderland, 1978, 1985

sektor	1978	1980	1985
	(x 1.000 manjaren)		
landbouw	17,9	17,1	16,4
nijverheid	31,3	31,4	31,4
bouwnijverheid	12,0	13,8	15,2
diensten	40,6	42,2	45,7
overheid	11,9	12,3	12,9
totaal	113,7	116,8	121,6

Volgens de modelberekeningen zal de totale werkgelegenheid in Oost-Gelderland van 1978 tot 1985 toenemen met 7%. De groei zal zich vooral manifesteren in de diensten, de bouw en bij de overheid (samen + 9.300 manjaren).

De landbouw zal een vermindering van -1.500 manjaren te zien geven, terwijl de werkgelegenheid in de nijverheid ongeveer konstant zal blijven.

Uit tabel 2.1. blijkt dat de werkgelegenheid in 1985 anders zal zijn verdeeld over de economische sectoren dan in 1978. Omdat de vraag naar arbeid van een bepaald opleidingsnivo per sektor verschilt, is het gevolg van deze andere verdeling dat ook de totale werkgelegenheid in 1985 anders over de verschillende opleidingsnivo's zal zijn verdeeld. Datzelfde geldt voor de verdeling over vrouwen en mannen (zie tabel 2.2.).

Tabel 2.2. Arbeidsvolume per opleidingsnivo en naar geslacht, Oost-Gelderland, 1978, 1985

Opleidingsnivo/ geslacht	1978 (x 1.000 manjaren)	1985
ongeschoold	29,0	29,8
lagere opleiding	58,6	63,7
middelbare opleiding	16,4	17,6
hogere opleiding	9,7	10,5
vrouwen	31,0	32,6
mannen	82,7	89,0
totaal	113,7	121,6

Uit de bovenstaande cijfers blijkt dat de werkgelegenheid van ongeschoold nivo van 1978 tot 1985 nauwelijks zal groeien, terwijl het aantal arbeidsplaatsen waarvoor wel een opleiding vereist is, met $\pm$ 8% zal toenemen. Bovendien blijkt dat de vraag naar arbeid van mannen iets sterker zal stijgen dan de vraag naar arbeid van vrouwen (7,6% ten opzichte van 5,8%).

(4) Het aanbod van arbeid.

(4.1.1) Het aanbod van arbeid (de beroepsbevolking) wordt bepaald door de omvang

(4.2.2) van de bevolking en de mate waarin mensen aan het arbeidsproces deelnemen (deelnemingspercentage). Daarom besteden we eerst aandacht aan de ontwikkeling van de bevolking.

Van 1972 tot 1978 is de bevolkingsgroei van Oost-Gelderland wat hoger dan de landelijke en wat lager dan de provinciale.

Het regionale migratiesaldo is in die periode positief. Daarbij is het opvallend dat bijna 1/3 van dat saldo voor rekening komt van de buitenlandse migratie.

Voor de bevolkingsontwikkeling tot 1985 zijn we uitgegaan van de cijfers van het streekplan Oost-Gelderland. Dat leidt tot het volgende resultaat (zie tabel 2.3.).

Tabel 2.3. Inwonertal Oost-Gelderland, 1972, 1978, 1985

	1972	1978 (x 1.000 personen)	1985
inwonertal	312,3	329,8	345,4

(4.1.4. Vermenigvuldiging van de bovenstaande inwonertallen met de deelnemingspercentages
4.2.5.) levert de omvang op van de beroepsbevolking (zie tabel 2.4.).

Tabel 2.4. Beroepsbevolking naar geslacht, Oost-Gelderland, 1972, 1978, 1985

	1972	1978 (x 1.000 personen)	1985
vrouwen	30,4	32,9	38,7
mannen	84,6	87,4	92,1
totaal	115,0	120,3	130,8

Uit deze cijfers blijkt dat de beroepsbevolking van Oost-Gelderland tot 1985 aanzienlijk zal toenemen, indien de demografische doelstelling van het streekplan gerealiseerd wordt.

(4.1.7 Met de toeneming van de beroepsbevolking zal ook de samenstelling daarvan naar
4.2.7.) opleidingsnivo's veranderen. Die verandering is weergegeven in tabel 2.5.

Tabel 2.5. Beroepsbevolking naar opleidingsnivo, Oost-Gelderland, 1978, 1985

Opleidingsnivo	1978 (x 1.000 personen)	1985
ongeschoold	38,4	34,3
lagere opleiding	54,6	61,7
middelbare opleiding	17,0	20,4
hogere opleiding	10,3	14,4
totaal	120,3	130,8

Uit deze cijfers blijkt dat de groep ongeschoolden zal afnemen en dat de overige groepen sterker toenemen naarmate het opleidingsnivo hoger is. Dat hangt uiteraard samen met het feit dat het scholingsnivo van de schoolverlaters (de toetreders tot de arbeidsmarkt) in doorsnee veel hoger is dan dat van de huidige beroepsbevolking (zie tabel 2.6.). Het gevolg daarvan is dat de uitstroom van het dagonderwijs naar de arbeidsmarkt een verhogende invloed uitoefent op de kwaliteit van het arbeidsaanbod.

Tabel 2.6. Procentuele verdeling van de schoolverlaters en van de beroepsbevolking naar opleidingsnivo's, Oost-Gelderland, 1978

Opleidingsnivo	Schoolverlaters ¹⁾	Beroepsbevolking	Vershil
ongeschoold	15%	33%	- 18%
lagere opleiding	47%	46%	+ 1%
middelbare opleiding	30%	14%	+ 16%
hogere opleiding	8%	7%	+ 1%
totaal	100%	100%	0%

1) exclusief wetenschappelijk onderwijs

Uit tabel 2.6. blijkt dat met name het middelbare opleidingsnivo bij de schoolverlaters veel sterker is vertegenwoordigd dan bij de beroepsbevolking (30% ten opzichte van 14%).

Het opleidingsnivo van de schoolverlaters neemt van 1978 tot 1985 verder toe. Dat wordt vooral veroorzaakt door de verdere stijging van de deelneming aan het mbo, het hbo en het vwo. Daartegenover nemen de deelneming aan het havo en mavo als laatstgenoten opleiding voor toetreding tot de arbeidsmarkt af.

Al deze factoren liggen ten grondslag aan de verdeling van de Oost-gelderse beroepsbevolking naar opleidingsnivo in 1985, zoals we die hebben weergegeven in de laatste kolom van tabel 2.5.

(5.) Konfrontatie van vraag en aanbod.

De gegevens over de vraag naar arbeid (hoofdstuk 3) hebben we uitgedrukt in aantallen manjaren, terwijl de cijfers over het aanbod van arbeid (hoofdstuk 4) zijn weergegeven in aantallen personen. Teneinde tot een goede konfrontatie te komen is het nodig ze onder één noemer te brengen. We kiezen daarvoor aantallen personen zodat we de vraag naar arbeid (de werkgelegenheid) moeten omrekenen voordat we de konfrontatie tot stand kunnen brengen.

- (5.1.1) Nu we ook de werkgelegenheid in personen hebben uitgedrukt, zijn we in staat de totale Oostgelderse beroepsbevolking en de totale Oostgelderse werkgelegenheid met elkaar te konfronteren. Dat is voor de jaren 1972 en 1978 gebeurd in tabel 2.7.

Tabel 2.7. Beroepsbevolking en werkgelegenheid, Oost-Gelderland, 1972, 1978

Omschrijving	1972	1978
	(x 1.000 personen)	
beroepsbevolking (aanbod)	115,0	120,3
werkgelegenheid (vraag)	110,8	111,9
aanbodoverschot	4,2	8,4

Uit de onderste regel van tabel 2.7. blijkt dat het aanbodoverschot van 1972 tot 1978 aanzienlijk is toegenomen, namelijk van 4.200 tot 8.400 personen. Dat komt tot uitdrukking in twee ontwikkelingen: die van de pendel en die van de werkloosheid.

Zowel de inkomende als de uitgaande pendel nemen van 1972 tot 1978 toe. De inkomende stijgt van 3.600 tot 7.000; de uitgaande zelfs van 6.600 tot 12.000. Het is aannemelijk dat de toeneming van de uitgaande pendel zowel bestaat uit autochtonen als uit allochtonen. De pendel van de laatstbedoelde groep heeft voor het grootste deel een vrijwillig karakter. We vermelden dat omdat het betekent dat we ons over dat verschijnsel niet ongerust behoeven te maken.

- (5.1.2.) Het tweede gevolg van het toegenomen aanbodoverschot is de groei van de werkloosheid. Dat blijkt duidelijk uit de cijfers van tabel 2.8.

Tabel 2.8. Stand werkloosheid, Oost-Gelderland, 1972, 1978		
Omschrijving	1972 (x 1.000 personen)	1978
werkloosheid totaal	2,5	5,2
(waarvan geregistreerd)	(1,7)	(3,5)

De werkloosheid is in Oost-Gelderland verontrustend gegroeid. Die verontrusting neemt nog toe als men zich realiseert dat het aan de sterke toeneming van de uitgaande pendel te danken is dat de werkloosheid niet nóg sterker is gegroeid.

- (5.1.3) Wanneer we de regionale werkgelegenheid en de regionale beroepsbevolking, beide verdeeld naar opleidingsnivo's en naar geslacht vergelijken, constateren we een aantal onevenwichtigheden. Dat blijkt duidelijk uit de cijfers van tabel 2.9.

Tabel 2.9. Aanbodoverschotten en -tekorten per opleidingsnivo en per geslacht, Oost-Gelderland, 1978

Opleidingsnivo/ geslacht	aanbodoverschot (+) 15-64 jaar (x 1.000 personen)	tekort (-) beroepsbevolking in % van aanbod
ongeschoold	+ 9,4	+ 25%
lagere opleiding	- 3,8	- 7%
middelbare opleiding	+ 0,7	+ 4%
hogere opleiding	+ 0,7	+ 7%
vrouwen	+ 2,0	+ 6%
mannen	+ 4,8	+ 6%
totaal	+ 6,8	+ 6%

Bij de groep ongeschoolden is de onevenwichtigheid het grootst. Het aanbodoverschot bedraagt er bijna 10.000 personen. Dat is 25% van de ongeschoolde beroepsbevolking.

In de praktijk is de onevenwichtigheid bij de categorie ongeschoolden echter nog groter dan uit deze cijfers blijkt. Want tegelijk met dit omvangrijke aanbodoverschot doet zich een groot aantal vakatures bij deze groep voor. Hier signaleren wij een knelpunt waaraan we in de tweede fase van het onderzoek verdere aandacht moeten besteden.

- (5.1.4) In de paragrafen 5.1.4.1. tot en met 5.1.4.6. van het rapport wordt aandacht besteed aan de door de GAB's geregistreerde werkloosheid en openstaande vraag.

Daarbij blijkt allereerst dat de werkloosheid in de regio gedurende de jaren 1972 - 1978 lager ligt dan in de provincie en in het land.

Toch is ook in Oost-Gelderland de ontwikkeling van de werkloosheid tijdens de zeventiger jaren steeds problematischer geworden. Dat blijkt bijvoorbeeld wanneer men de ontwikkeling van het aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats in ogenschouw neemt (zie tabel 2.10).

Tabel 2.10. Aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats, Nederland, Gelderland, Oost-Gelderland, 1972 - 1978

Gebied	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Nederland	1,7	1,6	1,9	4,1	4,5	3,7	3,2	3,2
Gelderland	1,4	1,2	2,0	6,3	6,5	4,9	4,4	4,0
Oost-Gelderland	1,1	0,8	1,8	10,3	5,7	3,8	3,3	3,0

(5.1.4.2) Wanneer we het werklozenbestand nader differentiëren naar beroepsgroepen, blijken het bij de mannen vooral de metaal- en kantoorsektor en de groep personeel in algemene dienst te zijn geweest, die gedurende de zeventiger jaren het sterkst zijn toegenomen. Bij de vrouwen zijn het de beroepsgroepen onderwijzend-, sociaal en geneeskundig-, kantoor- en handelspersoneel.

(5.1.4.3) Evenals in het gehele land is de werkloosheid onder vrouwen in Oost-Gelderland in het recente verleden drastisch toegenomen. Dat blijkt duidelijk uit tabel 2.11.

Tabel 2.11. Werkloosheid onder vrouwen in procenten van de totale werkloosheid, Oost-Gelderland, 1972 - 1979

Omschrijving	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
aandeel werkloosheid onder vrouwen	13%	20%	21%	21%	29%	35%	42%	45%

(5.1.4.4) Het zijn vooral jongere vrouwen die in steeds grotere mate deel uitmaken van het vrouwelijke werklozenbestand. Daarmee is ook duidelijk gemaakt dat jeugd- en vrouwenwerkloosheid nauw samenhangende verschijnselen zijn. Dat is voor geheel Nederland het geval, maar voor Oost-Gelderland in nog veel sterkere mate. In de regio maken jeugdige vrouwen zelfs 60% uit van het gehele vrouwelijke werklozenbestand. Daarbij moeten we overigens niet vergeten dat het uitkeringsbeleid voor jeugdige werklozen in de zeventiger jaren aanzienlijk is versoepeld. Het sterk gestegen percentage is mede veroorzaakt door deze beleidsombuiging.

(5.1.4.5) De groep langdurig werklozen is van 1975 tot 1979 fors toegenomen. Dat laat tabel 2.12. duidelijk zien.

Tabel 2.12. Langdurige werkloosheid in procenten van de totale werkloosheid, Oost-Gelderland, 1975, 1979

Omschrijving	1975		1979	
	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen
aandeel werkloosheids- duur langer dan 12 maanden	6,1	7,5	18,8	23,0

Langdurig werklozen kunnen steeds moeilijker een baan verwerven. Daarmee zit deze groep in een hopeloos vicieuze cirkel. Wie geen baan kan vinden, wordt langdurig werkloos. En wie langdurig werkloos is, kan vanwege zijn langdurige werkloosheid des te moeilijker een baan vinden.

1.4.6) Ook het aandeel van de ongeschoolden en van de buitenlandse arbeidskrachten in de totale werkloosheid is gedurende het recente verleden sterk gestegen.

3.2.1.) Op grond van de SEO-enquête die in februari 1980 is gehouden, ramen we het aantal werkelijke vakatures in de regio op 3.000. Dit aantal ligt aanzienlijk boven het nivo van de geregistreerde openstaande aanvragen van de GAB's in Oost-Gelderland (1.400).

Deze en andere konstateringen kunnen aanleiding geven tot een evaluerend onderzoek naar het functioneren van de arbeidsburo's.

3.2.2.) 17% van de bedrijven en instellingen in de regio maakt gebruik van de diensten van uitzendkrachten.

De meest voorkomende reden voor het inschakelen van uitzendkrachten is ziekte van personeel.

(5.2.3.) Volgens de SEO-enquête werken er bijna 1.000 buitenlanders in de regio, terwijl er 500 vergunningen zijn afgegeven aan buitenlanders. Het verschil ad 500 bestaat niet alleen uit illegalen. Hieronder vallen namelijk ook de buitenlanders die al meer dan vijf jaar in Nederland werken en diensengevolge geen vergunning meer nodig hebben. Verreweg de meeste buitenlandse arbeidskrachten zijn werkzaam in de industrie.

(5.2.4.) Deeltijdarbeid neemt in de regio konform de landelijke trend geleidelijk toe. Bij vrouwen is het een vrij normaal verschijnsel geworden (25%). Bij mannen blijft het een randversiering (2%). Vooral in de landbouw, de handel en in de (semi)-overheidsdiensten komt vrouwelijke deeltijdarbeid vrij veel voor.

(5.2.5.) Inkomende pendelaars bezetten 6% van de regionale arbeidsplaatsen. De pendelaars van Oost-Gelderland wonen voor meer dan de helft buiten de provincie. (Over de uitgaande pendel verschaft de SEO-enquête ons geen informatie, omdat het een regionale enquête onder bedrijven en instellingen is).

Tot zover enkele informaties die ontleend zijn aan de SEO-enquête.

We zullen tenslotte aandacht besteden aan de toekomstige ontwikkeling van vraag en aanbod op de regionale arbeidsmarkt. Daarbij zullen we vooral letten op frikties en onevenwichtigheden.

(5.3.) Om zicht te krijgen op de totale ontwikkeling tot 1985 konfronteren we eerst de regionale beroepsbevolking (het arbeidsaanbod) en de regionale werkgelegenheid (de arbeidsvraag) met elkaar. Dat is gebeurd in tabel 2.13.

(5.3.1.) Tabel 2.13. Beroepsbevolking en werkgelegenheid, Oost-Gelderland, 1978, 1985

Omschrijving	1978	1985
	(x 1.000 personen)	
beroepsbevolking	120,3	130,8
werkgelegenheid	111,9	119,9
aanbodoverschot	+ 8,4	+ 10,9

Uit de onderste regel van tabel 2.14 blijkt dat het aanbodoverschot in Oost-Gelderland tot 1985 met 2.500 personen toeneemt. We vinden dat zorgelijk. Want indien het pendelsaldo tot 1985 konstant blijft - en waarom zou het toenemen? - zal de geregistreeerde werkloosheid toenemen tot ruim 4.000 personen en de totale werkloosheid tot 6.000 personen.

Dat moet voorkomen worden.

- 5.3.2.) Het perspectief wordt echter nog ongunstiger als we letten op de ontwikkeling van de arbeidsmarkt per opleidingsnivo en per geslacht (zie tabel 2.14).

Tabel 2.14. Aanbodoverschotten en -tekorten per opleidingsnivo en per geslacht, Oost-Gelderland, 1985

Opleidingsnivo/ geslacht	aanbodoverschot (+)/tekort (-) beroepsbevolking, 15-64 jaar (x 1.000 personen) in % van aanbod	
ongeschoold	+ 4,7	+ 14%
lagere opleiding	- 1,5	- 2%
middelbare opleiding	+ 2,9	+ 14%
hogere opleiding	+ 3,9	+ 27%
vrouwen	+ 6,3	+ 16%
mannen	+ 3,7	+ 4%
totaal	+10,0	+ 8%

De samenstelling van de regionale beroepsbevolking en van de regionale werkgelegenheid naar opleidingsnivo en naar geslacht divergeren in 1985 zodanig, dat de onevenwichtigheid van 1978 tot 1985 toeneemt met 40%. Uit vergelijking van de tabellen 2.9. (1978) en 2.14. (1985) blijkt dat de aanbodoverschotten vooral toenemen bij de groepen met een middelbare en een hogere opleiding en bij de vrouwen. Bij de kategorie ongeschoolden en bij de mannen in het algemeen nemen ze wat af.

Deze ontwikkelingen zullen substitutie-effekten tengevolge hebben. Dat wil zeggen: lager geschoolden zullen uit banen verdrongen worden door hoger geschoolden, en mannen zullen verdrongen worden door vrouwen. Door die substitutie-effekten zal de arbeidsmarkt van Oost-Gelderland weliswaar naar evenwicht tenderen, maar de maatschappelijke aanvaarding ervan zal ongetwijfeld moeilijk verlopen en tijd kosten.

Epiloog

3.2*, 3.3*, 5.3.* Nadat de onderzoekwerkzaamheden aan dit rapport waren afgerond zijn aanmerkelijk somberder toekomstverwachtingen van het Centraal Planbureau in de openbaarheid gekomen. Omdat de prognose van de vraag mede gebaseerd is op de verwachte ontwikkeling in Nederland, was dit aanleiding een alternatieve berekening van de vraag voor 1985 te maken. De belangrijkste resultaten worden in tabel 2.15 weergegeven.

Tabel 2.15 Arbeidsvolume per sektor Oost-Gelderland 1978, 1985

sektor	1978	1980	1985
	x 1000 manjaren		
Landbouw	17,9	17,3	15,4
Nijverheid	31,3	31,3	30,2
Bouwnijverheid	12,0	13,6	14,1
Diensten	40,6	41,6	43,8
Overheid	11,9	12,4	13,0
Totaal	113,7	116,2	116,5

De effecten van deze aanmerkelijk somberder verwachting van het CPB voor Nederland op de verwachte ontwikkeling in Oost-Gelderland zijn zodanig dat wij ze hieronder konfronteren met de verwachte beroepsbevolking.

Tabel 2.16 Beroepsbevolking en werkgelegenheid (volgens alternatieve berekening), Oost-Gelderland, 1978, 1985

Omschrijving	1978	1985
	x 1000 personen	
Beroepsbevolking	120,3	130,3
Werkgelegenheid	111,9	114,9
Aanbodoverschot	+ 8,4	+ 15,9

Het aanbodoverschot tot 1985 zal toenemen met 7.500 personen.

De geregistreeerde werkloosheid zal, indien het pendelsaldo konstant blijft, toenemen tot ruim 7.000 personen, de totale werkloosheid tot 11.000 personen.

Een nog somberder toekomstbeeld dan eerst geschetst was. Wanneer wij kijken naar de ontwikkeling van de arbeidsmarkt naar opleidingsnivo en geslacht wordt het perspektief nog veel ongunstiger. De onevenwichtigheid in bijna alle categorieën neemt sterk toe.

Wanneer wij de verschillen tussen vraag en aanbod (de diskrepanties) optellen, dan blijkt de onevenwichtigheid met niet minder dan 115% toe te nemen ten opzichte van 1978.

De aanbodoverschotten nemen vooral toe bij de middelbaar en hoger geschoolden. Bij de ongeschoolde mannen nemen ze wat af.

Tabel 2.17. Aanbodoverschotten en -tekorten per opleidingsnivo en per geslacht, Oost-Gelderland, 1985

Opleidingsnivo/ geslacht	Aanbodoverschot (+)/tekort (-), beroepsbevolking 15-64 jaar	
	x 1.000 personen	in % van aanbod
Ongeschoold	+ 6,5	+ 19%
Lagere opleiding	+ 0,9	+ 1%
Middelbare opleiding	+ 3,7	+ 18%
Hogere opleiding	+ 4,0	+ 28%
Vrouwen	+ 7,6	+ 20%
Mannen	+ 7,4	+ 8%
Totaal	+ 15,0	+ 11%

De konklusies getrokken op grond van de meer optimistische variant op pagina 14 kunnen gehandhaafd blijven. Alleen zullen de effecten op de arbeidsmarkt een nog ingrijpender karakter hebben.

100
80
60
40
20
0

100
80
60
40
20
0

100
80
60
40
20
0

100
80
60
40
20
0

100
80
60
40
20
0

100
80
60
40
20
0

100
80
60
40
20
0

3 de vraag naar arbeid

8 de weg naar arbeid

3 De vraag naar arbeid

INLEIDING

Dit hoofdstuk is voornamelijk gewijd aan de ontwikkelingen van het arbeidsvolume over de jaren 1972 tot en met 1978. In de eerste paragraaf wordt tevens aandacht geschonken aan de landelijke groei van de toegevoegde waarde per bedrijfstak en het nationale inkomen; in de aansluitende paragraaf worden de ontwikkelingslijnen per bedrijfsklasse nader beschouwd. De tabellen vermelden naast de cijfers van Oost-Gelderland de nederlandse cijfers. De regionale ontwikkelingen kunnen aldus in een nationale context worden geplaatst. De ontwikkeling van het arbeidsvolume vertoont soms opvallende omslagpunten, daarnaast treden bij de vergelijking tussen Nederland en de regio soms frappante verschillen aan de dag. De mogelijkheden om deze verschillen vervolgens te verklaren zijn echter zeer beperkt. De daartoe vereiste kennis ten aanzien van het regionale bedrijfsleven kan in het algemeen slechts worden verkregen op basis van uitgebreide statistische informatie. De thans bestaande regionale statistieken van het C.B.S. zijn voor het verkrijgen van een goed inzicht in de regionale problematiek nog te fragmentarisch. Het is overigens mede om deze reden dat aan het Sociaal-Economisch Onderzoek Oost-Gelderland een instellingen- en bedrijvenenquête is verbonden. Wellicht dat na de afsluiting van de verschillende deelonderzoeken en de eerste integratiefase meer opheldering omtrent de achtergronden verschaft kan worden. Het is een van de doelstellingen van het onderzoek om de kennis van de regionale economische structuur te verbreden en te verdiepen. Op een aantal punten zal uitdieping van die kennis in de tweede onderzoekfase noodzakelijk zijn. Voorlopig blijven de beschouwingen echter beperkt tot een beschrijving van de landelijke ontwikkelingstendenties. Daar waar toch enige regio-specifieke aspecten worden belicht, moest dit noodzakelijkerwijs in vage termen geschieden. De belangrijkste bronnen voor de bedrijfstak- en sektorbeschrijvingen zijn geweest de verschillende jaargangen van het Centraal Economisch Plan (Centraal Planbureau), de reeks "Bedrijfstakken verkent" alsmede de "Voortgangsnota Economisch Structuurbeleid" (Beide Ministerie van Economische Zaken).

Begrenzing van de onderzoekregio

Het onderzoeksgebied van het Sociaal Economisch Onderzoek Oost-Gelderland omvat de in onderstaande kaart aangegeven gemeenten exclusief de gemeente Brummen en komt in totaliteit overeen met het streekplangebied Oost-Gelderland.

De gemeente Brummen behoort niet tot het streekplangebied Oost-Gelderland doch maakt wel deel uit van het COROP-gebied Achterhoek. De COROP-gebieden zijn de kleinste gebiedseenheden waarop het arbeidsmarktmodel kan worden toegepast. Deze geografische begrenzing vloeit voort uit de gebiedsindeling die in het statistische basismateriaal wordt gehanteerd. Met name de financieel-economische gegevens zijn niet op een lager aggregatie-nivo voorhanden dan het COROP-gebied. Om deze reden hebben de historische werkgelegenheidsbeschouwingen en de prognoses in dit hoofdstuk steeds betrekking op het COROP-gebied in plaats van op het eigenlijke onderzoeksgebied het streekplangebied. Over het algemeen echter heeft deze verschillende gebiedsafbakening slechts een marginale invloed op de gepresenteerde cijfers.

3.1 ONTWIKKELINGSLIJNEN IN DE PERIODE 1972 - 1978

3.1.1. Ontwikkeling van de reële toegevoegde waarde per bedrijfstak

De ontwikkelingen van de industriële produktie na 1972 staan in schril contrast met die uit de voorgaande jaren, waarin bijna onafgebroken een hoge groei werd gerealiseerd. De landelijke groei is sterk beïnvloed door de wereldrecessie van eind 1973. Na 1975 kan weliswaar van enig herstel worden gesproken, doch de bezettingsgraad in de industrie lag in 1978 nog steeds onder het nivo van voor de olie-krisis. De hoge stijging van het nationaal inkomen van gemiddeld meer dan 5 % uit de jaren zestig en de beginjaren zeventig werd drastisch doorbroken en zal naar de algemene verwachting zich voorlopig niet herhalen.

Tabel 3.1. Gemiddelde jaarlijkse groei van de reële toegevoegde waarde tegen marktprijzen per bedrijfstak in Nederland 1972-1975 en 1975-1978.

Bedrijfstak	Nederland	
	"72-'75	'75-'78
Landbouw	4,8	2,9
Nijverheid	1,8	2,6
Bouwnijverheid	- 2,6	2,4
Diensten (ekskl. overh.)	4,4	4,2
Nationaal inkomen	2,6	3,2

* Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.2. Ontwikkeling van het arbeidsvolume per bedrijfstak

Vooraf in de industrie hebben de beperkte afzetmogelijkheden een stempel gedrukt op de ontwikkeling van het arbeidsvolume. De trager verloopende wereldhandel, de verzwakte Nederlandse concurrentiepositie, de opkomst van industrie in de derde wereld en in Oost-Europa

alsmede de invoerpenetratie op de binnenlandse afzetmarkt vormen de belangrijkste achtergronden waartegen de industriële afzetstagnatie geplaagd moet worden.

Bovendien blijkt als gevolg van de voortschrijdende technische ontwikkeling steeds minder arbeid per eenheid produkt benodigd.

Tabel 3.2. Arbeidsvolume^x per bedrijfstak in Nederland en Oost-Gelderland 1972, 1975 en 1978 (x 1000 manjaren)

Bedrijfstak	Nederland			Oost-Gelderland		
	1972	1975	1978	1972	1975	1978
Landbouw	315	299	284	20,0	19,2	17,9
Nijverheid	1.206	1.137	1.037	36,5	34,5	31,3
Bouwnijverheid	473	436	453	9,8	9,7	12,0
Diensten	2.088	2.154	2.212	36,8	39,2	40,6
Overheid	601	630	681	10,1	11,2	11,9
Totaal	4.683	4.656	4.667	113,2	113,8	113,7

x Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

De hieruit voortvloeiende stijging van de arbeidsproduktiviteit overtrof veelal de toeneming van de afzet. Het gevolg hiervan was dat voor de vervaardiging van een bepaalde hoeveelheid produktie steeds minder arbeidskrachten nodig waren.

Doordat een aantal activiteiten uit de dienstensektor nauw zijn verbonden met de omvang van de industriële bedrijvigheid, hebben de industriële afzetmoeilijkheden belangrijke uitstralingseffekten gehad op de groei van de dienstensektor. Mede hieruit kan het teruggefallen groeitempo van de dienstensektor na 1975 verklaard worden.

Tabel 3.3 Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume^x per bedrijfstak in Nederland en Oost-Gelderland, 1972-1975 en 1975-1978

Bedrijfstak	Nederland		Oost-Gelderland	
	1972-1975	1975-1978	1972-1975	1975-1978
Landbouw	- 1,7	- 1,7	- 1,4	- 2,3
Nijverheid	- 1,9	- 3,0	- 1,9	- 3,2
Bouwnijverheid	- 2,7	1,3	- 0,3	7,4
Diensten	1,0	0,9	2,1	1,2
Overheid	1,6	2,6	3,5	2,0
Totaal	- 0,2	0,1	0,2	+ 0

x Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

3.1.3. Shift and share analyse

Uit de tabellen 3.2 en 3.3 blijkt dat de ontwikkeling van het totale arbeidsvolume in Oost-Gelderland gunstiger is verlopen dan in Nederland. In hoeverre nu dit verschil kan worden toegeschreven aan een afwijkende regionale bedrijfsklassenstructuur dan wel aan lokale vestigingsplaatsfactoren, kan worden onderzocht met behulp van de zogenaamde shift and share analyse. Daartoe wordt de regionale groei van het totale arbeidsvolume vergeleken met de nationale groei. Het daaruit resulterende verschil wordt de regionale komponent genoemd. Omdat de regionale komponent dus de afwijking ten opzichte van de nationale ontwikkeling representeert, is dit in feite de grootte die verklaard moet worden.

De shift and share analyse berust op de gedachte dat de regionale komponent kan worden onderscheiden in een structurele en een lokationale komponent. Met betrekking tot de structuurkenmerken van een regio is vooral het onderscheid tussen expanderende, gelijkblijvende en teruglopende sectoren van belang, alsmede de omvang waarin de aldus onderscheiden sectoren in de regio aanwezig zijn.

De structurele komponent geeft aan welk deel van de afwijking tussen de regionale- en nationale groei voortvloeit uit de specifieke bedrijfsklassenstructuur van de regio. De lokationele komponent geeft aan welk deel van het groeiverschil kan worden toegeschreven aan regionale vestigingsplaatsvoor- of nadelen, zoals de situatie op de plaatselijke arbeidsmarkt, de infrastructuur, de kwaliteit van het management, de grondprijzen, de intensiteit van de afzetrelaties binnen de regio, de samenstelling van de bedrijfsklasse naar branches, grootteklasse van de bedrijven etc. Ook het beleid van de regionale overheid kan de lokationele komponent beïnvloeden.

In tabel 3.4 zijn de resultaten weergegeven van een shift and share analyse voor Oost-Gelderland over een periode 1972-1978.

Tabel 3.4 De procentuele ontwikkeling van het totale arbeidsvolume* in Oost-Gelderland, verdeeld naar structurele en lokationele komponent over de periode 1972-1978

Ontwikkeling in Oost-Gelderland	0,4
Ontwikkeling in Nederland	- 0,3
Verschil van de ontwikkeling tussen Oost-Gelderland en Nederland	0,7
Waarvan toe te schrijven aan de:	
- structurele komponent	- 3,9
- lokationele komponent	4,6

* Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

In tegenstelling tot de landelijke ontwikkeling is het totale arbeidsvolume in Oost-Gelderland licht gestegen. Uit de negatieve waarde van de structurele komponent kan echter worden afgeleid dat de groeipotentie van de bedrijfsklassenstructuur in Oost-Gelderland tussen 1972 en 1978 niettemin geringer was dan in Nederland als geheel. Daarentegen is van de plaatselijke situatie blijkens de waarde van de lokationele komponent een positieve invloed uitgegaan op de ontwikkeling van het arbeidsvolume.

Teneinde te bepalen hoe de lokationele en structurele componenten zich verhouden binnen de verschillende bedrijfstakken is de analyse nogmaals uitgevoerd voor de nijverheid en de diensten afzonderlijk.

Tabel 3.5 De procentuele ontwikkeling van het arbeidsvolume^x van de nijverheid en de diensten (inklusief overheid) in Oost-Gelderland, verdeeld naar structurele en lokationele komponent over de periode 1972-1978

	Nijverheid	Diensten
Ontwikkeling in Oost-Gelderland	- 14,2	11,9
Ontwikkeling in Nederland	- 14,0	7,6
	-	-
Vershil van de ontwikkeling tussen Oost-Gelderland en Nederland	- 0,2	4,3
Waarvan toe te schrijven aan de:		
- structurele komponent	- 2,4	- 0,1
- lokationele komponent	2,2	4,4

* Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

Het verschil in ontwikkeling tussen Oost-Gelderland en Nederland is voor de nijverheid uiterst gering, doch voor de diensten duidelijk positief ten gunste van de regio. Wordt gekeken naar de componenten waaruit dit verschil is samengesteld, dan blijkt dat de vestigingsplaatsfactoren voor zowel de nijverheid als de diensten in hoge mate positief waren. In de volgende paragraaf wordt hoofdzakelijk aandacht besteed aan de aard van de structuurverschillen. De lokale vestigingsplaatsfactoren komen wegens gebrek aan adequate informatie slechts zijdelings ter sprake.

3.1.4. Bedrijfsklassenstructuur en lokale vestigingsplaatsfactoren

De structuurverschillen tussen Oost-Gelderland en Nederland kunnen vrij eenvoudig nader worden onderzocht.

In tabel 3.5 wordt daartoe een overzicht gegeven van de regionale en nationale bedrijfsklassenstructuur en de procentuele toe- of af-

name van het arbeidsvolume per sektor. De structuur is weergegeven door het arbeidsvolume van iedere bedrijfsklasse uit te drukken als promillage van het totale arbeidsvolume van 1972. Aldus kan het relatieve gewicht in de uitgangssituatie worden bepaald. Vervolgens kan aan de hand van de laatste twee kolommen worden nagegaan hoe de ontwikkeling is geweest tussen 1972 en 1978.

Uit de tabel blijkt duidelijk dat Oost-Gelderland een wezenlijk andere bedrijfsklassenstructuur bezit dan Nederland. De regionale werkgelegenheid is sterk gekonsentreerd op de landbouw en de nijverheid.

Terwijl in 1972 landelijk één derde deel van het totale arbeidsvolume in de landbouw en de nijverheid werkzaam is, bedraagt dit aandeel in Oost-Gelderland 50%. Een relatieve oververtegenwoordiging van één of meer bedrijfstakken betekent per definitie dat één of meer andere bedrijfstakken ondervertegenwoordigd zijn. In Oost-Gelderland komt dit met name tot uiting in de relatief geringe omvang van de dienstensektor. Ook de overheid, en in mindere mate de bouwnijverheid zijn relatief ondervertegenwoordigd. De vraag is interessant in hoeverre deze relatieve ondervertegenwoordiging valt toe te schrijven aan het hoge werkgelegenheidsaandeel van de landbouw en de nijverheid en in hoeverre ook in absolute zin van ondervertegenwoordiging sprake is. Teneinde hier een indikatie over te verkrijgen zijn in tabel 3.7 het aantal arbeidsplaatsen per bedrijfstak per 1000 inwoners weergegeven.

Tabel 3.6 Bedrijfsklassenstructuur 1972 en de relatieve mutatie van het arbeidsvolume*
1972-1978, Nederland en Oost-Gelderland

Bedrijfsklasse	Structuur 1972 ¹⁾		Mutatie arb.vol. ²⁾	
	Nederland	Oost-Gelderland	1972	1978
1 Landbouw, bosbouw en visserij	67	176	- 9,8	- 10,5
2 Voedings- en genotmiddelen	42	49	- 13,7	- 9,1
3 Textiel-kleding- en schoenindustrie	29	61	- 43,8	- 50,7
4 Papier en grafische industrie	24	46	- 6,3	1,9
5 Hout- en bouwmaterialenindustrie	24	47	- 16,1	- 11,3
6 Chemische en rubberindustrie	25	16	- 3,4	- 11,1
7 Metaalindustrie	98	97	- 10,9	- 3,6
8 Aardolie-industrie	2	0	- 9,1	0,0
2-8 Industrie	244	316	- 14,1	- 14,8
9 Delfstoffenwinning	3	0	- 50,0	0,0
10 Openbare nutsbedrijven	9	7	2,3	12,5
2-10 Nijverheid	256	323	- 14,0	- 14,2
11 Bouwnijverheid	101	87	- 4,2	22,4
12 Handel	158	129	- 1,8	4,1
13 Zakelijke diensten	72	48	8,0	25,9
14 Zee- en luchtvaart	8	0	- 8,1	0
15 Transport en communicatiebedrijven	57	35	3,7	10
16 Bank- en verzekeringswezen	29	14	13,2	- 12,5
17 Maatschappelijke diensten	123	99	14,8	14,3
12-17 Diensten	447	325	5,9	10,3
18 Overheid	129	89	13,3	17,8
1-18 Totaal	1.000	1.000	- 0,3	0,4

* Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

1) promillages

2) periode-mutatie in procenten

Tabel 3.7 Aantal arbeidsplaatsen per bedrijfstak per 1000 inwoners
Nederland en Oost-Gelderland 1978

<u>Bedrijfstak</u>	<u>Nederland</u>	<u>Oost-Gelderland</u>
Landbouw	20	54
Nijverheid	74	95
Bouwnijverheid	32	36
Diensten	159	123
Overheid	49	36
Totaal	334	344

Tabel 3.7 bevestigt in grote lijnen het beeld uit tabel 3.6. Aanvullend op de eerder gemaakte opmerkingen kunnen evenwel nog twee konklusies worden getrokken. In de eerste plaats blijkt in Oost-Gelderland de omvang van de totale werkgelegenheid in verhouding tot de totale bevolking gunstiger te zijn dan in Nederland. Per 1000 inwoners zijn in Oost-Gelderland 10 arbeidsplaatsen meer aanwezig dan in Nederland. Wordt hierbij nog in ogenschouw genomen dat de uitgaande pendel de inkomende pendel aanzienlijk overtreft, dan kan worden gekonkludeerd dat de werkgelegenheids situatie voor de ter plaatse wonende en werkende bevolking in Oost-Gelderland als goed kan worden gekwalificeerd. Dit blijkt overigens ook uit het relatief lage werkloosheidspercentage. De werkloosheid uitgedrukt in procenten van de afhankelijke beroepsbevolking bedroeg in 1978 in Oost-Gelderland 3,7% tegen 5,0% in Nederland.

Ten tweede kan worden vastgesteld dat de relatieve ondervertegenwoordiging van de bouwnijverheid in absolute zin niet aanwezig is. Eerder is sprake van een meer dan gemiddelde regionale specialisatie op de bouwnijverheid.

De negatieve structurele komponent voor de nijverheid vloeit voort uit het feit dat de bedrijfsklassen die landelijk een sterke achteruitgang doormaakten, veelal in Oost-Gelderland meer dan evenredig vertegenwoordigd zijn. Dit geldt met name voor de sectoren textielkleding- en schoenindustrie, papier- en grafische industrie en de hout- en bouwmaterialenindustrie.

Met betrekking tot de dienstensektoren is de situatie juist omgekeerd. Landelijke groeisektoren zoals de zakelijke diensten, het bank- en verzekeringswezen, de maatschappelijke diensten en de overheid blijken in Oost-Gelderland een relatief geringe omvang te hebben.

De konklusie luidt dan ook dat indien per bedrijfsklasse de landelijke ontwikkeling tussen 1972 en 1978 zich ook in Oost-Gelderland had voorgedaan, het totale arbeidsvolume in de regio sneller gedaald zou zijn dan in Nederland.

De feitelijke ontwikkeling gedurende deze periode toont echter dat het totale arbeidsvolume in Oost-Gelderland iets toenam, terwijl landelijk een geringe afname plaatsvond. Dit ontwikkelingsverschil werd veroorzaakt door de sektorontwikkeling in de regio, die in de meeste gevallen gunstiger verliep dan de landelijke sektorontwikkeling. Onder enig voorbehoud kan hieruit worden gekonkludeerd tot de aanwezigheid van positieve vestigingsplaatsfactoren in Oost-Gelderland. Met betrekking tot de industrialisatie van Oost-Gelderland wordt in een onlangs verschenen studie¹⁾ o.a. het volgende opgemerkt:

"De ontwikkeling van de industrie is in de regio minder opzienbarend geweest dan in het aangrenzende Twente. Het gebied is veel langer agrarisch gebleven. Voor het achterblijven van de industrialisatie zijn twee oorzaken aan te geven. Ten eerste de geïsoleerde ligging van het gebied. Na 1800 deed de aanwezigheid van de nationale grens met Duitsland, een gebied waarmee tot dan toe vrij intensieve relaties werden onderhouden, zich sterker gevoelen. Aan de west- en zuidzijde was het gebied altijd al sterk afgegrensd door natuurlijke grenzen: de rivieren de Rijn en de IJssel. Slechts met Twente bleven de banden in steeds sterkere mate gehandhaafd.

1) Nijmeegse Geografische Cahiers no. 16. Industriële structuur (verandering) in Oost-Gelderland. Drs. S. Grit en drs. A. Potters, Geografisch en Planologisch Instituut K.U. Nijmegen. Citaat pag. 10-11, 1979.

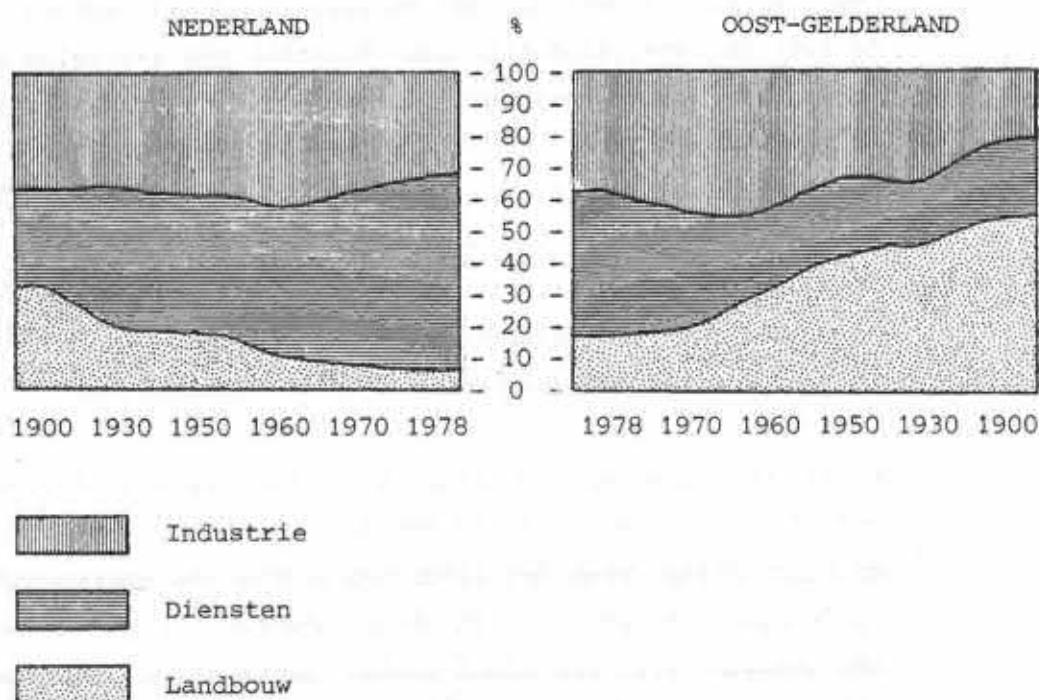
Een tweede oorzaak van de late en aarzelende opkomst van de industrie in Oost-Gelderland is het ontbreken van een stedelijk patroon van enige omvang: grote steden waren er nagenoeg niet. Alleen Zutphen werd in vroegere eeuwen als een volwaardige stad beschouwd, maar haar functie als handelscentrum werd allengs steeds minder belangrijk.

Van de toenmalige industrie in Oost-Gelderland moet men zich dan ook geen grote voorstelling maken. Van fabriekmatige produktie op grote schaal was nauwelijks sprake en veel mensen die in de industrie werkzaam waren, beschouwden deze arbeid slechts als een bron van neveninkomsten en als aanvulling op het seizoengebonden agrarische bedrijf. De textielindustrie is lang een vorm van huisnijverheid geweest. Ook de baksteen- en de metaalindustrie maakten gebruik van seizoenarbeiders. Samengevat: de ontwikkeling van de industrie in Oost-Gelderland was komplementair aan die van de landbouw.

Van echte industrialisatie op wat grotere schaal is pas sprake in de tweede helft van de 19e eeuw. Dan worden in de Oostelijke Achterhoek de grote textielfabrieken gesticht en groeien de ijzergieterijtjes in de Oude IJsselstreek uit tot echte fabrieken". (Einde citaat).

Hoewel in verhouding tot Nederland de industrialisatie voor 1900 slechts moeizaam tot stand kwam, is aan het begin van deze eeuw de ontwikkeling in Oost-Gelderland snel op gang gekomen. In de jaren dertig ligt het werkgelegenheidsaandeel van de nijverheid nog slechts weinig onder het landelijk gemiddelde; in 1960 is vervolgens van enige achterstand in de mate van industrialisatie geen sprake meer. Gedurende het jonste decennium blijkt de nijverheid in Oost-Gelderland zelfs oververtegenwoordigd te zijn.

Grafiek 1. De relatieve aandelen van de nijverheid, de diensten en de landbouw in de totale werkgelegenheid¹⁾

Zoals uit grafiek 1. valt af te lezen is rond de eeuwwisseling de helft van de totale werkgelegenheid van Oost-Gelderland in de landbouw te vinden. Ten gevolge van produktiviteitsverbeterende maatregelen zoals mechanisering en het toepassen van intensievere landbouwmethoden, is in de loop der tijd het arbeidsvolume van de landbouw sterk afgenomen.

1) Tussen de cijfers, behorende bij de in grafiek 1. vermelde jaartallen, is een vloeiende lijn getrokken. Het is zeer waarschijnlijk dat indien alle tussenliggende cijfers ook in beschouwing waren genomen, de lijnen een aanmerkelijk grilliger verloop zouden vertonen. De grafiek dient dan ook uitsluitend ter illustratie van de trendmatige ontwikkelingen in Nederland en Oost-Gelderland. De gebruikte bedrijfstakindeling in grafiek 1. is om statistische redenen, en in afwijking van de rest van dit rapport, als volgt samengesteld:
landbouw = sbi 0, nijverheid = sbi 1 t/m 5, diensten = sbi 6 t/m 9.

Terwijl in 1960 de agrarische werkgelegenheid in verhouding tot de nijverheid en de diensten, in Nederland nog slechts een ondergeschikte rol vervult, maakt zij in Oost-Gelderland nog steeds een zeer belangrijk deel uit van de totale werkgelegenheid (+ 30%). Na 1960 is zowel landelijk als regionaal een versnelde daling van het werkgelegenheidsaandeel opgetreden. Ondanks de verminderde agrarische werkgelegenheid is de landbouw in Oost-Gelderland nog steeds een dominerende activiteit. In 1978 bedroeg de werkgelegenheid van de landbouw ruim 17% van het totale arbeidsvolume. Daarnaast kan ongeveer 80% van het totale Oost-Gelderse grondoppervlakte als kultuurgrond worden aangemerkt, waardoor de landbouw in hoge mate de landschappelijke vorm van dit gebied bepaalt.

De konsentratie van bevolking in Oost-Gelderland is in sterke mate beïnvloed door het karakter van het landschap¹⁾. Het door rivieren en beken sterk versneden landschap werkte een verspreide bewoning in de hand. De bevolking en werkgelegenheid in het gebied zijn dan ook gespreid over een groot aantal kleine en middelgrote kernen. Blijkens de volkstelling 1971 is bovendien bijna 29% van de bevolking woonachtig in het buitengebied. De vestigings- en groeimogelijkheden van gespecialiseerde diensten vereisen in het algemeen een zekere mate van agglomeratie van bevolking en bedrijven. In dit opzicht biedt Oost-Gelderland een weinig attractief beeld. Het ontbreken van één of meer grootstedelijke centra heeft ertoe geleid dat bepaalde vormen van dienstverlening zwak ontwikkeld zijn. Naast de min of meer verstedelijkte centrumkernen. Doetinchem en Zutphen/Warnsveld, is de bevolking voor de verzorging van hoog gekwalificeerde voorzieningen vooral aangewezen op de vlak buiten Oost-Gelderland gelegen grote steden Arnhem, Apeldoorn, Deventer en Enschede. Als gevolg van de relatief perifere ligging ten opzichte van Nederland, de matige bereikbaarheid, het beperkte voorzieningenapparaat, de spreiding van de bevolking alsmede de kleinschaligheid van de aanwezige bedrijven is de ontwikkeling van de dienstensektor in Oost-Gelderland sterk achtergebleven.

1) Streekplan Oost-Gelderland.

Blijkens grafiek 1. verlopen de ontwikkelingsfasen van agrarische - naar industriële - naar post-industriële samenleving in Oost-Gelderland aanzienlijk trager dan in Nederland. In 1978 had slechts 46% van het totale arbeidsvolume betrekking op de dienstensektor tegen 57% in Nederland. Het aantal arbeidsplaatsen in de dienstensektor per 1000 inwoners ligt in Oost-Gelderland $\pm$ 50 onder het landelijk gemiddelde. Niettemin is de ontwikkeling van de dienstensektor tussen 1972 en 1978 mogelijk ten gevolge van een zeker inhaaleffekt aanmerkelijk positiever verlopen dan in Nederland.

Samenvattend kan worden gekonkludeerd dat de werkgelegenheidsstructuur in Oost-Gelderland als relatief zwak kan worden getypeerd. De bedrijfstakken landbouw en nijverheid, welke zowel landelijk als regionaal een trendmatige daling van het arbeidsvolume vertonen, zijn in Oost-Gelderland oververtegenwoordigd; de dienstverlenende bedrijfstak, waar (zij het in afnemende mate) een trendmatige groei heeft plaatsgevonden, is ondervertegenwoordigd.

Dat desondanks tussen 1972 en 1978 het totale arbeidsvolume in Oost-Gelderland een betere ontwikkeling heeft doorgemaakt is te danken aan het feit dat de individuele bedrijfsklassen in verhouding tot Nederland veelal een sterkere groei c.q. een minder krachtige daling vertoonden (zie tabel 3.6). Dit doet blijken de uitkomsten van de shift and share analyse vermoeden dat van de specifiek Oost-Gelderse omstandigheden een positieve invloed op de ontwikkeling is uitgegaan. De aard van deze kennelijke vestigingsplaatsvoordelen kan echter op basis van een shift and share analyse niet nader worden bepaald.

Evenmin kan thans worden vastgesteld of het ontwikkelingsverschil per bedrijfsklasse samenhangt met een eventueel regionaal afwijkende samenstelling van de bedrijfsklassen naar branche of bedrijfsgrootte. Mogelijk dat na de integratie van de drie deelonderzoeken Regionale Produktiestructuur, Regionaal Produktiemilieu en de Regionale Arbeidsmarkt, meer inzicht in deze materie kan worden verkregen.

3.1.5 ONTWIKKELINGEN PER BEDRIJFSKLASSE

3.1.5.1 LANDBOUW

Reeds sedert enige decennia vindt een omvangrijk vertrek van arbeidskrachten uit de landbouw plaats. Tot aan de zeventiger jaren werd dit extra arbeidsaanbod dankzij de vrij gespannen situatie op de arbeidsmarkt probleemloos door de overige bedrijfstakken opgenomen. Tengevolge van de gestegen werkloosheid is dit proces in de latere jaren aanmerkelijk stroever verlopen. De animo om in de landbouw werkzaam te zijn of te blijven, is niettemin verder afgenomen. De lange werktijden en de relatief zwakke inkomenspositie van de agrariër spelen hierbij ongetwijfeld een bepalende rol. Als gevolg van veelvuldig voorkomende opvolgingsproblemen geschiedt de daling van de werkgelegenheid thans grotendeels via het natuurlijke verloop.

Blijkens de hoge lokatie-coëfficiënt is de landbouw in Oost-Gelderland zeer sterk vertegenwoordigd. In Nederland bedroeg het aandeel van de landbouw in het totale arbeidsvolume in 1978 ruim 6% tegen bijna 16 in Oost-Gelderland. Dit hoge aandeel impliceert dat de regio in sterke mate werd gekonfronteerd met de gevolgen van de structureel dalende werkgelegenheid in de landbouw. In zes jaar tijds nam het arbeidsvolume van de landbouw in Oost-Gelderland af met 2100 man-jaren.

De sektor landbouw wordt gekenmerkt door een grote invloed van de E.E.G. op de prijzen van de agrarische produkten. De mogelijkheden tot een rendabele bedrijfsvoering in de regio worden aldus mede bepaald door het E.E.G. beleid. Als tweede bijzonderheid kan worden genoemd het soms optredende spanningsveld tussen de uitbreiding van de landbouwproduktie en de belangen van ruimtelijke ordening, milieu natuur- en landschapsbehoud.

TABEL 3.8 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME LANDBOUW

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	315	20
1975	299	19,2
1978	284	17,9
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-1,7	- 1,4
1975/1978	-1,7	- 2,3
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	6,7	17,7
1975	6,4	16,9
1978	6,1	15,7
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	264
1975	100	264
1978	100	258

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.1.5.2 VOEDINGS- EN GENOTMIDDELENINDUSTRIE

In het algemeen kan de voedings- en genotmiddelenindustrie kwa produktie-omvang als een gelijkmatige groeiende sektor worden gekenschetst. Gedurende de laatste jaren is in het groeitempo niettemin een kentering gekomen en vertoont de ontwikkeling enige stagnatie. De groei van de binnenlandse afzet wordt sterk bepaald door de toename van het reëel besteedbare inkomen en de bevolkingsaanwas. Beide factoren vertonen al enige tijd de neiging tot afvlakking van het groeitempo. De concurrentiepositie van de voedingsmiddelenindustrie wordt mede bepaald door de kwaliteit, prijs en hoeveelheid van de door de landbouw aangeboden grondstoffen. Doordat de verwerking van uitheemse agrarische produkten op ruimere schaal in de oorspronglanden geschiedt is in de loop der jaren een verscherpte buitenlandse concurrentie opgetreden.

Bij de bedrijven bestaat dan ook veelal het streven om via rationalisatie, konsentratie en schaalvergroting de produktiviteit op te voeren teneinde de concurrentiepositie te versterken.

De noodzaak tot grotere en daardoor efficiëntere werkeenheden in de zuivelindustrie heeft in het verleden geleid tot de sluiting van veel kleinere bedrijven. Dit konsentratieproces heeft landelijk nogal wat verlies aan arbeidsplaatsen met zich meegebracht.

TABEL 3.9 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME VOEDINGS- EN GENOTMIDDELENINDUSTRI

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	197	5,5
1975	185	5,3
1978	170	5,0
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-2,1	-1,2
1975/1978	-2,8	-1,9
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	4,2	4,9
1975	4,0	4,7
1978	3,6	4,4
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	116
1975	100	116
1978	100	122

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.1.5.3 TEXTIEL- KLEDING- EN SCHOENINDUSTRIE

De Nederlandse textiel- kleding- en schoenindustrie behoren allen tot de meest arbeidsintensieve sectoren van de industrie, en hebben als zodanig na het midden van de jaren zestig met structurele produktie- en werkgelegenheidsverliezen te kampen gehad.

Op de binnenlandse afzetmarkt is veel terrein verloren aan de buitenlandse concurrentie. Enige oorzaken zijn te vinden in de vrijmaking van het internationale handelsverkeer, de afbraak van binnen-tarieven in de E.E.G. en in het bijzonder het verschil in loonkosten met de zogenaamde lage-lonen-landen. Aanvankelijk kon door sterk verhoogde exportinspanningen de omvang van de totale afzet nagenoeg gehandhaafd blijven. In de jaren zeventig is de exportgroei echter belangrijk achter gebleven bij de binnenlandse afzetverliezen. De automatisering van bepaalde bewerkingsfasen tijdens het produktieproces hebben tesamen met de afzetstagnatie geleid tot een forse uitstoot van arbeid.

De betekenis voor de totale werkgelegenheid van de textiel-, kleding- en schoenindustrie is in Oost-Gelderland aanzienlijk groter dan in Nederland. In 1972 bedroeg het aandeel in Oost-Gelderland ruim 6% tegen nog geen 3 voor Nederland. Tengevolge van de sterk gedaalde werkgelegenheid in deze sectoren bedroeg het aandeel in 1978 zowel in Nederland als in Oost-Gelderland nog slechts de helft van dat uit 1972.

De werkgelegenheid van de gezamenlijke textiel-, kleding- en schoenindustrie bestaat in Oost-Gelderland voor ongeveer 55% uit arbeidsplaatsen in de textielindustrie, 30% in de kledingindustrie en 15% in de schoen-, leder- en lederwarenindustrie. In grote lijnen komt deze verdeling overeen met de landelijke verhouding.

TABEL 3.10 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME TEXTIEL-, KLEDING- EN SCHOEN-INDUSTRIE

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	137	6,9
1975	100	5,1
1978	77	3,4
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-10,0	- 9,6
1975/1978	- 8,3	-12,6
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	2,9	6,1
1975	2,1	4,5
1978	1,6	3,0
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	210
1975	100	213
1978	100	187

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.1.5.4

PAPIER- EN GRAFISCHE INDUSTRIE¹⁾

Met betrekking tot de grondstoffen hout en pulp is de papierindustrie sterk afhankelijk van het buitenland. Door een toenemend gebruik van oud-papier werd voor een aantal papiersoorten deze afhankelijkheid vrijwel geheel teruggedrongen. Het aandeel van oud-papier in de Nederlandse grondstofvoorziening behoort tot de hoogste ter wereld en bedraagt thans 53%. Om technologische redenen is het evenwel niet mogelijk voor alle papierkwaliteiten de grondstof oud-papier in te zetten. Bij de houtexporterende landen werd een toenemende neiging zichtbaar om in plaats van de grondstof, halffabrikaten en eindprodukten uit te voeren. Dit verschijnsel heeft een vergroot aanbod en een verscherpte internationale concurrentie teweeg gebracht. De produktie in het buitenland geschiedt veelal in geïntegreerde bedrijven, dat wil zeggen ondernemingen waarbij de vervaardiging van cellulose en papier binnen één produktiecycles plaatsvindt; een uit bedrijfseconomisch oogpunt uiterst gunstige situatie.

De aldus verhevigde internationale concurrentie en de afnemende groei van de wereldvraag naar papierprodukten vormen de achtergrond van het gedaalde arbeidsvolume in Oost-Gelderland na 1975.

De grafische industrie geeft in Oost-Gelderland daarentegen een positief ontwikkelingsbeeld over de gehele periode 1972-1978. De toename is echter bescheiden geweest en was niet in staat het dalende arbeidsvolume in de papierindustrie te compenseren.

Hoewel met betrekking tot de activiteiten van de grafische industrie geen natuurlijke vestigingsplaatsvoordelen zijn aan te wijzen, blijkt zich toch een sterke geografische konsentrasie voor te doen.

Binnen de twee provincies Noord- en Zuid-Holland is meer dan 50% van het landelijke arbeidsvolume van de grafische industrie gelokaliseerd. Voor de provincie Gelderland bedraagt dit aantal ongeveer 9%, waarvan c.a. één kwart in Oost-Gelderland is gesitueerd.

1) Zoals in de inleiding reeds is opgemerkt hebben de werkgelegenheidsbeschouwingen in dit hoofdstuk steeds betrekking op het Corop-gebied Achterhoek. Het Coropgebied is inklusief de gemeente Brummen terwijl in het eigenlijke onderzoeksgebied, te weten het streekplan-gebied Oost-Gelderland Brummen niet is opgenomen. Over het algemeen heeft deze verschillende gebiedsafbakening slechts een marginale invloed op de sektorale werkgelegenheidscijfers.

De papierindustrie vormt hierop echter een uitzondering. Ongeveer 63% van de Oost-Gelderse papierindustrie is in de gemeente Brummen gekonsentreerd. De arbeids-volume cijfers van de totale papier- en grafische industrie dienen gekorrigeerd voor de gemeente Brummen met c.a. 45% verminderd te worden.

TABEL 3.11. KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME PAPIER- EN GRAFISCHE INDUSTRIE

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	112	5,2
1975	109	5,6
1978	105	5,3
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-0,9	2,5
1975/1978	-1,2	-1,8
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	2,4	4,6
1975	2,3	4,9
1978	2,2	4,7
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	191
1975	100	214
1978	100	212

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.1.5.5 HOUT- EN BOUWMATERIALENINDUSTRIE

De bouwmaterialenindustrie neemt in Oost-Gelderland slechts een bescheiden plaats in. Bijna 15% van de werkgelegenheid van de hout- en bouwmaterialenindustrie is in de sektor bouwmaterialen werkzaam, in afwijking van geheel Nederland, waar dit aandeel ruim 45% bedraagt.

De belangrijkste branches van de bouwmaterialenindustrie zijn de beton- en cementwarenindustrie en de baksteenindustrie.

De afzet van de nationale beton- en cementwarenindustrie is voor ongeveer 92% op de binnenlandse markt gericht, de resterende 8% wordt geëxporteerd. De omvang van de invoer bedraagt slechts 3 à 4% van de binnenlandse behoefte. De internationale handel in betonwaren is door het zware gewicht van de produkten, de volumineuze omvang en de betrekkelijk geringe waarde per eenheid gewicht slechts in bijzondere gevallen rendabel. De uitvoermogelijkheden van bedrijven die op enigerlei wijze een binding hebben met grote, internationaal opererende aannemingsmaatschappijen liggen wat ruimer. Langs deze weg konden in het recente verleden een aantal bedrijven aanzienlijke exportorders uit het Midden-Oosten in uitvoering nemen. Vanaf de beginjaren zeventig kampt de beton- en cementwarenindustrie met een ruime overcapaciteit. De terugval in de bouw veroorzaakte een scherpe afzetdaling. De vervolgens ingetreden neerwaartse druk op de prijzen bracht op den duur een koude sanering te weeg waarbij veel arbeidsplaatsen verloren gingen.

Het produktie-volume van de baksteenindustrie heeft tot 1967 een nagevoeg ononderbroken groei doorgemaakt. Doordat in de periode daarna in de wegenbouw de toepassing van andere materialen dan straatstenen snel toenam, ging dit belangrijke afzetgebied grotendeels verloren. In onderling overleg besloten de gezamenlijke Nederlandse bedrijven de aldus ontstane overcapaciteit in twee saneringsgronden te verminderen, waarbij in totaal 66 fabrieken werden gesloten.

De hout- en meubelindustrie is in Oost-Gelderland een veel voorkomende bedrijvigheid. Ruim 40% van de totale Gelderse werkgelegenheid in deze sektor is in Oost-Gelderland gelokaliseerd. De houtverwerkende industrie wordt met een scherpe konkurrentie uit het buitenland gekonfronteerd. Het sneller gestegen prijsniveau van de Nederlandse produkten heeft een aanzienlijke inkrimping van het binnenlandse marktaandeel tot gevolg gehad. De Nederlandse hout- en meubelindustrie heeft daarom maar ten dele kunnen profiteren van de gestegen binnenlandse konsumptie van houtprodukten. Door een krachtige expansie van het exportvolume kon het binnenlandse afzetverlies aanvankelijk grotendeels gecompenseerd worden, gedurende de laatste jaren is de exportgroei echter sterk verminderd.

TABEL 3.12. KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME HOUT- EN BOUWMATERIALENINDUSTRIE

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	112	5,3
1975	101	5,0
1978	94	4,7
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-3,4	-1,9
1975/1978	-2,4	-2,0
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	2,4	4,7
1975	2,2	4,4
1978	2,0	4,1
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	195
1975	100	200
1978	100	207

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

De arbeidsproductiviteit van de Nederlandse meubelindustrie ligt in verhouding tot de concurrerende Europese landen op een vrij laag nivo. Dit komt tot uiting in een hoger prijspeil en een matige winstgevendheid. De kracht van de binnenlandse producenten ligt duidelijk in de kwalitatief betere en duurdere stijlmeubelen. De produktie van de Nederlandse meubelindustrie wordt voor ruim 4/5 afgezet in de Benelux en West-Duitsland. De invoer heeft in hoofdzaak betrekking op moderne en goedkopere meubels, met als belangrijkste inportlanden België en West-Duitsland. De economische ontwikkeling van de overige houtverwerkende industrie wordt overwegend bepaald door de ontwikkeling in de bouwnijverheid, welke veruit de belangrijkste afnemer is.

3.1.5.6

CHEMISCHE EN RUBBERINDUSTRIE

De produktie-omvang van de Nederlandse chemische industrie heeft na de totstandkoming van de E.E.G. een hoge vlucht genomen. De vergroting van het afzetgebied heeft met name aan de bulk-chemie een enorme stimulans gegeven. Doordat evenwel de groei van de arbeidsproduktiviteit de toename van de produktie overtrof is na 1975 het arbeidsvolume van de Nederlandse chemische- en rubberindustrie desondanks afgenomen. De ontwikkeling van het arbeidsvolume van de Oost-Gelderse chemische- en rubberindustrie vertoont ten opzichte van Nederland een duidelijk afwijkend beeld. Deze ontwikkelingsverschillen zijn voor het belangrijkste deel terug te voeren op verschillen in de samenstelling van de sektor naar branches. De landelijke sektor is sterk gericht op de voortbrenging van chemische bulkprodukten. Ruim drie kwart van de werkgelegenheid houdt hiermede verband. Gemeten naar het aantal arbeidsplaatsen bestaat de sektor in Oost-Gelderland daarentegen voor c.a. 85% uit de rubber- en kunststofverwerkende industrie, waarbij het zwaartepunt vooral op de rubberindustrie ligt.

De rubberverwerkende industrie heeft een belangrijk deel van de afzetmarkt aan de opkomende kunststofverwerkende industrie verloren. Daarnaast is de invoer van eenvoudige massaprodukten uit Zuidoost-Azië en Oost-Europa van toenemende invloed geweest op de afzetmogelijkheden. De groei is in de loop der jaren dan ook duidelijk afgenomen, waarbij vooral de binnenlandse afzet aan sterke fluktuaties onderhevig was. Tengevolge van de groeiende internationale concurrentie en de opgetreden overcapaciteit konden niet altijd alle kostenstijgingen in de prijzen worden doorberekend.

De met deze moeilijke marktomstandigheden samenhangende daling van de werkgelegenheid van de rubberindustrie werd in Oost-Gelderland ten dele gecompenseerd door een groei van de kunststofverwerkende industrie. Deze nog betrekkelijk jonge industrie kon als gevolg van de ruime toepassingsmogelijkheden van kunststof een gunstige ontwikkeling doormaken.

TABEL 3.13 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME CHEMISCHE EN RUBBERINDUSTRIE

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	118	1,8
1975	122	1,6
1978	114	1,6
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	1,1	-3,9
1975/1978	-2,2	0,0
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	2,5	1,6
1975	2,6	1,4
1978	2,4	1,4
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	64
1975	100	54
1978	100	59

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.1.5.7 METAALINDUSTRIE

De metaalindustrie is samengesteld uit een aantal zeer uiteenlopende sectoren zoals de metaalprodukten- en machine industrie, de elektro-technische industrie, de basismetaalindustrie en de transportmiddelen-industrie. De minder negatief verlopen regionale ontwikkeling van het arbeidsvolume kan deels worden verklaard uit de afwijkende produktie-structuur ten opzichte van Nederland.

In 1978 waren de sektoraandelen in het arbeidsvolume van de totale metaalindustrie nationaal en regionaal als volgt verdeeld:

	<u>Nederland</u>	<u>Oost-Gelderland</u>
Basismetaalindustrie	8	5
Metaalprodukten- en machine-industrie	49	77
Elektro-technische industrie	25	13
Transportmiddelenindustrie	18	5
	100%	100%

Blijkens bovenstaande opstelling wordt de metaalindustrie in Oost-Gelderland meer dan in Nederland gedomineerd door de sektor metaalprodukten- en machine industrie. De overige drie sectoren hebben zowel relatief als absoluut een bescheiden omvang.

De nationale basismetaal- elektro-technische- en transportmiddelen-industrie maakten na 1975 moeilijke jaren door waarin de werkgelegenheid trendmatig afnam. In Oost-Gelderland werd de ontwikkeling in deze sectoren daarentegen gekenmerkt door een grote mate van stabiliteit. De ontwikkeling van het arbeidsvolume van de metaalprodukten- en machine industrie wijkt in Oost-Gelderland niet noemenswaardig af van de nationale ontwikkeling; tussen 1972 en 1975 vrijwel stabiel, na 1975 een daling.

De metaalprodukten- en machine-industrie is de omvangrijkste industriële activiteit in Oost-Gelderland. Het aandeel van deze sectoren in het arbeidsvolume van de gezamenlijke industrie bedroeg in 1978 ca. 26%.

TABEL 3.14. KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME METAALINDUSTRIE

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	459	11,0
1975	457	11,0
1978	409	10,4
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-0,1	0,0
1975/1978	-3,6	-1,9
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	9,8	9,7
1975	9,8	9,7
1978	8,8	9,1
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	99
1975	100	99
1978	100	104

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

De omzet van de landelijke metaalproduktenindustrie bestaat voor slechts 8% uit konsumptiegoederen. De sektor is betrekkelijk arbeidsintensief en staat in toenemende mate onder druk van de concurrentie uit de lage-lonen-landen. Daarnaast heeft de afzet de laatste jaren nogal te lijden gehad van het geringe investeringsnivo van de Nederlandse industrie. De afzet van de machine industrie bestaat eveneens hoofdzakelijk uit investeringsgoederen. De produktie geschiedt daarentegen op arbeidsintensieve wijze waarbij de betrokken arbeidsplaatsen door de gestelde eisen aan scholing en vakbekwaamheid als hoogwaardig kunnen worden gekwalificeerd.

3.1.5.8 OPENBARE NUTSBEDRIJVEN

De sektor openbaar nut bestaat uit gasdistributiebedrijven, waterleidingbedrijven en elektriciteitsbedrijven. De produktie wordt afgezet in alle geledingen van de maatschappij.

De afnemers betreffen dus zowel de bedrijven, de overheid als de gezinshuishoudingen. De omvang en de capaciteit van het distributienet is dan ook nauw verbonden met de spreiding en groei van de bedrijven en de bevolking. Omdat de activiteiten van de openbare nutsbedrijven van vitaal belang zijn voor het functioneren van de samenleving is de overheid eigenaar van de bedrijven.

TABEL 3.15 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME OPENBARE NUTSBEDRIJVEN

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	44	0,8
1975	45	0,9
1978	45	0,9
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	0,8	4,0
1975/1978	0,0	0,0
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	0,9	0,7
1975	1,0	0,8
1978	1,0	0,8
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	79
1975	100	79
1978	100	79

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.1.5.9

BOUWNIJVERHEID

Na een recordaantal opgeleverde en in aanbouw genomen woningen in de jaren 1972-1973, trad een scherpe daling op van de landelijke bouwproductie. De leegstand van woningen bereikte voor het eerst na de oorlog een omvang van 2,5% van de woningvoorraad. Dit percentage wordt algemeen beschouwd als de normale friktie-leegstand in een periode dat aan de kwantitatieve woningvraag kan worden voldaan. Nadat dus kennelijk de ernstigste woningnood was gelenigd nam de bouwproductie nog verder af door de gedaalde conjunctuur en de hoge rentestand. De hiermee verbonden daling van het arbeidsvolume en stijging van de werkloosheid in de bouw, bevorderde het vertrek van arbeidskrachten naar andere bedrijfstakken. Vanaf 1975 steeg het arbeidsvolume in de bouw weer als gevolg van een opleving in de woningbouw (vrije sektor) en de invloed van de Aanvullende Werken. De toegenomen vraag naar arbeid richtte zich vooral op goed geschoold en vakbekwaam personeel. Het aantal moeilijk vervulbare vakatures is in de bouw hierdoor bijzonder groot. De feitelijke stijging van het arbeidsvolume is dan ook minder groot dan de door de bedrijven gewenste toename.

In de loop der jaren heeft zich een verschuiving voorgedaan in de aard van de bouwactiviteiten. Het accent is meer komen te liggen op relatief arbeidsintensieve sectoren als herstel- en vernieuwbouwwerkzaamheden. Daarenboven richtte de nieuwbouw zich duidelijk op kleinere series met een grotere verscheidenheid in de materiaalkeuze. De invloed van de overheid op de bedrijvigheid in de bouw is bijzonder groot. Door middel van leningen, garanties, subsidies en vooral de infra-structurele werken kunnen belangrijke groei-impulsen worden gegeven. In 1972 werd als gevolg van de sterk gestegen werkloosheid in de bouw een omvangrijk programma Aanvullende Werken opgezet.

Landelijk werd in dit kader tussen 1972 en 1978 een subsidie bedrag van 4,7 Mld. uitgekeerd. De opleving in de bouw na 1975 is voor een niet onbelangrijk deel aan deze extra vraagimpuls te danken geweest.

TABEL 3.16. KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME BOUWNIJVERHEID

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	473	9,8
1975	436	9,7
1978	453	12,0
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-2,7	-0,3
1975/1978	1,3	7,4
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	10,1	8,7
1975	9,4	8,5
1978	9,7	10,6
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	86
1975	100	91
1978	100	109

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.1.5.10 HANDEL

De totale Nederlandse konsumptie van goederen verloopt vrijwel geheel via de kanalen van de handel.

Slechts een gering deel wordt door de producerende bedrijven rechtstreeks aan de gebruiker verkocht. Dat deel van de konsumptie dat niet via de handel loopt heeft betrekking op de konsumptie van diensten.

Door de toegenomen vraag naar, en de hogere prijsstijgingen van de diensten, is het aandeel van deze categorie in de totale konsumptieve bestedingen toegenomen; in 1972 bedroeg dit aandeel ca. 39% van de totale konsumptiewaarde tegen ongeveer 44% in 1978. Dat desondanks de produktiegroei van de handel in de beschouwde periode de groei van het nationale produkt steeds overtrof, is voornamelijk te danken geweest aan de sterke toename van de buitenlandse handel.

De sektor handel is opgebouwd uit de subsectoren groot- en kleinhandel. Landelijk is het aantal werknemers ongeveer gelijk verdeeld over de beide categorieën. In de regio Oost-Gelderland ligt het accent daarentegen op de groothandel ($\pm$ 60% van het aantal werknemers in de handel is werkzaam in de groothandel). De betekenis van de kleinhandel voor de nationale werkgelegenheid is niettemin aanmerkelijk groter door het enorme verschil in aantal zelfstandigen tussen de beide branches. Globaal gesproken zijn in de kleinhandel op iedere 100 werknemers 52 zelfstandigen werkzaam. In de groothandel is deze verhouding ongeveer 100 werknemers op 12 zelfstandigen. Wordt aangenomen dat de landelijke verhoudingen ook op Oost-Gelderland van toepassing zijn dan is het aantal arbeidsplaatsen van de kleinhandel ongeveer gelijk aan dat van de groothandel.

Na een lange reeks van jaren waarin het landelijke arbeidsvolume van de handel gestaag toenam, trad in de periode 1972-1975 een lichte daling op. Onder andere als gevolg van de invoering van het minimumjeugdloon werd de sektor na 1974 gekonfronteerd met forse loonstijgingen. De optredende rendementsdaling heeft geleid tot de inschakeling van meer part-time arbeidskrachten in plaats van full-timers. Het arbeidsvolume in Oost-Gelderland is mede daardoor in de latere jaren iets teruggelopen. Daarenboven is al enige tijd een proces gaande waarbij het aantal zelfstandigen in de handel trendmatig afneemt.

Weliswaar neemt hierdoor de werkgelegenheid van de loontrekkers toe, deze toename is evenwel minder omvangrijk dan de uittreding van zelfstandigen. In oude stadswijken en kleine dorpskernen zijn veel detailhandelsvestigingen verdwenen doordat de afzet binnen het verzorgingsgebied op den duur ontoereikend bleek om tot aanvaardbare bedrijfsresultaten te komen.

TABEL 3.17 KERNGEGEVENS^{**} ARBEIDSVOLUME HANDEL

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	733	14,6
1975	727	15,6
1978	720	15,2
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-0,3	2,2
1975/1978	-0,3	-0,9
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	15,7	12,9
1975	15,6	13,7
1978	15,4	13,4
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	82
1975	100	88
1978	100	87

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

Dit negatieve effect op het arbeidsvolume werd in den lande voor een belangrijk deel gecompenseerd door de opkomst van grootschalige winkelbedrijven, boetieks en winkelcentra.

In de landelijke groothandel manifesteerde zich eveneens een tendens tot schaalvergroting en concentratie. Thans is ongeveer 80 % van de werkgelegenheid gekoncentreerd in 30 % van de groothandelsbedrijven. Bijna een kwart van de omzet van de groothandel heeft betrekking op leveringen aan de detailhandel. De overige drie-kwart bestaat uit toeleveringen aan de industrie.

3.1.5.11 ZAKELIJKE DIENSTEN

De zakelijke diensten kunnen worden onderverdeeld in een drietal sectoren, te weten: horeca, reparatiebedrijven voor gebruiksgoederen en de sektor zakelijke dienstverlening. Laatst genoemde sektor omvat een groot aantal uiteenlopende activiteiten zoals rechtskundige diensten, advies, accountants-, architecten- en reclamebureau's alsmede een groot aantal vrije beroepen. In deze sektor zijn enige betrekkelijk nieuwe vormen van dienstverlening ontstaan (bijvoorbeeld computerservice-diensten, leasingbedrijven en uitzendbureau's). Mede hierdoor kon tussen 1972 en 1978 een snelle groei van zowel produktie- als arbeidsvolume worden gerealiseerd.

De sektor reparatiebedrijven bestaat voor het merendeel uit auto-reparatiebedrijven. Het steeds toenemende autobezit heeft een gunstige invloed gehad op de produktie- en arbeidsvolume ontwikkeling van de reparatiebedrijven.

De afzetontwikkeling van de horeca was onderhevig aan twee tegengestelde bewegingen. Enerzijds kwam de groei van het buitenlandse toerisme vrijwel geheel tot stilstand en trokken de Nederlandse toeristen in grote getale naar het buitenland; anderzijds kon buiten de vakantieperiode om een groeiende belangstelling voor het horeca-wezen worden gekonstateerd. Deze toename richtte zich vooral op het restaurant- en cafébezoek. De ontwikkelingen in de hotelsektor waren minder gunstig. Per saldo is het arbeidsvolume van de horeca tussen 1972 en 1978 in geringe mate toegenomen.

TABEL 3.18 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME ZAKELIJKE DIENSTEN

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	339	5,4
1975	341	6,0
1978	366	6,8
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	0,2	3,6
1975/1978	2,4	4,3
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	7,2	4,8
1975	7,3	5,3
1978	7,8	6,0
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	66
1975	100	72
1978	100	77

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage I.

3.1.5.12 TRANSPORT- EN COMMUNIKATIE BEDRIJVEN

Door de toenemende bedrijvigheid is het goederen- en personenvervoer in de loop der tijd belangrijk gestegen. Met name het binnenlandse en grensoverschrijdende wegtransport van goederen is sterk toegenomen. Het personenvervoer werd overwegend beheerst door een intensief gebruik van privé-auto's. De omvang van het beroepspersonenvervoer bleef daardoor tussen 1972 en 1978 hoegenaamd konstant. Het nationale- en internationale goederentransport is zeer conjunctuurgevoelig. De matige economische groei na 1975 leidde in West-Europa tot een geringere internationale handel en vervoersbehoefte. Ten gevolge van o.a. de appreciatie van de gulden kwam bovendien de Nederlandse konkurrentiepositie onder zware druk te staan. De stagnerende Nederlandse vervoerprestatie en het feit dat niet alle kostenstijgingen in de prijzen konden worden doorberekend, hebben na de olie-krisis een remmende invloed op de produktie-ontwikkeling van de transportbedrijven gehad. Doordat de arbeidsproduktiviteit wel een bestendige groei vertoonde is het arbeidsvolume van de Nederlandse transportbedrijven trendmatig gedaald. Het arbeidsvolume van de kommunikatiebedrijven is daarentegen steeds toegenomen. In de sektor telekommunikatie is sprake geweest van een sterke afzetgroei. Het aantal telex- en telefoonaansluitingen is tussen 1972 en 1978 enorm toegenomen. De hiermee samenhangende personeelsuitbreiding had vooral betrekking op technisch personeel. Daarnaast vloeide uit het hogere aantal abonnees ook een grotere behoefte aan administratieve krachten voort.

TABEL 3.19 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME TRANSPORT- EN KOMMUNIKATIEBEDRIJVEN

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	268	4,0
1975	275	4,5
1978	278	4,4
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	0,9	4,0
1975/1978	0,4	-0,7
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	5,7	3,5
1975	5,9	4,0
1978	6,0	3,9
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	62
1975	100	67
1978	100	65

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.1.5.13 BANK- EN VERZEKERINGSWEZEN

De stijgende welvaart, het toenemende aantal salarisrekeningen en het aanwassende autopark zijn enige factoren die de grote expansie van het Nederlandse bank- en verzekeringswezen in de jaren zestig mogelijk maakte. Ook toen in de jaren zeventig de groei in de economie tanende was kon het bank- en verzekeringswezen haar produktietoename continueren.

De omvang van het aantal verleende hypotheeklen steeg tot ongekende hoogte. Hetzelfde geldt ten aanzien van het aantal afgesloten levensverzekeringen, al of niet gekombineerd met een hypotheek. In het bijzonder de banken kenden een forse uitbreiding van het takenpakket, zoals de verkoop van reizen en verzekeringen. Daarnaast werden veel nieuwe vestigingen en bijkantoren opgericht.

De groei van het arbeidsvolume kon worden gerealiseerd doordat de automatisering binnen het Nederlandse bank- en verzekeringswezen betrekkelijk laat op gang is gekomen en bovendien slechts in beperkte mate toepasbaar was.

De afzet van het bank- en verzekeringswezen is vrijwel geheel op het binnenland gericht. De bruto-produktie van het bankwezen bestaat voor ca. 82% uit netto-rentebaten. De resterende 18% zijn provisie-opbrengsten voor het afsluiten van hypotheeklen en voor de handel in effecten etc. In 1978 had ongeveer 62% van de afzet betrekking op geleverde diensten aan het bedrijfsleven; 28% werd afgezet aan de particuliere huishoudens, 10% aan het buitenland en de overheid. De afzet van het verzekeringswezen is daarentegen veel sterker op de gezinshuishoudens gekoncentreerd. Het levensverzekeringsbedrijf beleefde mede dankzij de belangstelling voor koopsompolissen een bloeiende periode. De schadeverzekeringsbedrijven hebben tengevolge van de scherpe concurrentie-verhoudingen onvoldoende premieverhogingen kunnen doorvoeren. Het is dan ook uitsluitend aan de opbrengsten uit beleggingen te danken geweest dat de branche geen verliezen heeft geleden.

In verhouding tot Nederland heeft het bank- en verzekeringswezen in de regio Oost-Gelderland een zeer geringe omvang.

Deze ondervertegenwoordiging werd in de loop der jaren nog vergroot doordat de ontwikkeling van het arbeidsvolume tussen 1972 en 1978 ongunstig afstak tegenover de Nederlandse ontwikkeling.

TABEL 3.20 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME BANK- EN VERZEKERINGSWEZEN

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	136	1,6
1975	146	1,6
1978	154	1,4
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	2,4	0,0
1975/1978	1,8	-4,4
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	2,9	1,4
1975	3,1	1,4
1978	3,3	1,2
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	49
1975	100	45
1978	100	37

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.1.5.14 MAATSCHAPPELIJKE DIENSTEN

De maatschappelijke diensten hebben met elkaar gemeen dat zij allen betrekkelijk arbeidsintensief zijn, en dat de mogelijkheden tot produktiviteitsverbeteringen gering zijn. Produktiestijgingen vertalen zich dan ook vrij snel in een toename van het arbeidsvolume. Het grootste deel van de maatschappelijke dienstverlening behoort tot de zogenaamde kwartaire sektor. Hieronder worden verstaan die vormen van dienstverlening die grotendeels gefinancierd worden uit de kollektieve middelen of uit verplichte bijdragen. De dienstverlening van de kwartaire sektor heeft betrekking op een aantal maatschappelijke behoeften waarin niet, of onvoldoende door het marktmechanisme van vraag en aanbod kan worden voorzien, zoals ziekenhuizen, bejaardenhuizen en kindertehuizen.

Artsenpraktijken, buurthuizen, cultuur, sport en recreatie e.d. worden eveneens tot de kwartaire sektor gerekend. De sterke intensivering van de gezondheidszorg en sociale dienstverlening hebben een toenemende behoefte aan personeel met zich meegebracht.

De sektor maatschappelijke diensten omvat ook een aantal activiteiten welke tot de tertiaire sektor worden gerekend.

Deze groep heeft betrekking op de meer zakelijk gestructureerde dienstverlening en bestaat onder andere uit schoonmaakbedrijven, wasserijen en kappersbedrijven. De reden waarom deze groep van bedrijven in de kwartaire sektor is opgenomen, en niet bij de meer voor de handliggende sektor zakelijke diensten is gevoegd, heeft een statistische achtergrond. De gegevens met betrekking tot het arbeidsvolume zijn namelijk niet zo verfijnd naar bedrijfsklassen beschikbaar dat deze scheiding aangebracht kon worden.

Ruim 10% van de regionale werkgelegenheid van de maatschappelijke diensten heeft betrekking op deze categorie. Evenals de ontwikkeling van de sektor als geheel is de werkgelegenheidsontwikkeling van de zojuist genoemde niet-maatschappelijke dienstverlening positief verlopen.

TABEL 3.21 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME MAATSCHAPPELIJKE DIENSTEN

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	575	11,2
1975	630	11,5
1978	660	12,8
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	3,1	0,9
1975/1978	1,6	3,6
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	12,3	9,9
1975	13,5	10,1
1978	14,1	11,3
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	80
1975	100	75
1978	100	80

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.1.5.15 OVERHEID

In Nederland en in mindere mate in Oost-Gelderland draagt de sektor overheid zorg voor een belangrijk deel van de werkgelegenheid. De overheid vormt tesamen met delen van de maatschappelijke dienstverlening de kwartaire sektor. De omvang waarin deze diensten beschikbaar worden gesteld is afhankelijk van het daarvoor uitgetrokken budget. De factoren die de omvang van het arbeidsvolume bepalen onderscheiden zich aldus in hoge mate van die der overige sectoren, welke onder de werking van het marktmechanisme vallen. Indirekt gaat van de algehele economische situatie weliswaar een zekere invloed uit, toch zijn de fluktuaties van het arbeidsvolume overwegend de resultante van een politiek besluitvormingsproces.

In Oost-Gelderland heeft ca. 50% van het arbeidsvolume van de sektor overheid betrekking op de activiteiten van het openbaar bestuur, defensie en de sociale verzekeringen; de resterende 50% heeft betrekking op het onderwijs. Landelijk bedragen deze aandelen respektievelijk 55 en 45%.

TABEL 3.22 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME OVERHEID

	Nederland	Oost-Gelderland
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	601	10,1
1975	630	11,2
1978	681	11,9
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	1,6	3,5
1975/1978	2,6	2,0
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	12,8	8,9
1975	13,5	9,8
1978	14,6	10,5
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	70
1975	100	73
1978	100	72

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 1.

3.2

VERONDERSTELLINGEN EN UITGANGSPUNTEN TOT 1985

Nadat hiervoor de belangrijkste ontwikkelingslijnen tot 1978 zijn geschetst, worden in deze paragraaf de veronderstellingen weergegeven welke ten grondslag liggen aan de prognoses van het regionale arbeidsvolume. De in tabel 3.2.3. vermelde nationale toekomstverwachtingen vormen het raamwerk van veronderstellingen waarbinnen de regionale voortuitberekeningen hebben plaatsgevonden.¹⁾ Deze verwachtingen zijn grotendeels gebaseerd op het rapport

"De komende vijfentwintig jaar" van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en op de "Voortgangsnota Economisch Structuurbeleid" van het Ministerie van Economische Zaken. Omdat na het verschijnen van deze nota's de economische vooruitzichten op korte termijn nogal ingrijpend zijn gewijzigd, lijkt het weinig realistisch alle daarin uitgesproken verwachtingen zonder meer over te nemen. Met name de inzichten omtrent de toekomstige groei van het nationaal inkomen zijn in het licht van de huidige internationale conjunctuur aanzienlijk pessimistischer. Een toekomstverkenning op middellange termijn dient evenwel niet al te sterk door de aktuele situatie te worden beïnvloed omdat deze wellicht van zeer tijdelijke aard zal blijken te zijn. Niet de conjuncturele, doch veeleer de structurele tendens dient de leidraad te vormen. Bijstelling van de bestaande nationale prognoses heeft dan ook alleen plaatsgevonden met betrekking tot de groei van het landelijke investeringsvolume, het nationale inkomen en de toename van de reële loonvoet.

- Voor de periode 1980-1985 is uitgegaan van een groei van het nationaal inkomen van gemiddeld 2% per jaar. Aangenomen is dat na aanvankelijk een stagnatie de groei in de latere jaren enigszins zal herstellen, zodat gemiddeld een toename van circa 2% gerealiseerd zal kunnen worden.
- De geraamde ontwikkeling van de bruto investeringen hangt nauw samen met de economische groeiverwachting. Daarnaast is de prognose beïnvloed door de verwachting dat met name tot 1985 een grote inspanning zal worden geleverd op het gebied van milieuvoorzieningen en energie besparende investeringen.
- De toename van de landbouwproduktie wordt op wat langere termijn beheerst door het Europese landbouwbeleid. Voorshands is aangenomen dat voor 1985 geen drastische E.E.G.-maatregelen worden geëffectueerd, waaruit voor Nederland grote produktiebeperkingen voortvloeien.

TABEL 3.23 GEREALISEERDE JAARLIJKSE GROEI 1965/1975, ALSMEDE
DE VERONDERSTELDE JAARLIJKSE GROEI 1980/1985

	1965/1975	1975/1979	1980/1985
<u>Nationale data</u>			
volume nationaal inkomen	4,2	3,0	2,0
volume bruto investeringen	2,2	4,6	2,0
door overheid en bedrijfs- leven			
<u>volume toegevoegde waarde:</u>			
- landbouw	4,2	2,7	3,3
<u>arbeidsvolume:</u>			
- textiel-, kleding- en lederindustrie	-9,2	-9,3	-4,0
- papier- en grafische ind.	-0,3	-0,7	-1,0
- handel	1,1	-0,2	1,0
- zakelijke diensten	1,2	2,1	2,0
- maatschappelijke diensten	3,3	1,6	2,0
- overheid	2,0	2,3	0,4
<u>Regionale data COROP-gebied</u>			
<u>Achterhoek</u>			
reële loonvoet	6,3	4,1	1,0
woningvoorraad	3,4	2,2	2,1
bevolkingsomvang	1,3	0,7	0,7

- 1) De functie van deze veronderstellingen bij de vooruitberekeningen van het regionale arbeidsvolume kan worden afgeleid uit de vergelijkingen vermeld op pagina 45 e.v., bijlage 3.2.

- Mede onder invloed van een aantal beperkende E.E.G.-maatregelen ten aanzien van de invoer uit de lage-lonen-landen, wordt verwacht dat het produktieverlies van de textiel-, kleding- en schoenindustrie de komende jaren beperkt kan blijven. Tengevolge van de stijgende produktiviteit zal evenwel het arbeidsvolume nog blijven dalen met circa 4% per jaar.
- De trendmatige daling van het arbeidsvolume van de papierindustrie zal zich eveneens voortzetten. Deze daling zal scherper naar voren treden dan in het verleden, doordat tengevolge van moderniseringsactiviteiten de toename van het arbeidsvolume van de grafische industrie slechts gering zal zijn.
- In de sektor handel kon de afgelopen jaren een toenemende tendens tot arbeidsbesparing worden onderkend. De mogelijkheden daartoe zijn thans vrijwel uitgeput zodat afhankelijk van de economische groei weer een lichte stijging van het arbeidsvolume kan optreden.
- Zowel voor de maatschappelijke als de zakelijke dienstverlening wordt een gemiddelde toename van het arbeidsvolume van rond de 2% per jaar voorzien. In de zakelijke diensten wordt de groei vooral toegeschreven aan de snel uitdeierende computerservice-, administratie-, organisatie en uitzendburo's. De toename van de maatschappelijke diensten zal naar verwachting geheel in de kwartaire sektor worden gerealiseerd.
- Als gevolg van onder andere het bezuinigingsbeleid van de overheid zal de groei van het ambtenarenkorps sterk afgeremd worden. Daarenboven wordt onder invloed van de dalende bevolkingsgroei een afnemende behoefte aan onderwijskrachten verwacht.
- Ten aanzien van de reële loonkostenontwikkeling is aangenomen dat deze bij de geringe economische groei tot 1985, gemiddeld 1% per jaar bedraagt.
- De veronderstellingen over de toekomstige groei van de woningvoorraad en de bevolkingsomvang van het COROP-gebied Achterhoek zijn afgeleid uit het streekplan Oost-Gelderland. Daartoe is het verschil bepaald tussen de gerealiseerde omvang 1979 en de streek-

planramingen voor 1985. Vervolgens is aangenomen dat dit verschil gelijkelijk in de resterende jaren verwezenlijkt wordt. Een en ander betekent dat indien deze groeipercentages ook feitelijk gerealiseerd worden, de bevolkingsomvang en de woningvoorraad in 1985 precies zo groot zijn als aangegeven in de prognoses van het streekplan Oost-Gelderland.

Tenslotte moet nog worden gewezen op twee belangrijke premissen die zowel bij de raming van de exogene variabelen, als bij de regionale vooruitberekeningen een essentiële rol vervullen. Ten eerste wordt verondersteld dat de Nederlandse concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland absoluut niet verder terug zal lopen. In de verhouding tot de andere geïndustrialiseerde landen zullen zich geen grote veranderingen voordoen; de Nederlandse ontwikkelingen, zoals deze ten aanzien van de economische groei worden verondersteld, wijken niet wezenlijk af van de ontwikkelingen in de landen waarmee Nederland nauwe economische relaties onderhoud. Doordat de veronderstelde groei van de reële loonvoet tot 1985 gemiddeld 1% bedraagt bij een veronderstelde groei van het nationaal inkomen van 2%, wordt impliciet aangenomen dat de overige inkomensquote zich gaandeweg zal verbeteren waaruit enig rendementsherstel voor de bedrijven voortvloeit. Blijkens de gebruikte modelspecificatie heeft dit een dempende werking op de groei van de arbeidsproduktiviteit. Dit leidt er toe dat de ramingen van het arbeidsvolume bij een relatief gematigde loonstijging lager uitkomen dan bij een stijging die proportioneel verloopt met de groei van het nationaal inkomen.

Ten tweede kunnen de effecten van zeer extreme of schoksgewijze ontwikkelingen niet worden doorgerekend. Zowel vanuit methodologische overwegingen als vanwege het onvoorspelbare karakter wordt nadrukkelijk geabstraheerd van gebeurtenissen als natuurrampen, internationale politieke spanningen of wereldomvattende economische crises. Er wordt uitgegaan van een zogenaamde verrassingsvrije toekomst. De zojuist geformuleerde uitgangspunten dienen als ontbindende voorwaarden te worden opgevat.

3.3 ONTWIKKELINGSLIJNEN IN DE PERIODE TOT 1985

De makro-ekonomische vooruitzichten zijn op dit moment somber. Tengevolge van onder andere de geringe produktiestijging en een achteruitgang van de ruilvoet in dit jaar zal het reëel nationaal inkomen niet toenemen. De stagnerende ekonomische ontwikkeling is overigens geen specifiek Nederlands verschijnsel. Ook in de andere geïndustrialiseerde landen zijn de verwachtingen niet hoog gespannen.

Volgens de jongste ramingen van het Centraal Planbureau¹⁾ zal de groei van de wereldhandel in 1980 slechts 3 % bedragen tegen 7,5% in 1979. De geregistreerde werkloosheid neemt toe tot 240 duizend personen, de lopende rekening van de betalingsbalans vertoont een tekort van circa 4,5 mld. gulden, terwijl het financieringstekort van de overheid bijna 6 mld. gulden bedraagt.

Worden de huidige vooruitzichten zonder meer geprojecteerd op 1985 dan ontstaat een nog veel somberder beeld. De uitgangspunten voor de middellange termijn-prognose zijn echter niet uitsluitend ingegeven door de actuele situatie. Aan de veronderstellingen inzake de toekomstige ekonomische groei hebben tevens de volgende overwegingen ten grondslag gelegen.

In beginsel zal in elk der onderscheiden bedrijfstakken sprake kunnen zijn van nieuwe ontwikkelingen en mogelijkheden. In de chemische-, de metaal- en de elektro-technische industrie bijvoorbeeld zijn belangrijke technische vernieuwingsprocessen te verwachten. Met name de kansen om een adequaat antwoord te vinden op de grondstoffenschaarste en de milieu- en energievraagstukken vormen voor de industrie een enorme uitdaging. Daarnaast kunnen van de groeiende toepassingsmogelijkheden der mikro-elektronika, de informatietechnologie en de biotechnologie belangrijke impulsen uitgaan. Ook in de commerciële dienstensektor kan de ingebruikneming van nieuwe apparatuur leiden tot verbeterde, of zelfs geheel nieuwe vormen van dienstverlening.

Ten aanzien van de export van gespecialiseerde en hoogwaardige diensten lijken ruimschoots mogelijkheden aanwezig om nieuwe markten te ontsluiten.

1) december 1980

De zojuist geschetste ontwikkelingslijnen kunnen in de toekomst mogelijkwerijs een tegengewicht bieden aan de factoren die de groei van de meer traditionele produktie afremmen. De onlangs verschenen innovatie nota van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen¹⁾ gaat uitvoerig in op deze problematiek. Met name wordt aandacht besteed aan de stimulerende rol die de overheid in dit verband kan vervullen en worden de daarmee samenhangende maatregelen en beleidsvoornemens uiteengezet. De eventuele effecten daarvan kunnen op methodologische gronden niet expliciet worden meegenomen in de vooruitberekeningen van het regionale arbeidsvolume. Door evenwel de uitgangspunten ten aanzien van de toekomstige economische groei niet al te somber te kiezen wordt in zekere zin toch op een positieve invloed geanticipeerd.

3.3.1 ONTWIKKELING VAN HET ARBEIDSVOLUME PER BEDRIJFSKLASSE

In tabel 3.24 wordt een overzicht gegeven van het arbeidsvolume per bedrijfsklasse van de situatie 1978. Daarnaast worden de uitkomsten vermeld van de ramingen 1980 en 1985. De gepresenteerde cijfers suggereren een grotere precisie dan aan ramingen eigen is. Wellicht ten overvloede zij vermeld dat de cijfers slechts tendenties kunnen laten zien. In de tekst wordt een summiere toelichting gegeven met betrekking tot de verwachte ontwikkelingen per bedrijfstak.

Aan de trendmatige daling van het arbeidsvolume van de landbouw komt vooralsnog geen einde. Tot 1985 moet worden gerekend met een afname van circa 1500 manjaren ten opzichte van 1978. De mogelijkheden om in andere bedrijfstakken werk te vinden zijn ten opzichte van het recente verleden echter gering geworden. De huidige arbeidsmarktsituatie heeft daardoor mogelijk een remmende invloed op het vertrek van arbeidskrachten uit de landbouw.

1) Innovatie, het overheidsbeleid inzake technologische vernieuwing in de Nederlandse samenleving, Tweede Kamer, zitting 1979-1980, 15855, nummers 1-2.

TABEL 3.24 OMVANG VAN HET ARBEIDSVOLUME 1978 EN DE RAMINGEN 1980-1985
VOOR OOST-GELDERLAND (x 1000 manjaren)

Bedrijfsklasse		1978	1980	1985
1	Landbouw, bosbouw, en visserij	17,9	17,1	16,4
2	Voedings- en genotmiddelenind.	5,0	5,1	5,4
3	Textiel- kleding- en schoenind.	3,4	3,4	3,2
4	Papier - en grafische ind.	5,3	5,5	5,5
5	Hout- en bouwmaterialenind.	4,7	4,8	4,8
6	Chemische en rubberind.	1,6	1,6	1,5
7	Metaalindustrie	10,4	10,0	10,0
8	Aardolie-industrie	0,0	0,0	0,0
2-8	INDUSTRIE	30,4	30,4	30,4
9	Delfstoffenwinning	0,0	0,0	0,0
10	Openbare nutsbedrijven	0,9	1,0	1,0
2-10	NIJVERHEID	31,3	31,4	31,4
11	Bouwnijverheid	12,0	13,8	15,2
12	Handel	15,2	16,0	16,8
13	Zakelijke diensten	6,8	7,2	8,9
14	Zee- en luchtvaart	0,0	0,0	0,0
15	Transport en communicatiebedr.	4,4	4,6	4,7
16	Bank- en verzekeringswezen	1,4	1,5	1,7
17	Maatschappelijke diensten	12,8	12,9	13,6
12-17	DIENSTEN	40,6	42,2	45,7
18	Overheid	11,9	12,3	12,9
1-18	TOTAAL	113,7	116,8	121,6

Met betrekking tot de industriële produktie kan vanaf 1978 worden gesproken van enig moeizaam herstel. De investeringen zijn wat toegenomen, de export vertoont weer een zekere groei en de invoerpenetratie is minder snel gestegen.

Parallel aan deze ontwikkeling is het arbeidsvolume sindsdien niet verder teruggelopen. Vooropgezet dat de Nederlandse konkurrentiepositie niet verder verzwakt, en dat het overheidsbeleid tot behoud van de industriële werkgelegenheid succesvol blijkt (individuele bedrijfssteun, exportbevordering, kostenbeheersing etc.), zal deze ontwikkeling zich de komende jaren kunnen voortzetten. Hierbij dient bedacht dat kort na de economische recessie van 1974 reeds zeer vele marginale bedrijven de poorten hebben moeten sluiten.

Het saneringsproces dat al vanaf 1966 gaande was, werd hierdoor aanzienlijk versneld. Dit proces stond sterk in het teken van de stijgende reële energiekosten en ging gepaard met een toenemende concentratie op arbeidsextensieve activiteiten. Hoewel er al veel sanering heeft plaatsgevonden is de huidige Nederlandse industrie nog zeer kwetsbaar en is het weerstandsvermogen door tal van binnen- en buitenlandse oorzaken ernstig aangetast. Zelfs indien aan alle randvoorwaarden inzake economische groei wordt voldaan, zal het nog een uiterste krachtsinspanning vergen om de geraamde stabilisering te realiseren.

Onder invloed van de dalende bevolkingsgroei, de zwakke economische conjunctuur en de afnemende woningnood (althans in kwantitatieve zin) worden voor de Nederlandse bouwnijverheid op middellange termijn slechts geringe mutaties in het arbeidsvolume voorzien. De toekomstige bouwactiviteiten zullen naar verwachting minder op grootschalige nieuwbouwprojekten gericht zijn. Hier staat tegenover dat de arbeidsintensieve werkzaamheden zullen toenemen; kleinschalige projecten, renovatie- en verbouwwerkzaamheden.

Het arbeidsvolume van de Nederlandse bouwnijverheid vertoont in de loop der tijd een vrij konstant beeld. Zeker in verhouding tot de ontwikkelingen in de overige sectoren waren de fluktuaties over langere perioden nooit geweldig groot. Vanaf de beginjaren zestig schommelt de omvang van het arbeidsvolume zo rond de 460.000 manjaren.

De fluktuaties rond dit gemiddelde hangen nauw samen met het geheel eigen conjunktuurverloop van de bouwnijverheid. Tussen 1963 en 1970 nam de werkgelegenheid gestaag toe, de periode 1970-1976 werd gekenmerkt door een afnemend arbeidsvolume, terwijl tussen 1976 en 1979 weer een stijging optrad. Hiermee bevond de werkgelegenheid in 1979 zich weer op hetzelfde nivo als bijvoorbeeld in 1967. De Oost-Gelderse ontwikkelingen in de bouwnijverheid onderscheiden zich duidelijk van de Nederlandse. Vanaf 1963 heeft zich hier vrijwel zonder onderbreking een snelle groei voorgedaan van gemiddeld 3,3% per jaar. Alleen in de jaren 1967/1968 en 1974/1975 was van enige stagnatie of achteruitgang sprake.

Blijkens tabel 3.24 wordt ook voor de periode 1978-1980 een forse toename geraamd. Gezien de huidige stand van de bouwconjunktuur is het evenwel twijfelachtig of de verwachte groei reeds in 1980 zal zijn gerealiseerd. De omvang en ontwikkeling van de werkloosheid en de openstaande vraag in de bouw verschaffen een indicatie omtrent de stand van de bouwconjunktuur. In juli 1978 kende Oost-Gelderland nog geen 200 werkloze bouwvakkers terwijl er c.a. 320 vakatures in deze bedrijfstak waren. In 1979 was de omvang van de werkloosheid nog vrijwel gelijk aan die van 1978, de openstaande vraag nam daarentegen met ruim 60 toe. Blijkens de voorlopige cijfers van de Statistiek Werkzame Personen 1979 steeg de werkgelegenheid dat jaar eveneens in belangrijke mate. De werkloosheidscijfers van juli 1980 tonen ten opzichte van 1979 echter een verdrievoudiging van de werkloosheid en een drastische daling van het aantal vakatures tot nog geen 100. Hieruit mag worden gekonkludeerd dat de huidige landelijk zwakke bouwconjunktuur zich ook in Oost-Gelderland manifesteert. Niettemin is de absolute omvang van de werkloosheid in de bouw gering in verhouding tot het totale arbeidsvolume van deze bedrijfstak (c.a. 550 werklozen tegenover ruim 13.000 arbeidsplaatsen). In welke mate de werkloosheid bij voortduring van de bouwmalaise nog zal toenemen, valt thans moeilijk te voorspellen. Mede gezien de structurele ontwikkelingstendens van de bouwnijverheid in Oost-Gelderland tot nu toe, geeft de huidige conjuncturele inzinking echter onvoldoende aanleiding de prognose voor 1985 te herzien. Wel dient hierbij als

ontbindende randvoorwaarde te worden aangetekend dat op niet al te lange termijn de nationale bouwkonjunktuur weer zal moeten aantrekken. Onder deze voorwaarde mag worden verwacht dat het arbeidsvolume van de bouwnijverheid in Oost-Gelderland zich tot 1985 positief zal blijven ontwikkelen.

De trendmatige daling van het arbeidsvolume in de landbouw en in de nijverheid wordt gedurende de laatste jaren gecompenseerd door een toename in de dienstensektor, waaronder begrepen de overheid. Ook voor 1985 zal de eventuele groei van het totale arbeidsvolume vrijwel geheel in deze sektor gerealiseerd worden. De voortgaande verschuiving van de vraag naar arbeid, waarbij het aksent dus steeds meer op de dienstensektor komt te liggen, zal bij de geringe toename van het nationale inkomen steeds moeilijker verlopen. De kwartaire sektor is vrijwel geheel afhankelijk van de hoogte der overheidsuitgaven. Teneinde een verdere toename van het arbeidsvolume in deze sektor mogelijk te maken, zal het toekomstige beslag van de kollektieve sektor op het nationale inkomen mogelijkerwijs gepaard gaan met een reële afname van de ruimte voor de particuliere bestedingen. Aangenomen is dat de maatschappelijke bereidheid daartoe aanwezig zal zijn.

De creatie van nieuwe arbeidsplaatsen in de sektor maatschappelijke dienstverlening zal aldus tot 1985 jaarlijks bijna 1% kunnen bedragen.

Als gevolg van het voorgenomen bezuinigingsbeleid van de overheid zal de groei van het ambtenarenkorps de komende jaren vrij sterk afgeremd worden. Bovendien wordt onder invloed van de dalende bevolkingsgroei een afnemende behoefte aan onderwijskrachten verwacht. Dit leidt mogelijk tot een lichte daling van het arbeidsvolume in het onderwijs. Naast de maatschappelijke diensten bieden vooral de zakelijk gestructureerde diensten nog perspectief op een verdere toename van het arbeidsvolume. De groei tot 1985 wordt begroot op ruim 2 % jaarlijks. De belangrijkste toename wordt verwacht in de sektor handel en in de sektor zakelijke diensten. Hierbij is evenwel voorondersteld dat voor 1985 geen ingrijpende automatisering van arbeid zal plaatsvinden. Weliswaar is slechts een beperkt aantal werkzaamheden in de dienstensektor vatbaar voor mechanisering; de dreiging van een omvangrijke automatiseringsgolf is met het voortschrijden der techniek op langere termijn zeker niet denkbeeldig.

3.3.2 ONTWIKKELING VAN KWALITATIEVE ASPEKTEN VAN DE VRAAG NAAR ARBEID

Nadat in het voorgaande de kwantitatieve vraag naar arbeid werd beschouwd, zal in deze paragraaf worden ingegaan op enkele kwalitatieve aspecten van de vraag.

Het kwalitatieve aspect heeft betrekking op de verschillende kenmerken van de vraag, zoals de samenstelling van het arbeidsvolume naar leeftijd, geslacht en opleidingsnivo. In deze paragraaf wordt evenwel uitsluitend ingegaan op de kenmerken geslacht en opleidingsnivo. In de enquête, welke ten behoeve van het SEO-Oost-Gelderland is gehouden, zijn daartoe enige vragen opgenomen. Teneinde een indicatie te verkrijgen omtrent de representativiteit van de enquête-resultaten, is in tabel 3.25 een overzicht opgenomen van de respons per bedrijfstak ¹⁾.

Tabel 3.25 ^x Enquête-respons met betrekking tot de kwalitatieve vraag naar arbeid

Bedrijfstak	Enquête-respons- SEO in % van PWE-bestand	PWE-bestand in % van de totale werk- gelegenheid	Enquête-respons- SEO in % van de totale werkge- legenheid
Landbouw	75	4	3
Nijverheid	57	98	56
Bouwnijverheid	65	67	44
Diensten	57	66	38
Overheid	69	86	59
Totaal	60	67	40

Het adressenbestand van de SEO-enquête is ontleend aan de Provinciale Werkgelegenheidsenquête (PWE). Kolom 1 van tabel 3.25 vermeldt per bedrijfsklasse het aantal werkzame personen waarvoor de vragen met betrekking tot de kwaliteit van de arbeid door de geënquêteerde bedrij-

1) In bijlage 3.3. is de respons per bedrijfsklasse weergegeven.

ven en instellingen zijn ingevuld uitgedrukt als percentage van de werkgelegenheid volgens het PWE-bestand. Uit deze percentages blijkt dat de enquête zeer goed beantwoord is. Zestig procent van het bestand heeft op de gestelde vragen geantwoord, per bedrijfstak komen geen verstorende uitschieters voor.

In de tweede kolom is de werkgelegenheid volgens het PWE-bestand per bedrijfstak uitgedrukt als percentage van de totale werkgelegenheid. Met betrekking tot de landbouw beperkt de P.W.E. zich tot de zogenaamde semi-agrarische sektor zoals plantsoenendiensten en hoveniersbedrijven. De werkgelegenheid van deze landbouwkategorie bedraagt echter slechts enige procenten van de totale werkgelegenheid van de landbouw. Het P.W.E.-bestand, en daarmee de SEO-enquête, kan derhalve voor de landbouw niet als representatief worden beschouwd. Afgezien van onvolkomenheden in het P.W.E.-bestand, zijn de verschillen in de overige bedrijfstakken tussen de totale werkgelegenheid en de werkgelegenheid volgens de P.W.E., terug te voeren op bestandsverschillen. Het voor de enquête gebruikte deelbestand van de P.W.E. heeft uitsluitend betrekking op bedrijven en instellingen met 6 of meer werkzame personen. Deze beperking heeft voor de nijverheid nauwelijks consequenties, zoals blijkt uit het hoge aandeel van 98%. Het aantal industriële bedrijven met 5 of minder werkzame personen is klaarblijkelijk zeer gering. Anders ligt dit voor de bouwnijverheid en een aantal bedrijfsklassen uit de dienstensektor, zoals de handel en de zakelijke dienstverlening. In deze bedrijfsklassen is een groot deel van het totale aantal arbeidskrachten werkzaam in bedrijven met 5 of minder werkzame personen.

Kolom 3 tenslotte geeft de werkgelegenheid van de enquête-respons in procenten van de totale werkgelegenheid. Hieruit blijkt dat de respons van de SEO-enquête 40% bestrijkt van de totale werkgelegenheid in Oost-Gelderland.

Volgens de gangbare steekproeftheorie is een respons van 40% onder bepaalde condities ruim voldoende om te mogen veronderstellen dat de enquête-uitkomsten representatief zijn voor de gehele populatie¹⁾.

1) Hierbij dient bedacht dat in de SEO-enquête bedrijven met minder dan 6 werkzame personen systematisch buiten beschouwing zijn gelaten. De betekenis die aan de cijfers wordt toegekend behoeft derhalve enige relativering.

Zoals in het voorgaande reeds werd betoogd geldt deze representativiteit niet voor de landbouw.

De relatieve verdeling van het arbeidsvolume naar geslacht is voor deze bedrijfstak daarom bepaald op basis van de landbouwtelling 1978. De relatieve verdeling naar opleidingsnivo is ontleend aan de landelijke arbeidskrachtentelling 1975.

Dit gegeven draagt derhalve een nationaal karakter. Regionaal, of meer recent materiaal is niet voorhanden, zodat noodzakelijkerwijs de veronderstelling moest worden geïntroduceerd dat de relatieve verdeling van het arbeidsvolume van de landbouw over de onderscheiden opleidingsnivo's in Oost-Gelderland, gelijk is aan de nationale verdeling in 1975.

Tabel 3.26 Relatieve verdeling van de vraag naar arbeid naar geslacht (rijtotaal = 100)

Bedrijfsklasse	mannen	vrouwen
Landbouw	64	36
Nijverheid	84	16
Bouwnijverheid	96	4
Diensten	61	39
Overheid	74	26
Totaal	73	27

Bron: berekend op basis van SEO-enquête 1980 en landbouwtelling 1978.

Blijkens tabel 3.26 wordt ruim een kwart van het totale aantal arbeidsplaatsen in Oost-Gelderland vervuld door vrouwelijke arbeidskrachten. In het algemeen bieden vooral de dienstverlenende sectoren arbeidsplaatsen voor de vrouwelijke beroepsbevolking. De relatief geringe omvang van deze bedrijfstak in Oost-Gelderland resulteert echter niet in een lagere totale vraag naar vrouwelijke arbeidskrachten dan in Nederland, doordat de landbouw in Oost-Gelderland zeer omvangrijk is. In deze bedrijfstak is eveneens een relatief groot deel vrouwen werkzaam. Hierdoor is de gemiddelde deelneming van vrouwen in de totale werkgelegenheid Oost-Gelderland vrijwel gelijk aan de landelijke deelneming.

In tabel 3.27 wordt een overzicht gegeven van de relatieve verdeling van de vraag naar arbeid per bedrijfstak. In bijlage 3.3 is een naar bedrijfsklassen en naar geslacht gespecificeerd overzicht opgenomen.

Tabel 3.27 Relatieve verdeling van de totale vraag naar arbeid naar opleidingsnivo (rijtotaal = 100)

Bedrijfsklasse	ongeschoold	lagere opl.	middelb. opl.	hogere opl.
Landbouw ¹⁾	44	45	10	1
Nijverheid	33	51	12	4
Bouwnijverheid	13	74	10	3
Diensten	19	57	18	5
Overheid	10	23	19	48
Totaal	26	52	14	8

Bron: SEO-enquête 1980.

1) AKT 1975.

Met uitzondering van de overheid ligt het accent van de vraag naar opleidingsnivo in alle bedrijfstakken sterk op de lager-opgeleiden. De vraag naar ongeschoolden is daarentegen voor ruim driekwart gekoncentreerd in de twee bedrijfstakken landbouw en nijverheid. De dienstverlenende sectoren, en met name de overheid, oefenen relatief de grootste vraag uit naar middelbaar en hoger opgeleid personeel. Omdat per bedrijfsklasse de werkzaamheden zeer uiteenlopend zijn, zijn ook de kwalitatieve eisen die aan de arbeid gesteld worden sterk verschillend. Op grond van toekomstige verschuivingen in de bedrijfsklassenstructuur mag dus verwacht worden dat ook de kwalitatieve vraag naar arbeid zal veranderen.

In tabel 3.28 is de feitelijke werkgelegenheidsstructuur weergegeven voor 1978 en de geraamde structuur voor 1985 (zie voor een overzicht per bedrijfsklasse bijlage 3.3).

Tabel 3.28 Bedrijfstakkenstructuur 1978 en 1985 (kolom totaal = 1.000)

Bedrijfsklasse	1978	1985
Landbouw	157	135
Nijverheid	275	258
Bouwnijverheid	106	125
Diensten	357	376
Overheid	105	106
Totaal	1.000	1.000

Naast kwalitatieve vraagverschuivingen op grond van wijzigingen in de bedrijfsklassenstructuur, zullen binnen de bedrijfsklassen of de individuele bedrijven eveneens kwalitatieve vraagverschuivingen kunnen optreden. Over dit laatste aspect zijn echter nationaal noch regionaal voldoende gegevens beschikbaar om hieruit ontwikkelingen te kunnen afleiden. Toch kan de verwachting worden uitgesproken dat de effecten van kwaliteitsverschuivingen binnen de bedrijfsklassen op middellange termijn minimaal zullen zijn. Dit soort structurele ontwikkelingen blijkt zich in de praktijk zeer geleidelijk te voltrekken. In de vooruitberekeningen over de kwaliteit van de vraag naar arbeid zijn derhalve alleen de effecten van de verwachte verschuivingen in de bedrijfsklassenstructuur tot uitdrukking gebracht¹⁾.

Tabel 3.29 De vraag naar arbeid, verdeeld naar opleidingsnivo en geslacht, 1978 en 1985 (x 1000 manjaren)

	1978			1985		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
ongeschoold	20,5	8,5	29,0	21,4	8,4	29,8
lagere opl.	42,5	16,1	58,6	46,4	17,3	63,7
middelb. opl.	11,9	4,5	16,4	12,9	4,7	17,6
hogere opl.	7,8	1,9	9,7	8,3	2,2	10,5
Totaal	82,7	31,0	113,7	89,0	32,6	121,6

1) Zie voor een overzicht per bedrijfsklasse bijlage 3.3.

Teneinde inzicht te verkrijgen in de ontwikkelingstendenties per opleidingsnivo en geslacht, zijn de cijfers voor 1985 in tabel 3.26 weergegeven als indices (1978 = 100).

Tabel 3.30 Ontwikkeling van de vraag naar arbeid, verdeeld naar opleidingsnivo en geslacht index 1985 (1978 = 100)

	mannen	vrouwen	totaal
ongeschoold	104	98	102
lagere opleiding	109	107	109
middelbare opleiding	108	104	107
hogere opleiding	106	116	108
	—	—	—
Totaal	108	105	107

Blijkens de tabellen 3.29 en 3.30 komt de verwachte toename van de totale vraag naar arbeid vooral tot uitdrukking in een stijgende vraag naar mannelijke arbeidskrachten in de categorie lager opgeleiden. Naar bedrijfsklassen gedifferentieerd blijkt deze groei voor het merendeel te danken aan de voorziene toename in de bouwnijverheid. Het aantal manjaren in de categorie lager opgeleiden neemt tussen 1978 en 1985 toe met 2.400, de toename over alle opleidingsnivo's tesamen bedraagt in de bouwnijverheid 3.200 manjaren. Omdat blijkens de SEO-enquête slechts 4% van het aantal manjaren in de bouwnijverheid betrekking heeft op vrouwelijke arbeidskrachten, heeft een stijgende werkgelegenheid in deze tak nauwelijks invloed op de werkgelegenheid voor vrouwen.

Over alle opleidingsnivo's stijgt de totale vraag naar arbeid, waarbij de toename naar ongeschoolde arbeid het geringste is. De toename in de overige drie nivo's vertonen onderling nauwelijks verschil. De kwalitatieve vraag verschuiving van ongeschoold naar de geschoolde nivo's, hangt nauw samen met het feit dat in de nog steeds groeiende dienstensektoren het opleidingsnivo van de arbeid gemiddeld hoger is dan in de overige sectoren. Dit in tegenstelling tot die sectoren waar de vraag naar arbeid afneemt of stabiel blijft (landbouw, nijverheid) en waar het aandeel van werknemers die ongeschoold zijn juist groot is.

VOORUITBEREKENING VAN DE VRAAG NAAR ARBEID (VARIANT)

INLEIDING

Het konseprapport de arbeidsmarkt van Oost-Gelderland was op 1 november 1980 gereed en werd op 23 februari 1981 besproken in de begeleidingskommissie. Zowel ter vergadering als in de schriftelijke commentaren bleek de begeleidingskommissie moeite te hebben met de uitkomsten van de prognose van de vraag naar arbeid tot 1985.

Zij oordeelde met name de veronderstellingen, gebruikt bij de vooruitberekeningen, als te optimistisch. Tussen het tijdstip van verschijnen van de konseprapportage en de behandeling daarvan in de begeleidingskommissie versomberden de algemene verwachtingen met betrekking tot de middellange termijn vooruitzichten onverwacht snel. Hiermee was in de konseprapportage uiteraard nog geen rekening gehouden. Teneinde de regionale prognoses tot 1985 een zo realistisch mogelijke grondslag te verschaffen werd in overleg met de projectleiding besloten een extra variant aan het rapport te voegen, inhoudende een herziening van de hoofdstukken 3.2. Veronderstellingen en uitgangspunten tot 1985 en 3.3. Ontwikkelingslijnen in de periode tot 1985. Qua opzet zijn de herziene hoofdstukken gelijk aan de overeenkomstige hoofdstukken in de hoofdtekst van het rapport¹⁾.

Het verschil tussen deze twee varianten zit in de veronderstellingen over het verloop van de exogene modelvariabelen en de uitkomsten van de daarop gebaseerde vooruitberekeningen. De veronderstellingen in de navolgende herziene hoofdstukken zijn ontleend aan de middellange termijnprognose "de Nederlandse economie in 1985", welke eind maart 1981 door het CPB is gepubliceerd.

Oorspronkelijk was de alternatieve berekening op basis van de CPB, publicatie gepland in de tweede fase van het SEO-onderzoek. De begeleidingskommissie achtte het evenwel wenselijk dit onderdeel in de tijd naar voren te halen en het reeds als bijlage in de eerste fase op te nemen.

De twee thans voorliggende scenario's kunnen als volgt worden getypeerd:
- de prognose van de vraag naar arbeid zoals deze in de hoofdtekst staat vermeld kan gezien worden als een optimistische variant.

Aangenomen is dat de groei van het nationaal inkomen tussen 1980 en 1985 gemiddeld 2 % per jaar bedraagt. De afbrokkeling van de Nederlandse industriële werkgelegenheid zal in de komende jaren veel minder bedragen dan in de achterliggende periode. De groei in de werkgelegenheid van de diensten zal tot 1985 nog zeer aanzienlijk zijn. Met betrekking tot de landbouw wordt aangenomen dat er op middellange termijn geen produktie-

1) De nummering van de navolgende, herziene hoofdstukken is voorzien van een asterisk.

beperkende maatregelen door de EEG worden genomen. Ten aanzien van de wereldhandel is verondersteld dat deze de volume trend van ca. 7 % van de laatste jaren kan handhaven.

- De alternatieve prognose van de vraag naar arbeid waarvan de uitkomsten in dit hoofdstuk zijn vermeld, is een aanmerkelijk minder optimistische variant. Uitgegaan wordt van een stijging van de wereldhandel op middellange termijn van niet meer dan 3,5 à 4 %. De groei van het nationaal inkomen bedraagt slechts 1 %. De EEG effectueert produktiebeperkende maatregelen met betrekking tot de landbouw. De trendmatige daling van de Nederlandse industriële werkgelegenheid zet zich tot 1985 voort terwijl de werkgelegenheid van de dienstensektor nauwelijks toeneemt. Per saldo daalt de totale werkgelegenheid in manjaren met gemiddeld een 0,5 % per jaar.

Nadat in de hoofdstukken 3.2.* en 3.3.* de veronderstellingen en resultaten zijn weergegeven van de alternatieve vraagberekening, wordt in hoofdstuk 5.3.* de konfrontatie gemaakt tussen vraag en aanbod. Ook dit hoofdstuk is in opzet weer geheel gelijk aan het overeenkomstige hoofdstuk in de hoofdtekst van het rapport.

3.2*

VERONDERSTELLINGEN EN UITGANGSPUNTEN TOT 1985

Nadat hiervoor de belangrijkste ontwikkelingslijnen tot 1978 zijn geschetst, worden in deze paragraaf de veronderstellingen weergegeven welke ten grondslag liggen aan de prognoses van het regionale arbeidsvolume. De in tabel 3.23* vermelde nationale toekomstverwachtingen vormen het raamwerk van veronderstellingen waarbinnen de regionale vooruitberekeningen hebben plaatsgevonden¹⁾. Deze verwachtingen zijn grotendeels gebaseerd op de middellange termijn prognose van het Centraal Planbureau, De Nederlandse Economie in 1985. In de tekst wordt een korte toelichting gegeven op de cijfers uit tabel 3.23*.

Voor de periode 1980-1985 wordt voor het OESO-gebied een volume groei van het nationaal produkt verondersteld van 2,5 % per jaar. Hierbij wordt uitgegaan van de suppositie dat de internationale volumekonjunctuur zich pas in de tweede helft van het jaar 1981 enigszins duidelijk kan herstellen van de huidige recessie, om daarna langs vrij geleidelijke lijnen te blijven verlopen. Ruilvoetverliezen in de industriële landen, toenemende financieringsproblemen voor niet-olieproducerende ontwikkelingslanden, en beleidsmaatregelen, nationaal georiënteerd, gericht onder andere op bescherming van betalingsbalansposities dragen tot de lage volumegroei in de OESO-landen bij.

De geleidelijke ontwikkeling waarvan wordt uitgegaan, houdt in dat van schoksgewijze verstoringen geen sprake zou zijn. Met name is verondersteld dat de prijzen van olie - anders dan in 1973 en 1979 - geleidelijk worden verhoogd. Daarbij is gedacht aan nominale verhogingen van 10 % per jaar, die tevens reële verhogingen betekenen, van 4 % per jaar. Industrieproducten blijven in prijs stijgen, in samenhang met nominale loonbewegingen die uitgaan boven het accres van de arbeidsproductiviteit, waaruit harde kernen van inflatie resulteren, overigens sterk verschillend van land tot land. Industrieproducten en grondstoffen ondergaan de invloed van de verdere olieprijsstijging. Voorts lopen de grondstoffenprijzen, zeer globaal beschouwd, enigszins parallel met de volumekonjunctuur; zij stijgen momenteel minder, later in de beschouwde periode meer.

1) De functie van deze veronderstellingen bij de vooruitberekeningen van het regionale arbeidsvolume kan worden afgeleid uit de vergelijkingen vermeld op pagina 45 e.v., bijlage 3.2.

Dit internationale beeld betekent, voor de Nederlandse economie, dat de stijging van de - tweevoudig herwogen - wereldhandel op de middellange termijn 3,5 % à 4 % per jaar bedraagt, en de prijsstijging van de invoer 7 %. Dit laatste percentage is dan nog gedrukt door enige appreciatie van de gulden. Uit de internationale analyse komen nl. de Duitse mark en vooralsnog ook de gulden als relatief sterke valuta naar voren. Dit houdt tevens in, dat het bestaande wisselkoersbeleid - dat binnen het EMS systeem met name op handhaving van de pariteit ten opzichte van de Duitse mark is gericht - gekontinueerd is verondersteld.

Andere belangrijke, verkennende uitgangspunten zijn de volgende¹⁾:

- voor de nominale loonstijging is - na 1981 - behoudens de gebruikelijke zuivering volledige prijskompensatie verondersteld, een benedengrens van nul voor de initiële komponent, 2 % per jaar voor de incidentele loonbeweging;
- voor de Rijksuitgaven zijn de meerjarencijfers van de Miljoenennota 1981 als uitgangspunt genomen, tenzij deze aperte korrektie behoeven, zoals in verband met de omvang van de werkloosheid die resulteert;
- voor het financieringstekort van de overheid is ervan uitgegaan dat het geleidelijk tot 4,5 % van het nationaal inkomen wordt teruggebracht, hetgeen - zo zij hieraan toegevoegd - gemiddeld over de beschouwde periode een groter tekort betekent, met de consequenties daarvan voor het oplopen van de rentelast;
- de uitgavenramingen in de sfeer van de sociale zekerheid berusten op extrapolatie van, soms afzwakkende, volumetrends, en blijven voorzover het de kosten van de gezondheidssektor betreft binnen de financiële grenzen die daarvoor op middellange termijn zijn ontworpen;
- voor de woningbouw is als beleidsdoelstelling aangehouden 105.000 woningen in aanbouw in 1985;
- de aanwas van de beroepsbevolking bedraagt in de komende jaren 50.000 manjaren per jaar, waarbij voor vervroegde uittreding 62 jaar als grens is verondersteld, en waarbij is gerekend met een aantal arbeidsongeschikten dat nog steeds sterk toeneemt.

1) Als algemeen punt bij deze uitgangspunten zij vermeld dat de beleidsvoornemens voor 1981 (loonmatiging, ombuigingen in de sfeer van de sociale verzekering e.d.) zijn "meegenomen".

Verdere uitgangspunten vormen het milieubeleid, met toenemende lasten voor bedrijfsleven en konsument. Het bestaande energiebeleid, gericht op diversifikatie en besparing, met name via WIR-premies en isolatieprogramma. Het gasafzetplan, dat in de komende jaren een volumedaling van de aardgasuitvoer betekent met enkele procenten, gevolgd door een drastische verlaging (25%) in de jaren 1985-'90.

Met betrekking tot de technische ontwikkeling wordt de invoering van de mikro-elektronika niet als revolutionaire doorbraak in de komende jaren opgevat, maar als een voortzetting van een reeds jaren bestaande trend. De technische ontwikkeling wordt tevens in verband gebracht met de (verdere) wijzigingen in de prijsverhoudingen van de produktiefactoren. Met name is het de voortgaande relatieve prijsstijging van energie die grote veranderingen teweegbrengt, de technische ontwikkeling stuurt in de richting van energiebesparing. Daarnaast doen zich grote veranderingen voor op het gebied van de energievoorziening. Hier is de ontwikkeling van de steenkooltechnologie in het geding, zijn infrastrukturele investeringen benodigd en vraagt ook de milieuproblematiek de aandacht. Omvangrijk zijn de investeringen ten behoeve van de exploitatie van nieuwe gasvelden, kolenvergassing, nieuwe konversietechnieken in de olieraffinage.

De nationale ontwikkelingen, voorzover relevant voor het SEO-vraagmodel, die op basis van deze uitgangspunten zijn verkregen staan vermeld in tabel 3.23*.

- voor de periode 1980-1985 wordt een stijging van de produktie van bedrijven geraamd van niet meer dan 1,5 % per jaar. De toeneming van het reëel nationaal inkomen bedraagt slechts 1 % per jaar. Dit verschil in groeitempo is vooral een gevolg van de bijdrage van de overheid die in zeer geringe mate toeneemt.
- onder invloed van de ongunstig blijvende winstpositie van de bedrijven nemen de investeringen aanmerkelijk trager toe dan in het verleden. Binnen dit zwakke totaalbeeld zijn er anderzijds sterk positieve impulsen. In de energiesektor zijn omvangrijke investeringen te verwachten, evenals in het overige bedrijfsleven op het gebied van energie-besparende investeringen.
- de belangrijkste sectoren van de Nederlandse landbouw zijn de melkveehouderij, de varkenshouderij en de tuinbouw. Tesaamen produceren deze drie sectoren 2/3 deel van de totale bruto-landbouwproduktie. Een specifiek probleem in de melkveehouderij wordt gevormd door de overproduktie binnen de EEG. Aangenomen is dat de EEG tot 1985 een beleid

TABEL 3.23 * GEREALISEERDE JAARLIJKSE GROEI 1965/1975, ALSMEDE
DE VERONDERSTELDE JAARLIJKSE GROEI 1980/1985

	1965/1975	1975/1979	1980/1985
<u>Nationale data</u>			
volume nationaal inkomen	4,2	3,0	1,0
volume bruto investeringen	2,2	4,6	0,8
door overheid en bedrijfs- leven			
<u>volume toegevoegde waarde:</u>			
- landbouw	4,2	2,7	1,5
<u>arbeidsvolume:</u>			
- textiel-, kleding- en lederindustrie	-9,2	-9,3	- 6,0
- papier- en grafische ind.	-0,3	-0,7	- 1,0
- handel	1,1	-0,2	- 0,75
- zakelijke diensten	1,2	2,1	0,3
- maatschappelijke diensten	3,3	1,6	1,2
- overheid	2,0	2,3	0,5
<u>Regionale data COROP-gebied</u>			
<u>Achterhoek</u>			
reële loonvoet	6,3	4,1	1,5
woningvoorraad	3,4	2,2	2,1
bevolkingsomvang	1,3	0,7	0,7

zal voeren dat is gericht op produktiebeperking. Dit betekent dan voor Nederland dat de melkveestapel tot 1985 niet verder meer zal toenemen. Met betrekking tot de groei van de varkenshouderij is aangenomen dat zich een zekere trendbreuk zal voordoen.

Het groeitempo van de produktie tot 1985 is ten opzichte van het recente verleden ongeveer gehalveerd. De tuinbouw onder glas staat onder toenemende druk van enerzijds de stijgende stookkosten en anderzijds de konkurrentie uit de zuidelijke landen. Verwacht wordt dat tot 1985 de totale oppervlakte glasteelt nog slechts enkele procenten zal toenemen. Voor de Nederlandse landbouw als geheel betekent het bovenstaande een produktiestijging van gemiddeld ca. 1,5 % per jaar.

- ook bij het voortzetten van de overheidssteun zal de textiel-, kleding- en lederindustrie niet kunnen ontkomen aan een verdere drastische inkrimping van de werkgelegenheid. Geraamd is dat de daling van het arbeidsvolume tot 1985 van gemiddeld 6 % per jaar, voornamelijk in de textiel- en kledingindustrie zal plaatsvinden en voor rond de helft samenhangt met de toeneming van de produktie per werknemer.
- de ontwikkeling in de papier- en grafische industrie is de resultante van een nogal verschillend verloop in de twee onderdelen: de papiernijverheid en de grafische industrie. De problemen koncentrereren zich in hoofdzaak in de papiernijverheid. Voor de grafische industrie wordt in aansluiting op het verleden, een wat gunstiger gang van zaken verwacht. De produktiegroei van de papier- en grafische industrie zal tot 1985 iets sterker zijn dan in de periode 1974-1978. Deze produktiegroei zal evenwel niet voldoende zijn om de werkgelegenheid te handhaven. Tot 1985 wordt een voortgaande daling van het arbeidsvolume verwacht van 1 % per jaar.
- In de handel zullen de marges op binnenlandse leveringen in volume de komende 5 jaar nog maar weinig toenemen. De groei van de marges op het volume van de export van goederen zal hetzelfde blijven als in de periode 1973-1980. De produktiegroei zal daardoor gemiddeld met 1,5 % per jaar kunnen toenemen. Door de verslechterde economische situatie zal een toenemende konkurrentie de procentuele marges onder druk zetten. De werkgelegenheid zal ondanks een wat geringere stijging van de arbeidsproduktiviteit een daling te zien geven.
- Onder invloed van de verslechterde economische situatie wordt voor de zakelijke diensten nog slechts een geringe stijging van het arbeidsvolume voorzien.

De forse toename van het arbeidsvolume van de maatschappelijke diensten in het verleden, is in belangrijke mate onder invloed van de overheid via financiële bijdragen tot stand gekomen. Voor de komende 5 jaar moet rekening worden gehouden met een minder ruim overheidsbudget. Hierdoor zal de groei van het arbeidsvolume vertraagd worden.

- Als gevolg van onder andere het bezuinigingsbeleid van de overheid zal de groei van het ambtenarenkorps sterk afgeremd worden. Daarenboven wordt onder invloed van de dalende bevolkingsgroei een afnemende behoefte aan onderwijskrachten verwacht.
- Ten aanzien van de reële loonkostenontwikkeling is aangenomen dat deze bij de geringe economische groei tot 1985, gemiddeld 1 % per jaar bedraagt.
- De veronderstellingen over de toekomstige groei van de woningvoorraad en de bevolkingsomvang van het COROP-gebied Achterhoek zijn afgeleid uit het streekplan Oost-Gelderland. Daartoe is het verschil bepaald tussen de gerealiseerde omvang 1979 en de streekplanramingen voor 1985. Vervolgens is aangenomen dat dit verschil gelijkelijk in de resterende jaren verwezenlijkt wordt. Een en ander betekent dat indien deze groeipercentages ook feitelijk gerealiseerd worden, de bevolkingsomvang en de woningvoorraad in 1985 precies zo groot zijn als aangegeven in de prognose van het streekplan Oost-Gelderland.

3.3.*

ONTWIKKELINGSLIJNEN IN DE PERIODE TOT 1985

Volgens de ramingen van het CPB¹⁾ zal de Nederlandse goederen uitvoer tussen 1980 en 1985 vrijwel gelijke tred kunnen houden met de 3,5 à 4 % uitbreiding van de wereldhandel. De kollektieve uitgaven van de overheid nemen in deze periode opnieuw sterker toe dan het nationaal inkomen, niettegenstaande de matiging die reeds in de meerjarencijfers ligt besloten. Het aksent ligt eveneens wederom zwaar op de overdrachts-uitgaven. De rentelast van de overheid zal in 1985 5 % van het nationaal inkomen bedragen. Daartegenover staan sterk toenemende niet-belastingmiddelen, waaronder de aardgasopbrengsten die met 15 % per jaar stijgen. Per saldo echter vergt de terugdringing van het financieringsstekort tot 4,5 % in 1985 een verhoging van de belastingtarieven. Ook in de sociale verzekeringssfeer gaat de stijging van de premiedruk onverminderd door. De nominale loonstijging in de periode 1980-1985 bedraagt gemiddeld 8 % per jaar. Daartegenover belooft de prijsstijging van de consumptie - geïnduceerd vooral door de buitenlandse inflatie - 6,5 %. Worden tevens de lastenverzwaringen in aanmerking genomen dan resulteert een daling van het reëel beschikbaar looninkomen van 1 %. Vooral energie wordt duurder. De konsument wordt gekonfronteerd met energieprijzen die jaarlijks 12 % hoger worden. Onder deze omstandigheden komt er in de komende jaren weinig verandering in het konsumptievolume. De produktiestijging van 1,5 % en de stijging van het reëel nationaal inkomen van 1 % is op middellange termijn vermoedelijk niet voldoende voor handhaving van het peil van de werkgelegenheid in het bedrijfsleven.

Daarbij komt dat de werkgelegenheid bij de overheid weinig stijging laat zien. De totale werkgelegenheid zal in Nederland daardoor afnemen met c.a. 0,5 % per jaar. Voor de beroepsbevolking wordt daarentegen een omvangrijke stijging verwacht. Konkluderend blijkt dan een sterke stijging van de werkloosheid tot 475.000 in 1985, overeenkomend met 9 % van de beroepsbevolking.

Het CPB heeft op een aantal punten de nationale middellange termijnverkenning gedifferentieerd naar regio's, met als konklusie daaruit enkele tendenties van algemene aard:

- het weinig rooskleurige beeld voor de economie geldt voor elk van de afzonderlijke provincies, namelijk een afnemende werkgelegenheid

1) zie De Nederlandse Economie in 1985, hoofdstuk 1 en verder.

- met daartegenover een toenemend aanbod van arbeid;
- in alle provincies zou dan ook een stijging van de werkloosheid resulteren, hetgeen met name voor de provincies met een reeds hoog werkloosheidsniveau temeer klemmt;
 - de terugval in de werkgelegenheidsontwikkeling zoals nationaal wordt becijferd, lijkt vooral ten koste te gaan van de relatief gunstige positie van de provincies rond het Westen; voor Noord- en Zuid-Holland is van een verslechterde positie niet zozeer sprake. Opmerkelijk zijn enigszins veranderende posities van Limburg en Friesland ten opzichte van nationaal, Limburg in relatief gunstige richting, Friesland in ongunstige;
 - het werkloosheidspatroon in 1985 biedt het traditionele beeld van hoge werkloosheidscijfers in perifere provincies en relatief lage in Utrecht, Noord- en Zuid-Holland, met in 1985 grotere regionale verschillen in werkloosheidspercentages dan in 1979.

3.3.1.* ONTWIKKELING VAN HET ARBEIDSVOLUME PER BEDRIJFSKLASSE COROP-GEBIED OOST-GELDERLAND

Nadat in de vorige paragraaf enige ontwikkelingstendenties voor Nederland zijn weergegeven, worden in deze paragraaf de ramingen voor de vraag naar arbeid voor het COROP-gebied Oost-Gelderland gepresenteerd. Zoals reeds eerder gezegd, hebben deze ramingen plaatsgevonden met behulp van het vraagmodel-SEO, waarbij de veronderstellingen en uitgangspunten uit het vorige hoofdstuk een centrale rol vervullen.

In tabel 3.24.* wordt een overzicht gegeven van het arbeidsvolume per bedrijfsklasse van de situatie 1978. Daarnaast worden de uitkomsten vermeld van de ramingen 1980 en 1985. De gepresenteerde cijfers suggereren een grotere precisie dan aan ramingen eigen is. Wellicht ten overvloede zij vermeld dat de cijfers slechts tendenties kunnen laten zien. In de tekst wordt een summierende toelichting gegeven met betrekking tot de verwachte ontwikkelingen per bedrijfstak.

Aan de trendmatige daling van het arbeidsvolume van de landbouw komt vooralsnog geen einde. Tot 1985 moet worden gerekend met een afname van circa 2.500 manjaren ten opzichte van 1978. De mogelijkheden om in

*
TABEL 3.24 OMVANG VAN HET ARBEIDSVOLUME 1978 EN DE RAMINGEN 1980-1985
VOOR OOST-GELDERLAND (x 1000 manjaren)

Bedrijfsklasse		1978	1980	1985
1	Landbouw, bosbouw, en visserij	17,9	17,3	15,4
2	Voedings- en genotmiddelenind.	5,0	5,1	5,4
3	Textiel- kleding- en schoenind.	3,4	3,4	2,9
4	Papier - en grafische ind.	5,3	5,5	5,5
5	Hout- en bouwmaterialenind.	4,7	4,8	4,5
6	Chemische en rubberind.	1,6	1,6	1,4
7	Metaalindustrie	10,4	9,9	9,5
8	Aardolie-industrie	0,0	0,0	0,0
2-8	INDUSTRIE	30,4	30,3	29,2
9	Delfstoffenwinning	0,0	0,0	0,0
10	Openbare nutsbedrijven	0,9	1,0	1,0
2-10	NIJVERHEID	31,3	31,3	30,2
11	Bouwnijverheid	12,0	13,6	14,1
12	Handel	15,2	15,6	15,8
13	Zakelijke diensten	6,8	7,2	8,5
14	Zee- en luchtvaart	0,0	0,0	0,0
15	Transport en communicatiebedr.	4,4	4,5	4,6
16	Bank- en verzekeringswezen	1,4	1,5	1,7
17	Maatschappelijke diensten	12,8	12,8	13,2
12-17	DIENSTEN	40,6	41,6	43,8
18	Overheid	11,9	12,4	13,0
1-18	TOTAAL	113,7	116,2	116,5

andere bedrijfstakken werk te vinden zijn ten opzichte van het recente verleden echter gering geworden. De huidige arbeidsmarktsituatie heeft daardoor mogelijk een remmende invloed op het vertrek van arbeidskrachten uit de landbouw.

Na een stabilisatie tussen 1978 en 1980 heeft de zwakke groei van onder andere het nationaal inkomen tussen 1980 en 1985 tot gevolg dat de werkgelegenheid in de industrie de komende jaren verder afneemt. Doordat evenwel de arbeidsproduktiviteit minder snel toeneemt dan in het verleden blijft de daling beperkt tot ca. 1.200 manjaren.

Na een snelle stijging van het arbeidsvolume van de Oost-Gelderse bouwnijverheid tussen 1975 en 1980, wordt voor de periode 1980-1985 nog slechts een geringe toename verwacht. Opmerkelijk is dat het CPB over dezelfde periode een lichte teruggang verwacht voor de nationale bouwnijverheid. Uit statistische analyses bleek evenwel dat er tussen de nationale en Oost-Gelderse ontwikkeling in de bouwnijverheid geen duidelijke samenhang bestaat. Ook voor de toekomst mag derhalve verwacht worden dat de ontwikkeling verschillend zal zijn.

De trendmatige daling van het arbeidsvolume in de landbouw en in de nijverheid wordt gedurende de laatste jaren gecompenseerd door een toeneming in de dienstensektor, waaronder begrepen de overheid. Ook voor 1985 zal de groei van de dienstensektor de daling van de landbouw en de nijverheid moeten opvangen. De voortgaande verschuiving van de vraag naar arbeid, waarbij het aksent dus steeds meer op de dienstensektor komt te liggen, zal bij de geringe toename van het nationale inkomen steeds moeizamer verlopen. De kwartaire sektor is vrijwel geheel afhankelijk van de hoogte der overheidsuitgaven. Gezien de te verwachten matiging van de overheidsuitgaven zal de creatie van nieuwe arbeidsplaatsen in de sektor maatschappelijke dienstverlening in Oost-Gelderland tot 1985 jaarlijks slechts 0,6 % kunnen bedragen.

Als gevolg van het voorgenomen bezuinigingsbeleid van de overheid zal de groei van het ambtenarenkorps de komende jaren eveneens vrij sterk afgeremd worden. Bovendien wordt onder invloed van de dalende bevolkingsgroei een afnemende behoefte aan onderwijskrachten verwacht. Dit leidt mogelijk tot een lichte daling van het arbeidsvolume in het onderwijs. Naast de maatschappelijke diensten bieden vooral de zakelijk gestructureerde diensten nog perspectief op een verdere toeneming van het arbeidsvolume. De groei tot 1985 wordt begroot op ruim 1,2 % jaarlijks.

De belangrijkste toeneming wordt verwacht in de sektor zakelijke diensten. Hierbij is evenwel verondersteld dat voor 1985 geen ingrijpende automatisering van arbeid zal plaatsvinden. Weliswaar is slechts een beperkt aantal werkzaamheden in de dienstensektor vatbaar voor mechanisering; de dreiging van een omvangrijke automatiseringsgolf is met het voortschrijden der techniek op langere termijn zeker niet denkbeeldig.

3.3.2*

ONTWIKKELING VAN KWALITATIEVE ASPEKTEN VAN DE VRAAG NAAR ARBEID

Nadat in het voorgaande de kwantitatieve vraag naar arbeid werd beschouwd, zal in deze paragraaf worden ingegaan op enkele kwalitatieve aspecten van de vraag.

Het kwalitatieve aspect heeft betrekking op de verschillende kenmerken van de vraag, zoals de samenstelling van het arbeidsvolume naar leeftijd, geslacht en opleidingsnivo. In deze paragraaf wordt evenwel uitsluitend ingegaan op de kenmerken geslacht en opleidingsnivo. In de enquête, welke ten behoeve van het SEO-Oost-Gelderland is gehouden, zijn daartoe enige vragen opgenomen. Teneinde een indicatie te verkrijgen omtrent de representativiteit van de enquête-resultaten, is in tabel 3.25* een overzicht opgenomen van de respons per bedrijfstak ¹⁾.

Tabel 3.25* Enquête-respons met betrekking tot de kwalitatieve vraag naar arbeid

Bedrijfstak	Enquête-respons- SEO in % van PWE-bestand	PWE-bestand in % van de totale werk- gelegenheid	Enquête-respons- SEO in % van de totale werkge- legenheid
Landbouw	75	4	3
Nijverheid	57	98	56
Bouwnijverheid	65	67	44
Diensten	57	66	38
Overheid	69	86	59
Totaal	60	67	40

Het adressenbestand van de SEO-enquête is ontleend aan de Provinciale Werkgelegenheidsenquête (PWE). Kolom 1 van tabel 3.25* vermeldt per bedrijfsklasse het aantal werkzame personen waarvoor de vragen met betrekking tot de kwaliteit van de arbeid door de geënquêteerde bedrij-

1) In bijlage 3.3. is de respons per bedrijfsklasse weergegeven.

ven en instellingen zijn ingevuld uitgedrukt als percentage van de werkgelegenheid volgens het PWE-bestand. Uit deze percentages blijkt dat de enquête zeer goed beantwoord is. Zestig procent van het bestand heeft op de gestelde vragen geantwoord, per bedrijfstak komen geen verstorende uitschieters voor.

In de tweede kolom is de werkgelegenheid volgens het PWE-bestand per bedrijfstak uitgedrukt als percentage van de totale werkgelegenheid. Met betrekking tot de landbouw beperkt de P.W.E. zich tot de zogenaamde semi-agrarische sektor zoals plantsoenendiensten en hoveniersbedrijven. De werkgelegenheid van deze landbouwkategorie bedraagt echter slechts enige procenten van de totale werkgelegenheid van de landbouw. Het P.W.E.-bestand, en daarmee de SEO-enquête, kan derhalve voor de landbouw niet als representatief worden beschouwd. Afgezien van onvolkomenheden in het P.W.E.-bestand, zijn de verschillen in de overige bedrijfstakken tussen de totale werkgelegenheid en de werkgelegenheid volgens de P.W.E., terug te voeren op bestandsverschillen. Het voor de enquête gebruikte deelbestand van de P.W.E. heeft uitsluitend betrekking op bedrijven en instellingen met 6 of meer werkzame personen. Deze beperking heeft voor de nijverheid nauwelijks konsekventies, zoals blijkt uit het hoge aandeel van 98%. Het aantal industriële bedrijven met 5 of minder werkzame personen is klaarblijkelijk zeer gering. Anders ligt dit voor de bouwnijverheid en een aantal bedrijfsklassen uit de dienstensektor, zoals de handel en de zakelijke dienstverlening. In deze bedrijfsklassen is een groot deel van het totale aantal arbeidskrachten werkzaam in bedrijven met 5 of minder werkzame personen.

Kolom 3 tenslotte geeft de werkgelegenheid van de enquête-respons in procenten van de totale werkgelegenheid. Hieruit blijkt dat de respons van de SEO-enquête 40% bestrijkt van de totale werkgelegenheid in Oost-Gelderland.

Volgens de gangbare steekproeftheorie is een respons van 40% onder bepaalde condities ruim voldoende om te mogen veronderstellen dat de enquête-uitkomsten representatief zijn voor de gehele populatie¹⁾.

1) Hierbij dient bedacht dat in de SEO-enquête bedrijven met minder dan 6 werkzame personen systematisch buiten beschouwing zijn gelaten. De betekenis die aan de cijfers wordt toegekend behoeft derhalve enige relativering.

Zoals in het voorgaande reeds werd betoogd geldt deze representativiteit niet voor de landbouw.

De relatieve verdeling van het arbeidsvolume naar geslacht is voor deze bedrijfstak daarom bepaald op basis van de landbouwtelling 1978. De relatieve verdeling naar opleidingsnivo is ontleend aan de landelijke arbeidskrachtentelling 1975.

Dit gegeven draagt derhalve een nationaal karakter. Regionaal, of meer recent materiaal is niet voorhanden, zodat noodzakelijkerwijs de veronderstelling moest worden geïntroduceerd dat de relatieve verdeling van het arbeidsvolume van de landbouw over de onderscheiden opleidingsnivo's in Oost-Gelderland, gelijk is aan de nationale verdeling in 1975.

Tabel 3.26* Relatieve verdeling van de vraag naar arbeid naar geslacht (rijtotaal = 100)

Bedrijfsklasse	mannen	vrouwen
Landbouw	64	36
Nijverheid	84	16
Bouwnijverheid	96	4
Diensten	61	39
Overheid	74	26
Totaal	73	27

Bron: berekend op basis van SEO-enquête 1980 en landbouwtelling 1978.

Blijkens tabel 3.26* wordt ruim een kwart van het totale aantal arbeidsplaatsen in Oost-Gelderland vervuld door vrouwelijke arbeidskrachten. In het algemeen bieden vooral de dienstverlenende sectoren arbeidsplaatsen voor de vrouwelijke beroepsbevolking. De relatief geringe omvang van deze bedrijfstak in Oost-Gelderland resulteert echter niet in een lagere totale vraag naar vrouwelijke arbeidskrachten dan in Nederland, doordat de landbouw in Oost-Gelderland zeer omvangrijk is. In deze bedrijfstak is eveneens een relatief groot deel vrouwen werkzaam. Hierdoor is de gemiddelde deelneming van vrouwen in de totale werkgelegenheid Oost-Gelderland vrijwel gelijk aan de landelijke deelneming.

In tabel 3.27* wordt een overzicht gegeven van de relatieve verdeling van de vraag naar arbeid per bedrijfstak. In bijlage 3.3* is een naar bedrijfsklassen en naar geslacht gespecificeerd overzicht opgenomen.

Tabel 3.27* Relatieve verdeling van de totale vraag naar arbeid naar opleidingsnivo (rijtotaal = 100)

Bedrijfsklasse	ongeschoold	lagere opl.	middelb. opl.	hogere opl.
Landbouw ¹⁾	44	45	10	1
Nijverheid	33	51	12	4
Bouwnijverheid	13	74	10	3
Diensten	19	57	18	5
Overheid	10	23	19	48
Totaal	26	52	14	8

Bron: SEO-enquête 1980.

1) AKT 1975.

Met uitzondering van de overheid ligt het accent van de vraag naar opleidingsnivo in alle bedrijfstakken sterk op de lager-opgeleiden. De vraag naar ongeschoolden is daarentegen voor ruim driekwart gekoncentreerd in de twee bedrijfstakken landbouw en nijverheid. De dienstverlenende sectoren, en met name de overheid, oefenen relatief de grootste vraag uit naar middelbaar en hoger opgeleid personeel. Omdat per bedrijfsklasse de werkzaamheden zeer uiteenlopend zijn, zijn ook de kwalitatieve eisen die aan de arbeid gesteld worden sterk verschillend. Op grond van toekomstige verschuivingen in de bedrijfsklassenstructuur mag dus verwacht worden dat ook de kwalitatieve vraag naar arbeid zal veranderen.

In tabel 3.28* is de feitelijke werkgelegenheidsstructuur weergegeven voor 1978 en de geraamde structuur voor 1985 (zie voor een overzicht per bedrijfsklasse bijlage 3.3*).

Tabel 3.28* Bedrijfstakkenstructuur 1978 en 1985 (kolom totaal = 1.000)

Bedrijfsklasse	1978	1985
Landbouw	157	132
Nijverheid	275	259
Bouwnijverheid	106	121
Diensten	357	376
Overheid	105	112
Totaal	1.000	1.000

Naast kwalitatieve vraagverschuivingen op grond van wijzigingen in de bedrijfsklassenstructuur, zullen binnen de bedrijfsklassen of de individuele bedrijven eveneens kwalitatieve vraagverschuivingen kunnen optreden. Over dit laatste aspect zijn echter nationaal noch regionaal voldoende gegevens beschikbaar om hieruit ontwikkelingen te kunnen afleiden. Toch kan de verwachting worden uitgesproken dat de effecten van kwaliteitsverschuivingen binnen de bedrijfsklassen op middellange termijn minimaal zullen zijn. Dit soort structurele ontwikkelingen blijkt zich in de praktijk zeer geleidelijk te voltrekken. In de vooruitberekeningen over de kwaliteit van de vraag naar arbeid zijn derhalve alleen de effecten van de verwachte verschuivingen in de bedrijfsklassenstructuur tot uitdrukking gebracht¹⁾.

Tabel 3.29* De vraag naar arbeid, verdeeld naar opleidingsnivo en geslacht, 1978 en 1985 (x 1000 manjaren)

	1978			1985		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
ongeschoold	20,5	8,5	29,0	20,5	7,5	28,0
lagere opl.	42,5	16,1	58,6	44,3	17,0	61,3
middelb. opl.	11,9	4,5	16,4	12,3	4,5	16,8
hogere opl.	7,8	1,9	9,7	8,2	2,2	10,4
Totaal	82,7	31,0	113,7	85,3	31,2	116,5

1) Zie voor een overzicht per bedrijfsklasse bijlage 3.3.

Teneinde inzicht te verkrijgen in de ontwikkelingstendenties per opleidingsnivo en geslacht, zijn de cijfers voor 1985 in tabel 3.30* weergegeven als indices (1978 = 100).

Tabel 3.30.* Ontwikkeling van de vraag naar arbeid, verdeeld naar opleidingsnivo en geslacht 1985 (1978 = 100)

	mannen	vrouwen	totaal
ongeschoold	100	88	97
lagere opleiding	104	106	105
middelbare opleiding	108	100	102
hogere opleiding	105	116	107
Totaal	103	101	102

Blijkens de tabellen 3.29* en 3.30* komt de verwachte toename van de totale vraag naar arbeid vooral tot uitdrukking in een stijgende vraag naar mannelijke arbeidskrachten in de categorie lager opgeleiden.

Naar bedrijfsklassen gedifferentieerd blijkt deze groei voor het merendeel te danken aan de voorziene toename in de bouwnijverheid. Het aantal manjaren in de categorie lager opgeleiden neemt tussen 1978 en 1985 toe met 1.700, de toename over alle opleidingsnivo's tesamen bedraagt in de bouwnijverheid 2.100 manjaren. Omdat blijkens de SEO-enquête slechts 4 % van het aantal manjaren in de bouwnijverheid betrekking heeft op vrouwelijke arbeidskrachten, heeft een stijgende werkgelegenheid in deze tak nauwelijks invloed op de werkgelegenheid voor vrouwen.

Volgens de voorlopige cijfers is de werkgelegenheid in de bouwnijverheid in 1979 toegenomen met 1.600 manjaren zodat tussen 1980 en 1985 nog slechts een toename van 500 manjaren resteert.

Naar bedrijfsklassen beschouwd oefent de landbouw kwantitatief de belangrijkste vraag uit met betrekking tot de categorie ongeschoolde arbeid. De werkgelegenheid in de landbouw zal tot 1985 nog met ca. 2.500 manjaren afnemen als gevolg waarvan de vraag naar met name ongeschoolde arbeidskrachten belangrijk zal afnemen.

De vraag naar geschoolde arbeid stijgt ten opzichte van 1978 over alle

opleidingsnivo's, waarbij de toename in de categorie hoger opgeleiden relatief het grootste is.

De kwalitatieve vraag verschuiving van ongeschoold naargeschoolde niveaus, hangt nauw samen met het feit dat in de nog steeds groeiende dienstensektoren het opleidingsnivo van de arbeid gemiddeld hoger is dan in de overige sectoren. Dit in tegenstelling tot die sectoren waar de vraag naar arbeid afneemt (landbouw, nijverheid) en waar het aandeel van werknemers die ongeschoold zijn juist groot is.

4 het aanbod van arbeid

4. Het aanbod van arbeid

4 Het aanbod van arbeid

Inleiding.

In dit hoofdstuk over het aanbod van arbeid richten wij ons op de omvang en samenstelling van de bevolkingsgroep die zich op de arbeidsmarkt aanbiedt.

Bepalend voor de omvang van die beroepsbevolking is natuurlijk in de eerste plaats de omvang van de totale bevolking en de samenstelling ervan naar leeftijd en geslacht. Om die reden besteden wij eerst aandacht aan de ontwikkeling van de bevolking naar aantal en samenstelling. Voor de arbeidsmarkt is vooral de bevolkingsgroep van 15 tot 65 jaar, de potentiële beroepsbevolking, een belangrijk gegeven.

Vervolgens komt de vraag aan de orde in hoeverre deze bevolkingsgroep daadwerkelijk bereid en in staat is betaalde arbeid te verrichten.

Dit kan tot uitdrukking worden gebracht door middel van deelnemingspercentages. Die geven aan hoeveel procent van de bevolking of een bevolkingsgroep tot de beroepsbevolking behoort. Het al of niet verrichten van betaalde beroepsarbeid en de mate waarin dit gebeurt hangt met verschillende factoren en omstandigheden samen. Wij noemen hier geslacht, burgerlijke staat, gezinssituatie, leeftijd, onderwijsdeelneming, opleidingsnivo, arbeids(on-)geschiktheid en de arbeidsmarktsituatie. Hierdoor bestaat een verschil tussen de potentiële beroepsbevolking en de werkelijke beroepsbevolking. Dit verschil wordt gevormd door degenen die om welke reden dan ook geen beroep kunnen of wensen uit te oefenen.

Met de omvang van de beroepsbevolking naar leeftijd en geslacht is nog niet alles gezegd omtrent het aanbod van arbeid en de mate waarin de ontwikkelingen van dit aanbod in de pas lopen met de ontwikkelingen aan de vraagzijde van de arbeidsmarkt.

In de eerste plaats is van belang in welke mate door de beroepsbevolking aan het arbeidsproces wordt deelgenomen. Steeds meer mensen verrichten, hetzij gedwongen, hetzij vrijwillig, deeltijdarbeid.

Vooraf ook bij gehuwde vrouwen neemt de belangstelling voor deeltijd-banen sterk toe. Omdat een deel van de beroepsbevolking deeltijdarbeid verricht, geeft de omvang van de beroepsbevolking nog geen goede indi-katie van het arbeidsvolume dat wordt aangeboden.

Om die reden wordt tevens een raming gegeven van de omvang van het ar-beidsaanbod in manjaren, waarbij deeltijd-werkenden ook slechts voor een deel worden meegeteld, uitgaande van een 40 urige werkweek, ge-durende een jaar.

Tenslotte besteden wij aandacht aan het opleidingsnivo van de beroeps-bevolking. Belangrijke diskrepanties op de arbeidsmarkt kunnen immers ook ontstaan doordat het opleidingsnivo van de beroepspersonen niet overeenstemt met het gevraagde opleidingsnivo. Apart zal voor de toe-komst aandacht worden besteed aan de uitstroom uit het volledig dag-onderwijs. Het opleidingsnivo van deze schoolverlaters is voor een groot deel bepalend voor de ontwikkeling van het gemiddelde opleidings-nivo van de beroepsbevolking.

4.1. ONTWIKKELINGSLIJNEN IN DE PERIODE 1972-1978.

4.1.1 Bevolking

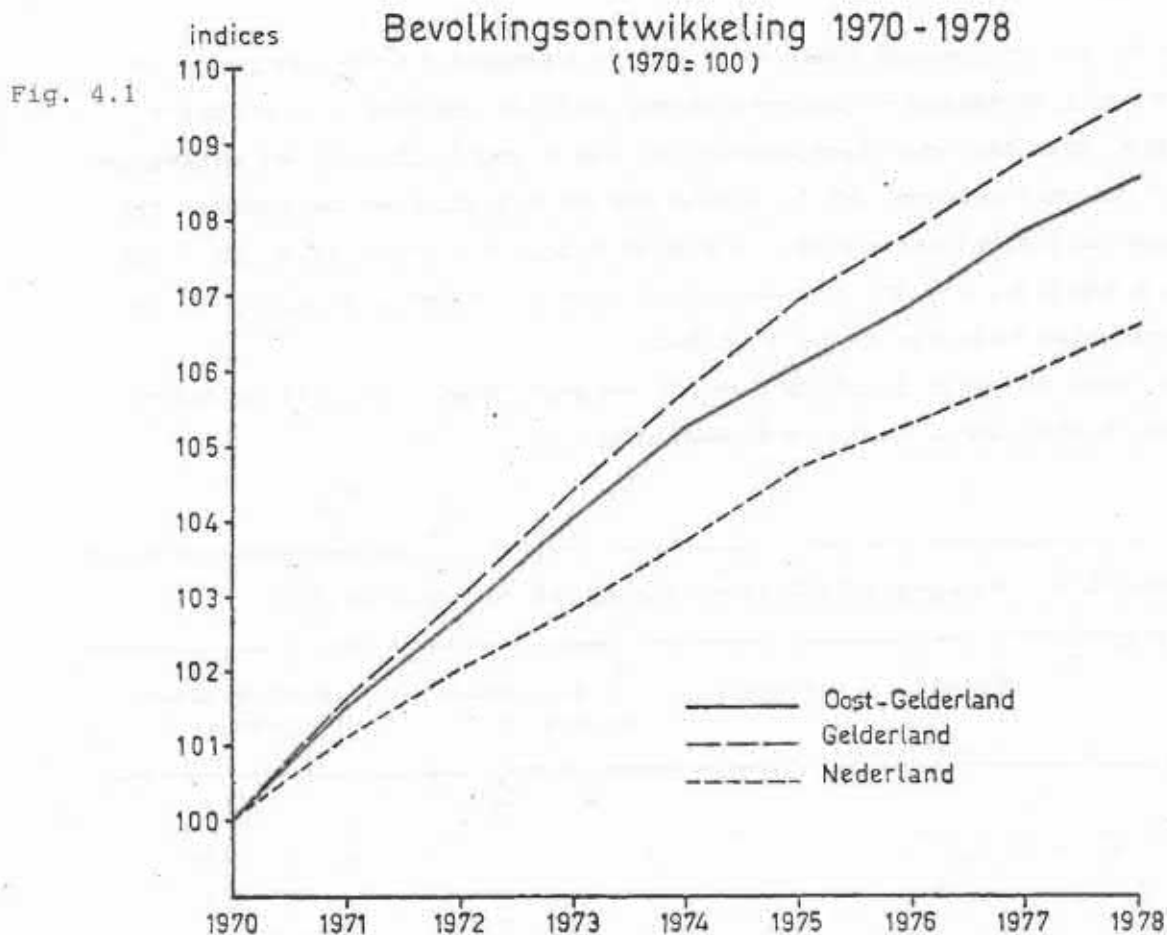
Op 31 december 1978 bedroeg het bevolkingsaantal in het streekplange-bied Oost-Gelderland bijna 330.000. Dat is bijna twintig procent of een vijfde deel van de totale Gelderse bevolking.

De bevolking van Oost-Gelderland is in de afgelopen jaren voortdurend toegenomen. De procentuele toeneming was groter dan landelijk het ge-val is geweest, maar kleiner dan de Gelderse groei. Zie tabel 4.1.

Tabel 4.1 Bevolkingsontwikkeling Oost-Gelderland, Gelderland, Neder-land.

	1970	1978	mutatie
Streekplangebied Oost-Geld.	304.024	329.324 + 25.300	(+8,5%)
Gelderland	1.533.740	1.680.629 + 146.889	(+9,6%)
Nederland	13.119.430	13.985.526 + 866.096	(+6,6%)

Blijkens tabel 4.1 bedroeg de procentuele bevolkingstoename voor Oost-Gelderland 8,5 procent, voor Gelderland 9,6 procent en die voor Nederland 6,6 procent. De bevolkingsontwikkeling van deze gebieden is grafisch weergegeven in figuur 4.1

De verschillen in bevolkingsgroei tussen Oost-Gelderland en Gelderland hebben ertoe geleid dat het aandeel van Oost-Gelderland in de Gelderse bevolking in geringe mate is gedaald. In de door ons te beschouwen periode 1972-1978 is sprake geweest van een vermindering van dit aandeel met 0,2 procent en wel van 19,8 procent eind 1972 tot 19,6 procent eind 1978. Zie tabel 4.2.

Tabel 4.2 De bevolking in Oost-Gelderland als procentueel deel van de bevolking in Gelderland en Nederland

	1972	1978
Gelderland	19,8	19,6
Nederland	2,3	2,4
Bevolking Oost-Gelderland	312.300	329.825

4.1.2 Migratie

De in het voorgaande beschouwde bevolkingsgroei is het resultaat van natuurlijke aanwas - geboorte verminderd met sterfte - en migratie. Omdat voor het arbeidsmarktgebeuren die migratie direkt van betekenis is, is enig inzicht in de omvang van de migratie met betrekking tot Oost-Gelderland van belang. Dit niet alleen ter verklaring van de bevolkingsgroei in het verleden, maar vooral ook met het oog op de te verwachten migratie in de toekomst.

In tabel 4.3 zijn de migratiesaldi vermeld vanaf 1971, uitgesplitst naar binnenlandse en buitenlandse migratie.

Tabel 4.3 Migratiesaldi streekplangebied Oost-Gelderland

	Totaal	waarvan	binnenlandse migratie	buitenlandse migratie
1971	+ 1.557		+ 963	+ 594
1972	+ 1.798		+ 1.585	+ 213
1973	+ 1.978		+ 1.386	+ 592
1974	+ 1.705		+ 1.186	+ 519
1975	+ 1.008		+ 474	+ 534
1976	+ 714		+ 650	+ 64
1977	+ 1.819		+ 1.537	+ 282
1978	+ 788		+ 608	+ 180
1971 t/m 1978	+ 11.367	100%	+ 8.389 (74%)	+ 2.978 (26%)
gem. p.j.	+ 1.420	100%	+ 1.050	+ 370
Totale Bevol- kingsgroei	+ 25.800			

Oost-Gelderland heeft, zoals tabel 4.3 laat zien in de afgelopen jaren, steeds te maken gehad met een positief migratiesaldo. Dat wil zeggen dat zich meer mensen in deze regio hebben gevestigd dan uit het gebied zijn vertrokken. Dit geldt zowel voor de binnenlandse migratie als voor de migratie over de landsgrenzen heen.

Uit de tabel kan worden afgeleid dat de binnenlandse migratie voor ruim 30 procent en de migratie met het buitenland voor ruim 10 procent hebben bijgedragen aan de totale bevolkingsgroei.

Na 1974 is de absolute omvang van het vestigingssaldo sterk verminderd zowel met betrekking tot de binnenlandse migratie als met betrekking tot de buitenlandse migratie, zij het dat 1977 hierop een uitzondering vormt. Voorts is na 1975 het relatieve aandeel in het totale vestigingssaldo van "buitenlandse" migranten belangrijk afgenomen, van circa 30 naar 15 procent.

Na deze beschouwing met betrekking tot de ontwikkeling van de totale bevolkingsomvang zullen wij ons in het vervolg richten op de ontwikkeling en samenstelling van de bevolking die voor de arbeidsmarkt van betekenis is, namelijk de bevolking van 15 tot 65 jaar.

4.1.3 De potentiële beroepsbevolking

De bevolking in de leeftijd van 15 tot 65 jaar vormt de potentiële beroepsbevolking. Zij immers kan zich op de arbeidsmarkt aanbieden voor het verrichten van betaalde arbeid. Behalve de omvang van de potentiële beroepsbevolking is ook de samenstelling ervan naar leeftijd en geslacht van belang voor de omvang van de feitelijke beroepsbevolking. In tabel 4.4 is de ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking weergegeven, zoals die heeft plaatsgevonden in de periode 1972-1978.

De omvang van potentiële beroepsbevolking is toegenomen met bijna 20.000 personen. Voorts is van belang dat de bevolking in de leeftijd van 15 tot 65 jaar sneller is gegroeid dan de totale bevolking. Dit komt tot uitdrukking in het toegenomen procentueel aandeel van de potentiële beroepsbevolking in de totale bevolking. Voor de mannelijke potentiële beroepsbevolking nam dit percentage toe van 61,5 procent in 1972 tot 64,6 procent in 1978, voor de vrouwelijke potentiële beroepsbevolking is sprake van een toeneming van 60,6 procent tot 62,8 procent.

Tabel 4.4 Bevolking (15-64) Streekplangebied Oost-Gelderland

MANNEN	1972	%	1975	%	1978	%
totale bevolking	157.850	100	162.500	100	165.700	100
15-24	26.800	27,6	27.500	27,0	28.750	26,9
25-49	49.200	50,7	52.350	51,3	55.500	51,9
50-64	21.000	21,6	22.100	21,7	22.750	21,3
15-64	97.000	100	101.950	100	107.000	100
		61,5		62,7		64,6
VROUWEN						
totale bevolking	154.450	100	159.750	100	164.100	100
15-24	24.950	26,7	25.500	26,0	26.450	25,7
25-49	46.400	49,6	49.300	50,2	52.200	50,7
50-64	22.250	23,8	23.400	23,8	24.400	23,7
15-64	93.600	100	98.200	100	103.050	100
		60,6		61,5		62,8

Deze ontwikkeling doet, afgezien van andere ontwikkelingen zoals die in de onderwijsdeelneming, het potentiële aanbod op de arbeidsmarkt nog eens extra vergroten. Bezien we nu de ontwikkeling in de leeftijdssamenstelling, dan valt op dat de bevolkingsgroep in de leeftijd van 25 tot 50 jaar een relatief sterke groei te zien geeft. De bevolking in de lagere leeftijdsgroep van 15 tot 25 en die in de hogere leeftijdsgroep van 50 tot 65 jaar daarentegen namen slechts in geringe mate toe; het procentuele aandeel in de potentiële beroepsbevolking neemt zelfs af, vooral dat van de jongeren. Deze ontwikkeling draagt, afgezien van andere ontwikkelingen vermoedelijk wederom bij tot een extra vergroting van het arbeidsaanbod. Bij de mannen is dat het geval omdat de deelneming aan het beroepsleven in de leeftijd van 25 tot 50 jaar het hoogst is, en bij de vrouwen omdat juist in deze leeftijdskategorie steeds meer vrouwen aan het beroepsleven wensen deel te nemen.

Tot zover is de ontwikkeling van de bevolking in grote lijnen gezien, omdat zij voor een belangrijk deel bepalend is voor de ontwikkeling van de beroepsbevolking. De voor de omvang van de beroepsbevolking van belang zijnde ontwikkelingen in de bevolking kunnen als volgt worden samengevat.

De bevolking in het streekplangebied Oost-Gelderland is in de periode 1972-1978 toegenomen (+ 5,6 %). De bevolking in de leeftijd van 15 tot 65 jaar is relatief nog sterker gegroeid (+ 10,2 %). Tenslotte gaat van de ontwikkeling in de leeftijdssamenstelling van de potentiële beroepsbevolking een vergrotende invloed uit op de omvang van de beroepsbevolking. (Zie tabel 4.6)

We zullen nu de omvang en de ontwikkeling van de feitelijke beroepsbevolking gaan bezien.

4.1.4 Beroepsbevolking

Voor de beschrijving van de ontwikkeling van de beroepsbevolking maken we gebruik van onlangs door het CBS opgestelde ramingen¹⁾. Deze gegevens hebben betrekking op de COROP-gebieden. Voor ons doel zijn de beroepsbevolkingscijfers voor het COROP-gebied Achterhoek omgewerkt tot die voor het Streekplangebied Oost-Gelderland.

1) Regionale beroepsbevolking 1971-1977 CBS/ETI's 1980

Verondersteld hierbij is dat de deelnemingspercentages voor het COROP-gebied gelijk zijn aan die van het streekplangebied, een weinig bezwaarlijke veronderstelling omdat het verschil tussen beide regio's slechts wordt gevormd door de gemeente Brummen¹⁾.

De vermelde cijfers zijn gebaseerd op de Volkstellingsdefinitie van de beroepsbevolking²⁾, en zijn ingedeeld naar geslacht en drie leeftijdskategorieën. (15-24, 25-49, 50-64). Omdat bovendien ook door personen in de leeftijd van 65 tot 75 jaar beroepsarbeid wordt verricht, is volledigheidshalve een raming van het aantal beroepspersonen in deze categorie toegevoegd, op basis van gegevens uit de Volkstelling 1971 en landelijke ontwikkelingen met betrekking tot de deelneming.

1) Streekplangebied Oost-Gelderland = COROP Achterhoek - Brummen

2) Definitie beroepsbevolking Volkstelling 1971:
Tot de beroepsbevolking worden gerekend werkenden en tijdelijk niet werkenden. De werkende beroepsbevolking wordt gevormd door alle personen van 14 jaar en ouder die op enigerlei wijze, voor eigen rekening werkzaam zijn, dan wel tegen loon, salaris of andere vorm van geldelijke beloning werkzaamheden ten behoeve van anderen verrichten. Tot deze werkenden zijn tevens gerekend:

- personen die gemiddeld minstens 15 uur per week meewerken in het gezinsbedrijf (ook al worden zij daarvoor niet betaald);
- personen in militaire dienst; beroepsmilitairen zowel als dienstplichtigen in dienst voor eerste oefening.
- scholieren en studenten van 14 jaar en ouder die gemiddeld minstens 15 uur per week beroepsarbeid verrichten.
- personen die werken op een sociale werkplaats voor hoofd- of handarbeiders, dan wel een omscholingswerkplaats en zij die zijn tewerkgesteld op aanvullende werken.

Tot de tijdelijk niet werkende beroepsbevolking zijn gerekend wachtgelders, bij een arbeidsburo ingeschreven werklozen en personen die voor de eerste maal een werkkring zoeken of een nieuwe werkkring, zonder op de teldatum een werkkring te hebben.

De absolute omvang van de beroepsbevolking is blijkens tabel 4.5. toegenomen van 115.000 in 1972 tot ruim 120.000 in 1978. De mannelijke beroepsbevolking is daarbij toegenomen met circa 2.750 personen, de vrouwelijke beroepsbevolking met ongeveer 2.500 personen. De verandering in de absolute omvang van de beroepsbevolking in de leeftijd van 15 tot 25 en 50 tot 65 jaar is betrekkelijk gering. Zowel bij de mannen als de vrouwen bestaat de groei van de beroepsbevolking uit een toeneming van het aantal beroepspersonen in de leeftijd van 25 tot 49 jaar. Interessant is de vergelijking tussen de groeipercentages van de potentiële beroepsbevolking in deze leeftijdskategorie en die van de werkelijke beroepsbevolking. De mannelijke bevolking van 25 tot 50 jaar groeide van 1972 tot en met 1978 met 12,8 procent, de beroepsbevolking met 11 procent. De toeneming van de mannelijke beroepsbevolking van 25 tot 50 jaar komt dus vrijwel overeen met die van de toeneming van de overeenkomstige bevolkingscategorie. Er is sprake van een geringe daling van het deelnemingspercentage. Voor de vrouwen liggen de groeipercentages van bevolking en beroepsbevolking verder uit elkaar. Groeide de vrouwelijke bevolking van 25 tot 50 met 12,5 procent, de beroepsbevolking daarentegen nam toe met bijna 31 procent. De toeneming van de vrouwelijke beroepsbevolking is dus meer een gevolg van een veranderde houding van vrouwen in de leeftijd van 25 tot 59 jaar ten opzichte van het verrichten van betaalde beroepsarbeid, tot uitdrukking komend in een hoger deelnemingspercentage, dan van een toeneming van de bevolking.

De verschillende groeipercentages van bevolking en beroepsbevolking zijn als samenvatting weergegeven in tabel 4.6.

Tabel 4.5 Beroepsbevolking streekplangebied Oost-Gelderland (personen)

MAANNEN	1972	%	1975	%	1978*	%
15-24	16.150	19,6	14.900	17,7	14.600	16,9
25-49	48.350	58,6	50.950	60,7	53.700	62,3
50-64	17.950	21,8	18.100	21,6	17.900	20,8
15-64	82.450	100	83.950	100	86.200	100
65-74	2.200		1.700		1.200	
15-74	84.650		85.650		87.400	
VROUWEN						
15-24	13.350	44,7	12.250	40,7	12.150	37,4
25-49	12.400	41,5	14.000	46,5	16.200	49,9
50-64	4.100	13,7	3.850	12,8	4.100	12,6
15-64	29.850	100	30.100	100	32.450	100
65-74	500		500		400	
15-74	30.350		30.600		32.850	
MAANNEN + VROUWEN						
15-24	29.500	26,3	27.150	23,8	26.750	22,5
25-49	60.750	54,1	64.950	56,9	69.900	58,9
50-64	22.050	19,6	21.950	19,2	22.000	18,5
15-64	112.300	100	114.050	100	118.650	100
65-74	2.700		2.200		1.600	
15-74	115.000		116.250		120.250	

* 1978 voorlopige raming

Tabel 4.6 Procentuele ontwikkeling van bevolking en beroepsbevolking 1972-1978

MANNEN	bevolking	beroepsbevolking
15-24	+ 7,3	- 9,6
25-49	+ 12,8	+ 11,1
50-64	+ 8,3	- 0,3
15-64	+ 10,3	+ 4,5
VROUWEN		
15-24	+ 6,0	- 9,0
25-49	+ 12,5	+ 30,7
50-64	+ 9,7	0
15-64	+ 10,1	+ 8,7
MANNEN + VROUWEN		
15-64	+ 10,2	+ 5,7

4.1.5 Deelneming aan het arbeidsproces (deelnemingspercentages).

Op grond nu van de gegevens over bevolking en beroepsbevolking kunnen wij gaan bezien hoe de deelnemingspercentages zich in de afgelopen jaren hebben ontwikkeld. Het deelnemingspercentage geeft aan hoeveel procent van de bevolking tot de beroepsbevolking behoort.

Naast de ontwikkeling in de bevolking vormt de ontwikkeling in de deelneming aan het beroepsleven de tweede bepalende faktor voor de veranderingen in de omvang van de beroepsbevolking.

Dat het procentuele aandeel van de bevolking in de beroepsbevolking is veranderd, is in het voorgaande al even aangeroerd. Het feit dat de groeipercentages van bevolking en beroepsbevolking zoals vermeld in tabel 4.6 van elkaar verschillen, kan alleen maar worden toegeschreven aan een veranderde deelneming aan het beroepsleven.

We zullen nu de ontwikkeling van de deelnemingspercentages per leeftijdskategorie en geslacht nader analyseren, en ter bepaling van de relatieve positie van Oost-Gelderland, de ontwikkelingen in dit gebied plaatsen naast die van Nederland. Het beschikbare statistische materiaal maakt het laatst mogelijk voor de periode 1972 tot en met 1976. Zie tabel 4.7.

Tabel 4.7 Deelnemingspercentages

		1972		1976		1978 ¹⁾	
		Oost-Gelderland	Nederland	Oost-Gelderland	Nederland	Oost-Gelderland	Oost-Gelderland
Mannen	15-24	60,3	59,0	53,2	51,1		50,8
	25-49	98,3	96,6	97,5	95,3		96,8
	50-64	85,4	82,5	81,3	77,4		78,7
	15-64	85,0	83,3	82,0	79,8		80,6
Vrouwen	15-24	53,5	50,9	46,7	47,1		45,9
	25-49	26,7	26,8	28,5	32,4		31,0
	50-64	18,5	17,3	16,2	17,5		16,9
	15-64	31,9	30,9	30,3	32,7		31,5
Mannen + Vrouwen	15-64	58,9	57,4	56,7	56,5		56,5

1) voorlopige raming

Van de Oost-Gelderse bevolking van 15 tot 65 jaar was eind 1972 bijna 59 procent betrokken bij het arbeidsproces, inclusief de werklozen. Dit percentage heeft gedurende de periode 1972-1978 een daling te zien gegeven tot 56,5 procent eind 1978. Deze daling in het deelnemingspercentage deed zich zowel voor bij de mannen als bij de vrouwen en voorts met uitzondering van de vrouwelijke bevolking van 25 tot 50 jaar, in iedere leeftijdskategorie.

De grootste daling in het deelnemingspercentage geeft de leeftijdskategorie van 15 tot 24 jaar te zien. De oorzaak hiervan moet vooral worden gezocht in een toeneming van de gemiddelde studieduur. Eveneens een relatief grote vermindering in deelneming vertoont de mannelijke bevolking van 50 tot 64 jaar, hetgeen samenhangt met een toeneming van het aantal arbeidsongeschikten (WAO en AAW).

Een steeds belangrijker wordende groep voor de arbeidsmarkt vormen de (gehuwde) vrouwen in de leeftijdskategorie van 25 tot 50 jaar. Voor deze groep steeg het deelnemingspercentage van 26,7 procent in 1972 tot 31 procent eind 1978. Ondanks de toeneming van deze vrouwelijke beroepsbevolking is het deelnemingspercentage voor de vrouwelijke beroepsbevolking als totaal toch gedaald.

Met betrekking tot de vraag in hoeverre de hoogte van de deelnemingspercentages en de gesignaleerde ontwikkelingen daarin regio-specifiek zijn, merken wij om te beginnen op dat in 1972 in Oost-Gelderland relatief een groter deel van de bevolking bij het arbeidsproces was betrokken dan in Nederland als geheel. Dit geldt zowel de mannelijke als de vrouwelijke bevolking en vrijwel zonder uitzondering iedere onderscheiden leeftijdskategorie. Eind 1976 doet zich voor wat de mannelijke bevolking betreft hetzelfde beeld voor, een wat hogere deelneming in Oost-Gelderland. De ontwikkelingen liepen parallel.

Verschillen in ontwikkeling doen zich voor met betrekking tot de vrouwelijke beroepsbevolking. Was in 1972 de deelneming in Oost-Gelderland nog hoger dan die in Nederland, eind 1976 is het omgekeerde het geval. Het deelnemingspercentage in Oost-Gelderland daalde van 31,9 naar 30,3 procent, dat voor Nederland steeg van 30,9 tot 32,7 procent.

De daling in Oost-Gelderland blijkt, wanneer wij de afzonderlijke leeftijdskategorieën in beschouwing nemen, te worden veroorzaakt door een grotere vermindering van het deelnemingspercentage voor de 15 tot 24 jarigen en een aanzienlijk geringere toeneming in de deelneming van de vrouwen in de leeftijd van 25 tot 50 jaar. Voor de jongeren is wellicht sprake van een "inhaaleffekt" met betrekking tot het langer volgen van dagonderwijs. Oorzaak van de tragere groei van de deelneming van vrouwen in de leeftijd van 25 tot 50 jaar is mogelijk een slechtere arbeidsmarktsituatie voor vrouwen in dit gebied.

Met de omvang van de beroepsbevolking is nog niet alles gezegd omtrent het arbeidsaanbod op de arbeidsmarkt. Van belang is natuurlijk ook het aantal uren gedurende welke men bereid is aan het arbeidsproces deel te nemen. Daarnaast is de samenstelling van de beroepsbevolking naar opleidingsnivo een belangrijk gegeven, omdat diskrepanties op de arbeidsmarkt ook ontstaan wanneer het aangeboden en gevraagde opleidingsnivo niet met elkaar in overeenstemming zijn. In de volgende paragrafen zal daarom nader op deze twee apsekten worden ingegaan.

4.1.6 Volume van het arbeidsaanbod

Een meer economische benadering van het arbeidsaanbod is die waarbij in plaats van het aantal personen, de omvang van de aangeboden "arbeidsprestatie" voorop staat. Hierbij vormt het aantal uren gedurende welke men bereid is te werken, het uitgangspunt. Als eenheid waarin het arbeidsaanbod wordt uitgedrukt wordt het begrip manjaar gehanteerd. Een manjaar komt overeen met een werkweek van 40 uur gedurende een jaar¹⁾. Tussen de omvang van de beroepsbevolking en die van het aangeboden arbeidsvolume bestaat verschil als gevolg van het feit dat een (toenemend) deel van de beroepsbevolking deeltijd-arbeid verricht. Zo had in 1971 ca. 1 à 2 procent van de mannen in de (Nederlandse) beroepsbevolking een niet-volledige betrekking en in 1975 was dit percentage toegenomen tot ongeveer 4 procent²⁾. Als één van de oorzaken kan worden genoemd het

1) Een werkweek van 20 uur gedurende een jaar komt zo overeen met 0,5 manjaren, evenals een werkweek van 40 uur gedurende een half jaar.

2) Ontleend aan: "Omvang en samenstelling van het trendmatig arbeidsaanbod tussen 1975 en 2000", Centraal Planburo 1978.

groter aantal gedeeltelijk arbeidsongeschikten met een onvolledige WAO-uitkering, die ten dele nog een beroep uitoefenen. Ook bij de gehuwde vrouwen is de belangstelling voor part-time banen sterk toegenomen.

Voor de raming van het arbeidsaanbod in manjaren in de regio Oost-Gelderland is gebruik gemaakt van door het Centraal Planburo opgestelde ramingen omtrent de verhouding tussen manjaren en personen in de Nederlandse beroepsbevolking. Verondersteld hierbij is een gelijke verhouding tussen manjaren en beroepspersonen voor Nederland en Oost-Gelderland. (Een overzicht van de uit de CPB-ramingen afgeleide reductiefactoren is vermeld in bijlage 4.5).

Tabel 4.8 Volume arbeidsaanbod (manjaren) streekplangebied Oost-Gelderland (raming)

Mannen	1972	1975	1978
15-24	16.000	14.700	14.500
25-49	47.550	49.500	52.250
50-64	17.500	17.400	16.850
15-64	81.000	81.600	83.550
65-74	2.200	1.700	850
15-74	83.200	83.300	84.400
Vrouwen			
15-24	12.750	11.250	11.050
25-49	9.500	10.350	11.600
50-64	3.350	3.050	3.000
15-64	25.600	24.650	25.650
65-74	400	350	300
15-74	26.000	25.000	25.950
Mannen + Vrouwen			
15-64	106.600	106.250	109.200
15-74	109.200	108.300	110.350

Het volume van het arbeidsaanbod in manjaren is, zoals uit de vergelijking van tabel 4.5 en 4.8 blijkt, geringer dan het aantal beroepspersonen. Dit geldt het meest voor vrouwen in de leeftijd van 25 tot 49 jaar. De omvang van het arbeidsvolume als totaal bedroeg eind 1978 bijna 92 procent van die van de beroepsbevolking. Eind 1972 was dit 95 procent.

In tabel 4.9 is de procentuele groei van de beroepsbevolking vergeleken met de procentuele groei van het door haar aangeboden arbeidsvolume. De groei van het aanbod in manjaren is naar schatting nog niet de helft van die van het aanbod in manjaren. Het arbeidsvolume van de vrouwen bleef nagenoeg konstant.

Tabel 4.9 Procentuele ontwikkeling van beroepsbevolking en volume arbeidsaanbod 1972-1978

Mannen	beroepsbevolking	volume arbeidsaanbod (manjaren)
15-24	- 9,6	- 9,4
25-49	+ 11,1	+ 9,9
50-64	- 0,3	- 3,7
15-64	+ 4,6	+ 3,1
Vrouwen		
15-24	- 9,0	- 13,3
25-49	+ 30,7	+ 22,1
50-64	0	- 10,4
15-64	+ 8,7	+ 0,2
Mannen + Vrouwen 15-64	+ 5,7	+ 2,4

4.1.7 Arbeidsaanbod naar opleidingsniveau.

Zoals reeds is aangegeven vormt het opleidingsnivo een belangrijk aspect bij de ontmoeting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

Met betrekking tot het opleidingsnivo is evenwel weinig betrouwbaar statistisch materiaal voorhanden. Desondanks is op basis van het wel beschikbare cijfermateriaal een raming opgesteld voor de ontwikkeling in de relatieve aandelen van een aantal opleidingsnivo's in de beroepsbevolking, zij het dat deze raming als indicatief moet worden beschouwd.

Voor de raming van de ontwikkeling in het opleidingsnivo van de beroepsbevolking is gebruik gemaakt van het rapport "Arbeid van nu tot 2000" van de Wetenschappelijke Raad voor het regeringsbeleid. Dit rapport verschaft een aantal ontwikkelingslijnen, waarlangs de relatieve aandelen van de verschillende opleidingsnivo's in de beroepsbevolking (op basis van diplomabezit) zich vermoedelijk zullen bewegen. Deze ontwikkelingslijnen hebben betrekking op de Nederlandse situatie en zijn gebaseerd op gegevens uit de arbeidskrachtentelling 1975 en CPB gegevens omtrent de uitstroom uit het onderwijs.¹⁾ De ontwikkelingen nu, zoals door Mustert geschetst voor de Nederlandse situatie zijn ten behoeve van de regionale raming ook toegepast op Oost-Gelderland.

Het uitgangspunt voor de regionale raming wordt hierbij gevormd door de gegevens van de Volkstelling 1971. Hieruit kan voor 1971 een beeld worden afgeleid omtrent de relatieve aandelen van een vijf-tal onderscheiden opleidingsnivo's in de beroepsbevolking voor Oost-Gelderland. Verondersteld is dat de in 1971 bestaande relatieve verschillen tussen Oost-Gelderland en Nederland zijn blijven bestaan.

Van deze verschillen geeft tabel 4.10 een beeld: de lagere opleidingen waren in Oost-Gelderland in 1971 sterker vertegenwoordigd dan landelijk het geval was. voor de hogere opleidingen geldt vanzelfsprekend het omgekeerde.

¹⁾ "Arbeid van nu tot 2000", Dr. G.R. Mustert, 1977.

Tabel 4.10 Beroepsbevolking (15-64) naar het nivo van het hoogst behaalde onderwijsdiploma, in procenten, 1971. ¹⁾

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	totaal
Mannen						
Oost-Gelderland	40,5	43,8	9,4	4,7	1,5	100
Nederland	40,2	40,5	10,5	5,8	3,1	100
Vrouwen						
Oost-Gelderland	36,8	46,0	11,7	4,9	0,5	100
Nederland	37,3	40,0	14,8	6,8	1,1	100

Toelichting 1 = basis + lager onderwijs

Bron: Volkstelling 1971

2 = uitgebreid lager onderwijs

3 = middelbaar onderwijs

4 = semi-hoger onderwijs

5 = hoger onderwijs

Langs deze weg nu, is het volgende beeld verkregen van de ontwikkeling ten aanzien van het opleidingsnivo van het arbeidsaanbod in Oost-Gelderland in personen en manjaren. Met betrekking tot het aantal manjaren per opleidingsnivo is verondersteld dat de mate waarin deeltijdarbeid wordt verricht niet verschilt per opleidingsnivo. (tabel 4.11).

1) De groep "onbekend" is naar rato van de relatieve aandelen der opleidingsnivo's verdeeld.

Zie voor een nadere omschrijving van de opleidingsnivo's bijlage 4.6.

Tabel 4.11 Raming beroepsbevolking (15-64) en volume arbeidsaanbod naar bezit van hoogst behaalde onderwijdsdiploma

	1972			1978		
	personen	manjaren	%	personen	manjaren	%
Mannen						
(1) basis + lager	31.850	31.250	38,5	28.550	27.650	33
(2) uitgebreid lager	36.300	35.700	44	38.600	37.400	45
(3) middelbaar	8.750	8.600	10,5	11.400	11.050	13
(4+5) semi-hoger+hoger	5.550	5.500	7	7.650	7.450	9
Totaal	82.450	81.000	100	86.200	83.550	100
Vrouwen						
(1) basis + lager	10.450	9.000	35	9.350	7.400	29
(2) uitgebreid lager	13.700	11.750	46	15.250	12.050	47
(3) middelbaar	3.900	3.350	13	5.350	4.250	16,5
(4+5) semi-hoger+hoger	1.800	1.500	6	2.500	2.000	8
Totaal	29.850	25.600	100	32.450	25.650	100
Mannen + Vrouwen						
(1) basis + lager	42.300	40.250	37,5	37.900	35.050	32
(2) uitgebreid lager	50.000	47.450	44,5	53.850	49.450	45,5
(3) middelbaar	12.650	11.950	11,5	16.750	15.300	14
(4+5) semi-hoger+hoger	7.350	7.000	6,5	10.150	9.450	8,5
Totaal	112.300	106.600	100	118.650	109.200	100

Het algemene beeld op basis van tabel 4.11, is dat van een toeneming van het gemiddelde opleidingsnivo van de beroepsbevolking. Het relatieve aandeel van beroepspersonen met alleen basis of lager onderwijs ("ongeschoolden") daalt vrij sterk. De grootste toeneming geeft het procentuele aandeel van beroepspersonen te zien met een middelbare schoolopleiding. Daarnaast nam ook het aandeel van de semi-hoger en hoger geschoolden toe, evenals, zij het in geringe mate, dat van beroepspersonen met een uitgebreid lager onderwijsdiploma. De geraamde ontwikkelingen in de absolute omvang van het arbeidsaanbod in manjaren zijn de volgende, zie tabel 4.12.

Tabel 4.12 Ontwikkeling van het aangeboden arbeidsvolume (manjaren) per opleidingsnivo 1972-1978

	(1)	(2)	(3)	(4+5)
mannen	- 3.600	+ 1.700	+ 2.450	+ 1.950
vrouwen	- 1.600	+ 300	+ 900	+ 500
mannen + vrouwen	- 5.200	+ 2.000	+ 3.350	+ 2.450

Het meest opvallende van tabel 4.12 is dat ondanks de toeneming van het totale arbeidsaanbod het aanbod van de ongeschoolden afgenomen is met naar schatting 5.200 manjaren, waarvan 3.600 bij de mannen. Het aanbod in de overige opleidingsnivo van zowel de vrouwelijke als de mannelijke beroepsbevolking geeft een toeneming te zien.

Aan deze berekeningsresultaten mag zoals gezegd slechts een indicatieve waarde worden toegekend. De gehanteerde methodiek is vrij globaal, terwijl voorts van een aantal veronderstellingen moest worden uitgegaan. Impliciet werd aangenomen dat de landelijke ontwikkelingen ten aanzien van het opleidingsnivo, behalve op de regionale beroepsbevolking, ook van toepassing is op de zich per saldo in de regio gevestigd hebbende beroepsbevolking. Voor de raming van het volume van het arbeidsaanbod in manjaren per opleidingsnivo werd voorts verondersteld dat de mate waarin deeltijd-arbeid wordt verricht niet verschilt per opleidingsnivo.

Tenslotte moet worden bedacht dat de ramingen uitsluitend zijn gebaseerd op gegevens met betrekking tot diploma-bezit. Een belangrijk kwaliteits-aspekt als ervaring komt dan ook niet in de cijfers tot uitdrukking.

4.1.8 Samenvattend overzicht.

Aan de hand van indexcijfers voor 1978 kunnen de beschouwde ontwikkelingen in de periode 1972-1978 tenslotte als volgt worden samengevat.

Tabel 4.13 Samenvattend overzicht van de ontwikkelingen in de periode 1972-1978; indexcijfers 1978 (1972 = 100)

	mannen	vrouwen	mannen+vrouwen
bevolking	105,0	106,3	105,6
bevolking 15-64	110,3	110,1	110,2
beroepsbevolking 15-64 (15-74)	104,5 (103,2)	108,7 (108,2)	105,7 (104,6)
volume arbeidsaanbod 15-64 (15-74)	103,1 (101,4)	100,2 (99,8)	102,4 (101,1)
beroepsbevolking naar hoogst behaalde onderwijsdiploma 15-64			
basis+lager onderwijs	89,6	89,5	89,6
uitgebr. lager onderwijs	106,3	111,3	107,7
middelbaar onderwijs	130,3	137,2	132,4
semi-hoger en hoger onderwijs	137,8	138,9	138,1

4.2. ONTWIKKELINGSLIJNEN IN DE PERIODE 1978 - 1985

4.2.1 Inleiding

In het voorgaande zijn de belangrijkste ontwikkelingen met betrekking tot de aanbodzijde van de arbeidsmarkt beschreven voor een aantal achter ons liggende jaren. In dit tweede deel van dit hoofdstuk schetsen we een aantal ontwikkelingslijnen voor de nabije toekomst.

De ontwikkelingen die zich in de toekomst zullen voordoen zijn moeilijk te voorspellen, als gevolg van het grote aantal factoren die een rol spelen, en de onzekerheid die de ontwikkelingen in de afzonderlijke factoren en de invloed daarvan op het geheel, omgeven.

Het is evenwel mogelijk een aantal ontwikkelingen aan te geven op basis van trends in het verleden en een aantal uitgangspunten en veronderstellingen. Het gaat ons hierbij primair weer om de vraag hoe de toekomstige bevolkingsontwikkeling, de ontwikkeling van de beroepsbevolking en die van het aangeboden arbeidsvolume er uit zullen zien.

Voor wat de bevolkingsontwikkeling betreft, maken we gebruik van de onlangs door de Provinciale Planologische Dienst-Gelderland opgestelde vooruitberekeningen. De uitkomst van de P.P.D.-prognose bevat een taakstellend element, namelijk daar waar het gaat om de omvang van het toekomstig migratiesaldo voor Oost-Gelderland.

Voor de raming van de ontwikkeling van de beroepsbevolking is gebruik gemaakt van een prognose van het Centraal Planbureau. Deze prognose heeft betrekking op de ontwikkeling in de deelnemingspercentages, als ook op de mate waarin door de beroepsbevolking aan het arbeidsproces wordt deelgenomen. De C.P.B.-prognose is een prognose voor de Nederlandse situatie, en geeft de trendmatige ontwikkeling weer in de beroepsdeelneming op basis van in het verleden gesignaleerde ontwikkelingen (Volks telling 1971, Arbeidskrachtentellingen 1975 en 1977). Omdat de toekomstige beroepsdeelneming bij deze vooruitberekening is gebaseerd op trends (naast een aantal veronderstellingen) gaat het hierbij om een in zekere zin vrij autonome ontwikkeling van de beroepsbevolking, los van de vraag hoe de ontwikkeling van de werkgelegenheid zal zijn. Dit relativeert de waarde van de prognose-uitkomsten. In werkelijkheid zal van een verslechtering van de arbeidsmarktsituatie een negatieve invloed uitgaan op de omvang van de beroepsbevolking.

Evenzo lokt een aanmerkelijk betere arbeidsmarktsituatie extra deelneming uit. Eén en ander betekent dat de voorspelde trendmatige ontwikkeling in de deelneming opgevat moet worden als een ontwikkeling geldend bij een Nederlandse arbeidsmarktsituatie van de zeventiger jaren.

Voor de raming nu van de toekomstige Oost-Gelderse beroepsbevolking is de landelijke trendmatige ontwikkeling in de beroepsdeelneming gehanteerd, en wel vanaf eind 1976. De geraamde toekomstige omvang van de beroepsbevolking voor Oost-Gelderland is gebaseerd op een ontwikkeling van de deelneming (percentages) die parallel verloopt aan de voorspelde landelijke trendmatige ontwikkeling, met behoud van de verschillen in deelneming tussen Oost-Gelderland en Nederland zoals die bestonden eind 1976.

De omvang van het aangeboden arbeidsvolume in manjaren is eveneens gebaseerd op de landelijke trendprognose van het Centraal Planbureau ten aanzien van de ontwikkelingen met betrekking tot deeltijdarbeid. Tenslotte is op dezelfde wijze als voor het verleden de toekomstige omvang van het arbeidsaanbod geraamd voor de vier onderscheiden opleidingsniveau's; eveneens via geschatte ontwikkelingen voor de Nederlandse situatie. Naast deze raming, is een prognose opgesteld voor de in de toekomst te verwachten regio-specifieke uitstroom uit het volledig dagonderwijs.

4.2.2 Bevolking en migratie.

Voor dit arbeidsmarktonderzoek gaan we uit van de gewenste bevolkingsgroei, conform de in het streekplan Oost-Gelderland neergelegde beleidsdoelstellingen. Dit beleid ten aanzien van de toekomstige bevolkingsontwikkeling is erop gericht ruimte te bieden aan de eigen Oost-Gelderse ontwikkeling en aan beperkte vestigingsoverschotten.¹⁾ Het belangrijkste uitgangspunt of keuze-element hierbij wordt gevormd door de taakstelling ten aanzien van de omvang van de migratie. Uitgegaan wordt van een vestigingsoverschot van 5950 personen voor de periode van 31 december 1978 tot 31 december 1985²⁾. Zoals we hebben gezien is in de afgelopen jaren steeds sprake geweest van een vestigingsoverschot

1) Streekplan Oost-Gelderland, blz. 15.

2) Bron: Provinciale Planologische Dienst voor Gelderland
oorspronkelijke streekplancijfers: (1-1-1977 - 31-12-1985):
+ 8590 = 950 gemiddeld per jaar
8590 = gerealiseerd in '77 en '78 = 5950

in het Oost-Gelderse. Van belang is nu de vraag in hoeverre het tot 1985 gewenste beperkte overschot een vermindering inhoudt van het saldo in Oost-Gelderland in de afgelopen periode.

Tabel 4.14

Migratiesaldi streekplangebied Oost-Gelderland

	Totaal	Gemiddeld per jaar
31-12-1972 - 31-12-1978	8.010	1.335
31-12-1978 - 31-12-1985	5.950	850

Vergelijking van de gemiddelde saldi per jaar voor de perioden 1972 - 1978 en 1978 - 1985 maakt duidelijk dat vanaf nu sprake moet zijn van een verkleining van het vestigingsoverschot met 35 %.

Op basis nu van de natuurlijke ontwikkeling van de bevolking en de taakstelling met betrekking tot de migratie, zal de bevolking in Oost-Gelderland eind 1985 een omvang hebben bereikt van 345.450¹⁾. Dat betekent dat de bevolking vanaf 1978 zal toenemen met circa 15.600 personen, ofwel met 4,7 %. In tegenstelling tot de ontwikkelingen in de afgelopen jaren, is de toekomstige procentuele groei van de Oost-Gelderse bevolking, ondanks het beperkte vestigingsoverschot, groter dan de (berekende) Gelderse bevolkingsgroei (tabel 4.1 en 4.15).

Tabel 4.15

Bevolkingsontwikkeling Oost-Gelderland, Gelderland

	1978	1985	Mutatie
Streekplangebied Oost-Gelderland	329.824	345.428	+ 15.604 (+ 4,7 %)
Gelderland	1.680.629	1.751.281	+ 70.652 (+ 4,2 %)

Bron: P.P.D., E.T.I.

1) Bron P.P.D.

4.2.3 De potentiële beroepsbevolking.

Evenals voor het verleden is gedaan, zullen we nu de ontwikkeling van de potentieel voor de arbeidsmarkt van belang zijnde bevolkingsgroep schetsen aan de hand van tabel 4.16. We doen dit om te zien in welke richting de omvang van de beroepsbevolking wordt beïnvloed door de - voor ons onderzoek als gegeven te beschouwen - ontwikkeling van de bevolking.

Tabel 4.16

Bevolking (15-64) Streekplangebied Oost-Gelderland.

	1978		1980		1985	
		%		%		%
<u>Mannen</u>						
Totale bevolking	165.700	100	167.850	100	172.500	100
15-24	28.750	26,9	29.450	26,7	30.500	25,9
25-49	55.500	51,9	57.300	52,0	62.200	52,9
50-64	22.750	21,3	23.450	21,3	24.950	21,2
15-64	107.000	100	110.200	100	117.650	100
<u>Vrouwen</u>						
Totale bevolking	164.100	100	167.000	100	172.900	100
15-24	26.450	25,7	27.100	25,5	28.450	25,0
25-49	52.200	50,7	54.000	50,8	58.750	51,6
50-64	24.400	23,7	25.250	23,7	26.650	23,4
15-64	103.050	100	106.300	100	113.800	100

De absolute omvang van de bevolking van 15 tot 64 zal verder toenemen. Voor iedere leeftijdscategorie is sprake van groei, zowel van de mannelijke als de vrouwelijke bevolking.

Bovendien mag worden verwacht dat ook in de jaren tot 1986 het aandeel van de bevolking van 15-64 in de bevolking zal toenemen (mannen + 3,6%, vrouwen + 3%).

In de derde plaats constateren we, evenals voor het verleden, dat deze toeneming wordt veroorzaakt door de groei van juist de leeftijdscategorie met de grootste mate van deelneming aan het arbeidsproces, namelijk de mannen en vrouwen in de leeftijd van 25 tot 50 jaar.

Het zal duidelijk zijn dat deze ontwikkelingen van de bevolking naar omvang en samenstelling een vergrotende invloed zal hebben op de omvang van het arbeidsaanbod. De andere faktor welke de omvang van de beroepsbevolking bepaalt, is de wens tot het al dan niet verrichten van betaalde beroepsarbeid, tot uitdrukking komend in het deelnemingspercentage. Hieraan zullen we in het nu volgende aandacht besteden.

4.2.4 Het aandeel van de beroepsbevolking in de bevolking (deelnemingspercentage).

Uit de gegeven toekomstige omvang en samenstelling van de bevolking kan de beroepsbevolking worden afgeleid door middel van geraamde deelnemingspercentages, aangevende het procentuele aandeel van de beroepsbevolking in de bevolking.

Deze deelnemingspercentages blijken in de loop van de tijd te veranderen. We konstateerden dit al voor de periode 1972-1978 (zie tabel 4.7). Ook voor de toekomst zal rekening moeten worden gehouden met veranderingen in de deelnemingspercentages.

Voor de raming van de toekomstige beroepsbevolking in Oost-Gelderland nu, is gebruik gemaakt van de prognose van het Centraal Planbureau met betrekking tot de ontwikkeling van de landelijke deelnemingspercentages. Deze prognose geeft de toekomstige ontwikkeling aan van de deelnemingspercentages naar leeftijd en geslacht op basis van in het verleden gesignaleerde autonome trends met betrekking tot het verrichten van beroepsarbeid en op basis van een aantal veronderstellingen. Het feit dat de prognose is gebaseerd op autonome trends aan de aanbodzijde, is voor een juiste interpretatie van de prognose-uitkomsten van belang.

Vooraf moet worden bedacht dat veranderingen van de deelneming ten gevolge van een verbetering of verslechtering van de arbeidsmarktsituatie niet in de ramingen tot uitdrukking komen.

4.2.4.1 Berekeningsmethodiek, uitgangspunten en veronderstellingen.

De toekomstige ontwikkeling van de beroepsbevolking van Oost-Gelderland is geraamd door na te gaan hoe de beroepsbevolking vanaf eind 1976 verandert op grond van de door het C.P.B. vooruitberekende veranderingen in de landelijke deelnemingspercentages. Deze benadering houdt de veronderstelling in dat de ontwikkelingen in de procentuele deelneming in Oost-Gelderland en Nederland voor de toekomst parallel verlopen, met behoud van de absolute verschillen tussen de Oost-Gelderse en Nederlandse deelnemingspercentages in de uitgangssituatie (eind 1976).

De bovenstaande methodiek is gehanteerd voor de bevolking ingedeeld naar geslacht en 5-jaars-groepen. Op deze wijze kon rekening worden gehouden met de regio-specifieke leeftijdsopbouw van de bevolking, ook met die binnen de tot dusver gehanteerde leeftijdscategorieën (15-24, 25-49, 50-64).

Bij de vooruitberekeningen van de trendmatige ontwikkeling in de deelneming zijn door het Centraal Planbureau een aantal uitgangspunten en veronderstellingen gehanteerd. Deze uitgangspunten, alsmede de achterliggende gedachten zijn de volgende.

Bij de trendextrapolatie van de deelneming aan het arbeidsproces is door het CPB geen rekening gehouden met wijzigingen van het overheidsbeleid welke de bereidheid of de mogelijkheid tot deelneming aan het arbeidsproces direkt of indirekt beïnvloeden. Zo is met een verlaging van de leeftijdsgrens van de AOW geen rekening gehouden. Ook is met betrekking tot deelneming aan het volledig dagonderwijs geen verdere verlenging van de leerplicht verondersteld.

De deelneming van jongeren aan het arbeidsproces werd door het CPB afgeleid uit de mate van deelneming aan het volledig dagonderwijs. Verondersteld is dat de stijgende onderwijsdeelneming in het verleden in het begin van de jaren tachtig een verminderende toeneming te zien zal geven. Ook is op globale wijze rekening gehouden met een verkorting van de studieduur bij het wetenschappelijk onderwijs. Bij de werkende 16-jarigen is rekening gehouden met twee dagen partiële leerplicht. Ten aanzien van de deelneming van mannen tussen 30 en 55 jaar, werd aangenomen dat de geringe tendens van toenemende deelneming van voor 1975 zich na dit jaar niet of nauwelijks zal voortzetten. Rekening is gehouden met een toeneming van het aantal arbeidsongeschikten (AAW en WAO), waardoor vooral de deelname van de mannen in de leeftijd

van 55 tot 65 afneemt. Voor de mannen van 65 jaar en ouder is een verdere daling van de deelneming aan het arbeidsproces verondersteld.

Bij de vrouwen is het al dan niet gehuwd zijn van betekenis voor de mate waarin betaalde beroepsarbeid wordt verricht. Voor de niet gehuwde vrouwen van 30 jaar en ouder is een verdere vermindering van de verschillen met de deelneming van mannen verondersteld. Desondanks blijven de niet-gehuwde vrouwen in minder mate aan het arbeidsproces deelnemen dan mannen. Ten aanzien van de deelneming van gescheiden vrouwen aan het arbeidsproces is voor de afhankelijk werkende vrouwen tot 40 jaar de dalende trend van voor 1971 voortgezet. Als ondergrens hanteerde het CPB het deelnemingspercentage van gehuwde vrouwen in overeenkomstige leeftijden.

Voor de gescheiden vrouwen van 40 jaar en ouder is tot 1990 een stijgende trend aangehouden.

Het deelnemingspercentage van de gehuwde vrouwen vertoont een sterke stijging. Zo was van de gehuwde vrouwen in Nederland in 1960 bijna 9 procent ingeschakeld in het arbeidsproces. In 1975 bedroeg dit percentage circa 27 procent. Deze stijging was het grootst onder vrouwen in de leeftijd tot 25 jaar. Deze ontwikkeling deed zich in de meeste West-Europese landen al eerder voor. Het CPB is uitgegaan van de veronderstelling dat de deelneming in de leeftijd tot 25 jaar in de toekomst verder zal toenemen. Hierbij werd een "plafond-waarde" ingebouwd welke is afgeleid uit deelnemingspercentages in de overeenkomstige leeftijdsgroepen in een aantal andere Westerse landen (West-Duitsland, Engeland, Verenigde Staten en Zweden). Bij de bepaling van de ontwikkeling in de deelnemingspercentages van gehuwde vrouwen vanaf 25 jaar is aangenomen dat gehuwden die op jongere leeftijd tot de beroepsbevolking behoorden, ook op latere leeftijd op de arbeidsmarkt georiënteerd blijven. Wel is gerekend met een - als gevolg van de gezinssituatie - tijdelijk optredende vermindering in het aanbod op de arbeidsmarkt.

4.2.4.2 Uitkomsten.

De berekeningsresultaten voor de Oost-Gelderse deelnemingspercentages, gebaseerd op de veronderstelling van parallele ontwikkelingen in de deelneming in Oost-Gelderland en Nederland vanaf eind 1976 zijn vermeld in tabel 4.17. De raming geeft een verdere daling te zien van het

Tabel 4.17

Geraamde deelnemingspercentages Oost-Gelderland.

	1978	1980	1985
<u>Mannen</u>			
15-24	50,8	49,1	47,1
25-49	96,8	96,2	95,3
50-64	78,7	75,0	71,4
15-64	80,6	79,1	77,8
<u>Vrouwen</u>			
15-24	45,9	45,0	44,8
25-49	31,0	32,7	35,5
50-64	16,9	17,5	17,8
15-64	31,5	32,2	33,7
<u>Mannen + vrouwen</u>			
15-64	56,5	56,1	56,1

deelnemingspercentages van mannen. De deelneming van vrouwen neemt toe. Deze ontwikkeling is daarmee tegengesteld aan die in de afgelopen jaren. Dit is het gevolg van de (veronderstelde) langzamere daling van het deelnemingspercentage van vrouwen van 15 tot 24 jaar, een grotere toeneming van de deelneming van de 25 tot 50 jarigen, alsook van een lichte stijging van de deelneming door vrouwen van 50 tot 64 jaar.

4.2.5 Beroepsbevolking.

De met de in het voorgaande beschreven ontwikkelingen in bevolking en in de deelneming corresponderende beroepsbevolkingsomvang tot 1986 staat vermeld in tabel 4.18

De absolute omvang van de beroepsbevolking neemt vanaf 1978 tot 1986 op grond van de landelijke trendmatige ontwikkeling in de deelneming toe met 4700 mannen en 5800 vrouwen. Deze toeneming bedraagt globaal het dubbele van die in de periode 1972 - 1978.

De groei van de mannelijke beroepsbevolking bestaat geheel uit een toeneming van het aantal beroepspersonen in de leeftijd van 25 tot 50 jaar. De ontwikkeling in de bevolkingssamenstelling is hiervoor een belangrijke verklaring: de mannelijke bevolking in deze leeftijdsgroep neemt toe met 6700 personen (tabel 4.16). De omvang van de beroepsbevolking in de andere leeftijdscategorieën is vrij stabiel.

Ook de vrouwelijke beroepsbevolking geeft weer de grootste toeneming te zien in de leeftijd van 25 tot 50 jaar. Zowel de toeneming van het aantal vrouwen in deze leeftijd, als de grotere mate van deelneming aan het beroepsleven hebben een positieve invloed op de omvang van de beroepsbevolking (zie tabel 4.19). Daarnaast is eveneens sprake van een lichte groei van het aantal vrouwelijke beroepspersonen in de andere leeftijdsklassen.

Tabel 4.18

Raming beroepsbevolking streekplangebied Oost-Gelderland.

	1978	%	1980	%	1985	%
<u>Mannen</u>						
15-24	14.600	16,9	14.450	16,6	14.350	15,7
25-49	53.700	62,3	55.100	63,2	59.300	64,8
50-64	17.900	20,8	17.600	20,2	17.850	19,5
15-64	86.200	100	87.150	100	91.500	100
65-74	1.200		900		600	
15-74	87.400		88.050		92.100	
<u>Vrouwen</u>						
15-24	12.150	37,4	12.200	35,6	12.750	33,2
25-49	16.200	49,9	17.650	51,5	20.900	54,4
50-64	4.100	12,6	4.400	12,9	4.750	12,3
15-64	32.450	100	34.250	100	38.350	100
65-74	400		350		300	
15-74	32.850		34.600		38.650	
<u>Mannen + vrouwen</u>						
15-24	26.750	22,5	26.650	22,0	27.100	20,9
25-49	69.900	58,9	72.750	59,9	80.150	61,7
50-64	22.000	18,5	22.000	18,1	22.600	17,4
15-64	118.650	100	121.400	100	129.850	100
65-74	1.600		1.250		900	
15-74	120.250		122.650		130.750	

De vergelijking van de procentuele veranderingen van bevolking en beroepsbevolking in tabel 4.19 geeft een bijna gelijke groei te zien voor de totalen. In de beschouwde voorgaande periode was dit in veel mindere mate het geval. Vooral de veronderstellingen ten aanzien van de toekomstige toeneming van de deelneming van vrouwen aan het arbeids-

Tabel 4.19

Raming procentuele ontwikkeling van bevolking en beroepsbevolking
1978-1985.

	Bevolking	Beroepsbevolking
<u>Mannen</u>		
15-24	+ 6,1	- 1,5
25-49	+ 12,0	+ 10,4
50-64	+ 9,8	- 0,4
15-64	+ 10,0	+ 6,1
<u>Vrouwen</u>		
15-24	+ 7,5	+ 5,1
25-49	+ 12,5	+ 29,0
50-64	+ 9,2	+ 15,1
15-64	+ 10,5	+ 18,3
<u>Mannen + vrouwen</u>		
15-64	+ 10,2	+ 9,4

proces dragen belangrijk bij in de verklaring van dit verschil.

We wijzen ook op het verschil in het groeipercentage van de vrouwelijke beroepsbevolking (+ 18,3%) met dat in de voorgaande periode (+ 8,7%). Ook hier doen zich de veronderstellingen ten aanzien van de toekomstige toeneming van de deelneming van vrouwen aan het arbeidsproces gelden. Vooral de veronderstelling van parallel verlopende ontwikkelingen in de deelneming van vrouwen in Oost-Gelderland en Nederland is hierbij van betekenis. Zoals we hebben gezien was van een parallele ontwikkeling in het recente verleden geen sprake (tabel 4.7). De raming draagt hiermee dan ook enigszins het karakter van een maximum-raming dan wel taakstelling.

Wanneer we de ontwikkelingen in leeftijdssamenstelling binnen de onderscheiden leeftijdscategorieën even buiten beschouwing laten, zou bij een gelijk blijvend deelnemingspercentage, de groei van de beroepsbevolking steeds gelijk zijn aan de groei van de bevolking. De verschillen geven dan ook aan dat bij de mannen de omvang van de beroepsbevolking steeds negatief wordt beïnvloed door de ontwikkeling in de deelneming. Een duidelijke positieve invloed van de ontwikkeling in de deelneming op de omvang van de beroepsbevolking geldt daarentegen ten aanzien van de vrouwen in de leeftijd van 25 tot 65 jaar (zie ook tabel 4.17).

4.2.6 Volume van het arbeidsaanbod.

Ook voor de periode 1978-1985 is het arbeidsvolume van het aanbod bepaald in manjaren. Hierbij is weer gebruik gemaakt van de door het Centraal Planbureau geraamde trendmatige toeneming van het aantal deeltijd-werkenden.

Het gaat hierbij vooral om de gehuwde vrouwen, wier belangstelling voor deeltijdbanen toeneemt. Ook is de ontwikkeling van het aantal arbeidsongeschikten met een onvolledige WAO-uitkering van belang.

De verhouding tussen manjaren en personen is weergegeven in bijlage 4.4 en 4.5.

Wanneer we de deeltijdarbeid slechts voor een deel van een volledig werkjaar meetellen komt het volgende arbeidsaanbod in manjaren overeen met de geraamde beroepsbevolking (tabel 4.20).

Tabel 4.20

Raming volume arbeidsaanbod (manjaren) streekplangebied Oost-Gelderland.

	1978	1980	1985
<u>Mannen</u>			
15-24	14.500	14.400	14.350
25-49	52.250	53.650	57.700
50-64	16.850	16.550	16.850
15-64	83.550	84.550	88.900
65-74	850	700	600
15-74	84.400	85.250	89.500
<u>Vrouwen</u>			
15-24	11.050	11.100	11.600
25-49	11.600	12.550	14.650
50-64	3.000	3.100	3.300
15-64	25.650	26.750	29.550
65-74	300	250	150
15-74	25.950	27.000	29.700
<u>Mannen + vrouwen</u>			
15-64	109.200	111.300	118.450
15-74	110.350	112.250	119.200

Het volume van het arbeidsaanbod geeft voor de toekomst een minder sterke stijging te zien dan de beroepsbevolking. Bedroeg eind 1978 het volume circa 91,8% van het aanbod in personen, eind 1985 zal dit percentage op grond van de trendmatige ontwikkeling afnemen tot 91,2%. Tegenover een groei van de beroepsbevolking met ruim 10.000 personen staat een toeneming van het aangeboden arbeidsvolume van bijna 9000 manjaren. Door de toenemende belangstelling van vrouwen voor deeltijdbanen is het verschil in groei tussen het aanbod in personen en dat in manjaren daar het grootst: 5800 personen tegenover respectievelijk 3.750 manjaren. Dit komt ook tot uitdrukking in de verschillende groeipercentages uit tabel 4.21

Tabel 4.21

Raming procentuele ontwikkeling van beroepsbevolking en volume arbeidsaanbod 1978 - 1985.

	Beroepsbevolking	Volume arbeidsaanbod (manjaren)
<u>Mannen</u>		
15-24	- 1,5	- 0,7
25-49	+ 10,4	+ 10,4
50-64	- 0,4	- 0
15-64	+ 6,1	+ 6,4
<u>Vrouwen</u>		
15-24	+ 5,1	+ 5,1
25-49	+ 29,0	+ 26,4
50-64	+ 15,1	+ 8,9
15-64	+ 18,3	+ 15,1
<u>Mannen + vrouwen</u>		
15-64	+ 9,4	+ 8,5

4.2.7 Arbeidsaanbod naar opleidingsniveau.

4.2.7.1 Opleidingsniveau van het totale arbeidsaanbod.

De ontwikkeling van het aanbod naar opleidingsniveau is evenals voor de periode 1972-1978 geraamd op basis van landelijke ontwikkelingen in de relatieve aandelen van de opleidingsniveau's, zoals geschetst in het rapport "Arbeid van nu tot 2000"¹⁾. Voor de regionale raming van de samenstelling van het arbeidsaanbod zijn de relatieve verschillen in 1971 in de procentuele aandelen per opleidingsniveau tussen Oost-Gelderland en Nederland konstant verondersteld. Voor het overige volstaan we op deze plaats met de verwijzing naar de toelichting bij de raming voor de periode 1972 - 1978: zie paragraaf 1.7.

1) W.R.R.-rapport "Arbeid van nu tot 2000", Dr. G.R. Mustert, 1977.

De indicatieve uitkomsten voor het aantal beroepspersonen en het aantal manjaren per opleidingsniveau staan vermeld in tabel 4.22.

Tabel 4.22

Raming beroepsbevolking (15-64) en volume arbeidsaanbod naar bezit van hoogst behaalde onderwijsdiploma¹⁾.

	1978			1985		
	Personen	Manjaren	%	Personen	Manjaren	%
<u>Mannen</u>						
(1)basis + lager	28.550	27.650	33	25.400	24.650	28
(2)uitgebreid lager	38.600	37.400	45	42.400	41.200	46,5
(3)middelbaar	11.400	11.050	13	13.350	13.000	14,5
(4+5) semi-hoger + hoger	7.650	7.450	9	10.350	10.050	11,5
Totaal	86.200	83.550	100	91.500	88.900	100
<u>Vrouwen</u>						
(1)basis + lager	9.350	7.400	29	8.650	6.700	22,5
(2)uitgebreid lager	15.250	12.050	47	18.850	14.550	49
(3)middelbaar	5.350	4.250	16,5	6.950	5.350	18
(4+5) semi-hoger + hoger	2.500	2.000	8	3.900	2.950	10
Totaal	32.450	25.650	100	38.350	29.550	100
<u>Mannen + vrouwen</u>						
(1)basis + lager	37.900	35.050	32	34.050	31.350	26,5
(2)uitgebreid lager	53.850	49.450	45,5	61.250	55.750	47,0
(3)middelbaar	16.750	15.300	14	20.300	18.350	15,5
(4+5) semi hoger + hoger	10.150	9.450	8,5	14.250	13.000	11
Totaal	118.650	109.200	100	129.850	118.450	100

1) Zie voor een nadere omschrijving van de opleidingsniveau's bijlage 6.

Ten aanzien van de toekomstige ontwikkeling van het opleidingsniveau van het arbeidsaanbod valt een verdere toeneming van het gemiddelde opleidingsniveau te verwachten. Op zichzelf ligt een dergelijke conclusie voor de hand omdat het gemiddelde opleidingsniveau van de toetreders op de arbeidsmarkt (schoolverlaters) hoger ligt dan het gemiddelde opleidingsniveau van de beroepsbevolking, zoals we nog zullen zien. De toeneming van het gemiddelde opleidingsniveau is een gevolg van een daling van het aantal ongeschoolden (basis + lager onderwijs), zowel in absolute als in relatieve zin. Daarentegen neemt de omvang van het arbeidsaanbod in de overige opleidingsniveau's toe. De relatief grootste toeneming is te verwachten op het niveau van het semi-hoger en hoger onderwijs. In absolute zin zal op grond van de ramingen het aantal beroepspersonen met een uitgebreid lagere opleiding het meest toenemen.

Tabel 4.23 geeft een overzicht van de berekende veranderingen in manjaren per opleidingsniveau.

Tabel 4.23

Ontwikkeling van het aangeboden arbeidsvolume (manjaren) per opleidingsniveau 1978-1985 (indicatief)

	(1)	(2)	(3)	(4+5)
Mannen	- 3000	+ 3800	+ 1950	+ 2600
Vrouwen	- 700	+ 2500	+ 1100	+ 1000
Mannen + vrouwen	- 3700	+ 6300	+ 3050	+ 3600

4.2.7.2 Opleidingsniveau van schoolverlaters (volledig dagonderwijs) 1976/'77 - 1985/'86.

Het belangrijkste deel van de instroom op de arbeidsmarkt bestaat uit de groep schoolverlaters die jaarlijks ter beschikking komt voor de arbeidsmarkt. Voor een nader inzicht in de ontwikkeling van het arbeidsaanbod naar omvang en kwaliteit is de deelneming aan en uitstroom uit het voortgezet volledig dagonderwijs onderzocht.

Om te komen tot een raming van het aantal schoolverlaters naar opleidingsniveau gedurende de periode 1978-1985 is allereerst het aantal schoolverlaters naar opleidingsnivo in 1977 bepaald als ook dat in 1986. Op basis van deze uitstroomgegevens is een raming opgesteld van het totaal aantal schoolverlaters naar opleidingsnivo voor de periode 1978-1985. Tenslotte vindt een vergelijking van het opleidingsnivo van de beroepsbevolking met dat van schoolverlaters plaats.

De gepresenteerde onderzoekuitkomsten geven een globale raming. Een aantal veronderstellingen zijn toegepast waardoor de verkregen onderzoekresultaten als orde van grootte geïnterpreteerd dienen te worden. Het resulterende beeld geeft ondanks de toegepaste veronderstellingen een duidelijk inzicht in de toekomstige omvang en het opleidingsnivo van schoolverlaters.

- Uitstroom 1977 naar opleidingsniveau -

In bijlage 4.7 is de methodiek uiteengezet op grond waarvan het aantal schoolverlaters is geraamd. Bijlage 4.9 geeft een overzicht van de geraamde uitstroom uit het voortgezet volledig dagonderwijs in 1977. Deze uitstroom blijkt in 1977 circa 5600 schoolverlaters te bedragen die beschikbaar komen voor de arbeidsmarkt. Hiervan heeft 70% een beroepsopleiding afgesloten dan wel voortijdig beëindigd. Voorts blijkt het aandeel van schoolverlaters uit het beroeps- onderwijs ten opzichte van het totaal aantal schoolverlaters bij mannen hoger te zijn dan bij vrouwen (74% ten opzichte van 66%). Bij het beroepsonderwijs is van het totaal aantal schoolverlaters 70% in het bezit van een diploma. Bij het algemeen voortgezet onderwijs bedraagt dit aandeel 68%. Het aantal mannelijke schoolverlaters bij het LBO is groot. De instroom op de arbeidsmarkt vanuit het MAVO en het HAVO daarentegen bestaat voor het grootste deel uit vrouwen. Behalve uit een hogere deelneming van vrouwen aan deze onderwijsvormen is dit verschijnsel mede te verklaren uit een geringere deelneming van vrouwen aan een vervolgopleiding.

Indien het aantal schoolverlaters gerangschikt wordt naar opleidingsnivo resulteert een beeld zoals weergegeven in tabel 4.24

Tabel 4.24 Aantallen schoolverlaters*, beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en opleidingsnivo Oost-Gelderland 1976/1977.

	M	V	T	M	V	T
	Aantallen personen			Relatieve verdeling		
Basis + Lager nivo	452	385	837	15.3	14.4	14.9
Uitgebreid Lager nivo	1448	1189	2637	49.0	44.6	46.8
Middelbaar nivo	802	895	1697	27.1	33.5	30.2
semi-hoger nivo	255	200	455	8.6	7.5	8.1
Totaal	2957	2669	5626	100	100	100

*) Eksklusief het wetenschappelijk onderwijs.

Uit tabel 4.24 komt naar voren dat mannelijke schoolverlaters in 1977 relatief een lager opleidingsnivo hebben genoten dan de vrouwelijke schoolverlaters. Tevens blijkt dat de grootste groep van schoolverlaters een uitgebreid lager dan het middelbaar opleidingsnivo heeft. Bij de interpretatie van bovenstaande tabel dient men wel te bedenken dat bij de indeling naar opleidingsnivo uit is gegaan van diplomabezit. Zo is het vertrek uit het LBO zonder diploma niet toegerekend aan het uitgebreid lager nivo maar aan het basis en lager nivo¹⁾.

Voorts dient vermeld te worden dat het wetenschappelijk onderwijs niet in de bovenstaande opstelling is opgenomen omdat hierover geen gegevens voorhanden zijn.

1) De in de verschillende nivo's genoemde aantallen hebben betrekking op de volgende categorieën schoolverlaters:

Basis + lager nivo : LBO zonder diploma ; MAVO zonder diploma
 Uitgebreid lager nivo: LBO met diploma; MAVO met diploma;
 VWO/HAVO zonder diploma; MBO zonder diploma
 Middelbaar nivo : VWO/HAVO met diploma, MBO met diploma;
 HBO zonder diploma
 Semi-hoger nivo : HBO met diploma

— Uitstroom 1986 naar opleidingsniveau.—

Het aantal schoolverlaters dat in 1986 voor de arbeidsmarkt beschikbaar komt bedraagt circa 6400 personen. Dit staat vermeld in bijlage 4.10. Ten opzichte van 1977 is er sprake van een toeneming van het aantal schoolverlaters met ruim 700. De duidelijk sterk stijgende deelneming aan het beroepsonderwijs heeft tot gevolg dat het relatieve aandeel van het beroepsonderwijs in de beschouwde totale uitstroom toeneemt van 70 % in 1977 tot 73 % in 1986. Deze toenemende belangstelling doet zich zowel bij mannen als vrouwen voor. Met betrekking tot het algemeen voortgezet onderwijs wordt geen grote verandering in de omvang van het aantal schoolverlaters verwacht. Evenals voor 1977 is voor 1986 het toekomstig aantal schoolverlaters vanuit het algemeen voortgezet onderwijs circa 1700.

Tabel 4.25

Aantal schoolverlaters*, beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en opleidingsniveau Oost-Gelderland 1985/'86

	M	V	T	M	V	T
	Aantallen Personen			Relatieve verdeling		
Basis + lager nivo	448	373	821	14.1	11.7	12.9
Uitgebreid lager nivo	1524	1324	2848	48.1	41.4	44.7
Middelbaar nivo	902	1238	2140	28.4	38.7	33.6
Semi-hoger nivo	299	261	560	9.4	8.2	8.8
Totaal	3173	3196	6369	100	100	100

*) Eksklusief het wetenschappelijk onderwijs.

Vergelijking van bovenstaande tabel met tabel 4.24 geeft inzicht in de te verwachten verschuivingen in het opleidingsnivo van schoolverlaters in de periode 1977-1986. Het opleidingsnivo van schoolverlaters blijkt toe te nemen. Bij vrouwen treedt deze toeneming in sterkere mate op dan bij de mannen. Het aandeel van de twee hoogste opleidingsnivo's neemt bij vrouwen toe met 5,9 % tevens over 2,1 % bij mannen.

- Aantal schoolverlaters naar opleidingsnivo 1978-1985 -

Op basis van de uitstroomgegevens in 1977 en 1986 is het totale aantal schoolverlaters in de periode 1978-1985 geraamd. Hiertoe is het rekenkundig gemiddelde van het aantal schoolverlaters in 1977 en 1986 gehanteerd als toekomstig jaargemiddelde voor de periode 1978-1985. Het aantal schoolverlaters naar opleidingsnivo volgt voor genoemde periode in tabel 4.26.

Tabel 4.26 Aantallen schoolverlaters*) beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en opleidingsnivo: Oost-Gelderland 1978 tot en met 1985

	M	V	T	M	V	T
	Aantallen personen			Relatieve verdeling		
Basis + lager nivo	3600	3000	6600	14.7	12.8	13.8
Uitgebreid lager nivo	11900	10100	22000	48.5	43.2	45.9
Middelbaar nivo	6800	8500	15300	27.8	36.3	31.9
Semi - hoger nivo	2200	1800	4000	9.0	7.7	8.4
Totaal	24500	23400	47900	100	100	100

*) Eksklusief het wetenschappelijk onderwijs.

Blijkens tabel 4.26 zal het aantal schoolverlaters gedurende de periode 1978-1985 cirka 48.000 personen bedragen. Hiervan zal een aanzienlijk deel toetreden tot de arbeidsmarkt. Het opleidingsnivo van de beroepsbevolking wordt mede beïnvloed door het opleidingsnivo van schoolverlaters die deel uit gaan maken van de beroepsbevolking. Dit verband wordt in de volgende paragraaf toegelicht.

— Ontwikkeling opleidingsnivo beroepsbevolking - opleidingsnivo schoolverlaters. —

Het opleidingsnivo van de beroepsbevolking neemt toe. In tabel 4.22 werd dit reeds tot uitdrukking gebracht. Het relatieve aandeel van het basis en lager nivo daalt terwijl het aandeel van de overige opleidingsnivo's stijgt. Deze ontwikkeling kan mede verklaard worden uit het te verwachten opleidingsnivo van schoolverlaters. Het opleidingsnivo van deze schoolverlaters is namelijk aanmerkelijk hoger dan het gemiddelde opleidingsnivo van de reeds aanwezige beroepsbevolking. Dit verschil in opleidingsnivo zal in de toekomst alleen nog maar toenemen doordat binnen de groep schoolverlaters het aandeel van de laagste opleidingsnivo's daalt (tabel 4.26a).

Tabel 4.26a. Raming relatieve verdeling van de opleidingsnivo's van beroepsbevolking en schoolverlaters^{*}

	beroeps- bevolking 1978	school- verlaters 1976/1977	school- verlaters 1985/1986
<u>Opleidingsnivo</u>			
basis + lager nivo	32,5	15	13
uitgebreid lager nivo	46,5	47	44,5
middelbaar nivo	14,5	30	33,5
semi-hoger nivo	6,5	8	9,0

^{*} Exklusief het wetenschappelijk onderwijs.

4.2.8. SAMENVATTING

Evenals we voor de periode 1972 - 1978 hebben gedaan, vatten we de geraamde ontwikkelingen voor de periode 1978 - 1985 samen met behulp van een aantal indexcijfers.

Tabel 4.27

Samenvattend overzicht van de geraamde ontwikkelingen voor de periode 1978 - 1985; indexcijfers 1985 (1978 = 100)

	Mannen	Vrouwen	Vrouwen + Mannen
Bevolking	104,1	105,4	104,7
Bevolking 15-64	110,0	110,5	110,2
Beroepsbevolking 15-64 (15-74)	106,1 (105,4)	118,3 (117,7)	109,4 (108,7)
Volume arbeidsaanbod (15-64)	106,4 (106,0)	115,2 (114,5)	108,5 (108,0)
Beroepsbevolking 15-64 naar hoogst behaalde onderwijs- diploma			
basis + lager onderwijs	89,0	92,5	89,8
uitgebreid lager onderwijs	109,8	123,6	113,7
middelbaar onderwijs	117,1	129,9	121,2
semi hoger + hoger onderwijs	135,3	156,0	140,4

Appendix

As the number of observations increases, the probability of a Type I error approaches the nominal level of significance. This is because the power of the test increases as the sample size increases, and the probability of a Type I error is the probability of rejecting the null hypothesis when it is true.

Therefore, the probability of a Type I error is approximately equal to the nominal level of significance, provided that the sample size is sufficiently large.

It is important to note that the probability of a Type I error is not equal to the nominal level of significance for small sample sizes. In this case, the probability of a Type I error is typically less than the nominal level of significance.

For example, if the nominal level of significance is 0.05 and the sample size is small, the probability of a Type I error might be 0.04.

However, as the sample size increases, the probability of a Type I error approaches 0.05.

This is because the power of the test increases as the sample size increases, and the probability of a Type I error is the probability of rejecting the null hypothesis when it is true.

Therefore, the probability of a Type I error is approximately equal to the nominal level of significance, provided that the sample size is sufficiently large.

In summary, the probability of a Type I error is approximately equal to the nominal level of significance for large sample sizes, but it is typically less than the nominal level of significance for small sample sizes.

Therefore, it is important to use a large sample size when conducting hypothesis tests to ensure that the probability of a Type I error is approximately equal to the nominal level of significance.

Appendix
Table 1
Summary of results

Sample Size	Probability of Type I Error	Power of the Test
10	0.04	0.10
20	0.045	0.20
30	0.048	0.30
40	0.05	0.40
50	0.052	0.50
60	0.053	0.60
70	0.054	0.70
80	0.055	0.80
90	0.056	0.90
100	0.057	0.95

As the sample size increases, the probability of a Type I error approaches the nominal level of significance, and the power of the test increases.

5 konfrontatie van vraag en aanbod

5 Konfrontatie van vraag en aanbod

In de beide vorige hoofdstukken is vooral geprobeerd antwoord te vinden op structuurgerichte vragen. Welke is de structuur van de werkgelegenheid en van de beroepsbevolking? En hoe ontwikkelen die zich in de beschouwde periode? Dat waren de hoofdvragen.

Daarbij fungeerde als belangrijkste drijfveer de behoefte om de kennis van de regionale arbeidsmarkt te verrijken.

Konform het gestelde op pag. 36 van de Raamnota SEO houdt dit hoofdstuk over de konfrontatie van vraag en aanbod zich veel meer bezig met probleemgerichte vragen. Welke knelpunten doen zich voor in de arbeidsmarktontwikkeling? Welke groepen dreigen daarvan de dupe te worden? En wat kan daaraan worden gedaan? Dat is het soort vragen die we in dit hoofdstuk proberen tot een oplossing te brengen.

Uiteraard is de bedoeling daarbij het onderzoek zodanig toe te spitsen dat het voor het beleid voeren zo relevant mogelijk wordt gemaakt.

In de volgende pagina's zullen de woorden "kwantitatieve diskrepantie" en "kwalitatieve diskrepantie" herhaaldelijk vallen. Het is nuttig ze van te voren te omschrijven.

Onder kwantitatieve diskrepantie verstaat men het verschil tussen de totale beroepsbevolking (aanbod) en de totale werkgelegenheid (vraag). Kwalitatieve diskrepantie omschrijft men als het verschil tussen het aanbod en de vraag terzake van een bepaalde kwaliteit of hoedanigheid van arbeid.¹⁾ We denken bijvoorbeeld aan de vraag en het aanbod van ongeschoolden waarbij dus het opleidingsnivo als maatstaf fungeert, of aan de vraag en het aanbod van vrouwen op de arbeidsmarkt, waarbij het geslacht criterium is.

Na deze omschrijvingen zal het duidelijk zijn dat de som van de kwalitatieve diskrepanties volgens een bepaalde maatstaf steeds gelijk is aan de kwantitatieve diskrepantie.

1) De omvang van de aldus gedefinieerde diskrepanties zijn uiteraard sterk afhankelijk van de geografische begrenzing van de regio. Tevens wordt met deze definiering, waarbij uitsluitend met standgegevens wordt gewerkt, het dynamische aspekt van de arbeidsmarkt buiten beschouwing gelaten.

De hoofdopzet van dit hoofdstuk komt overeen met die van de beide vorige. Eerst komt de ontwikkeling in het recente verleden aan de orde; vervolgens die in de nabije toekomst.

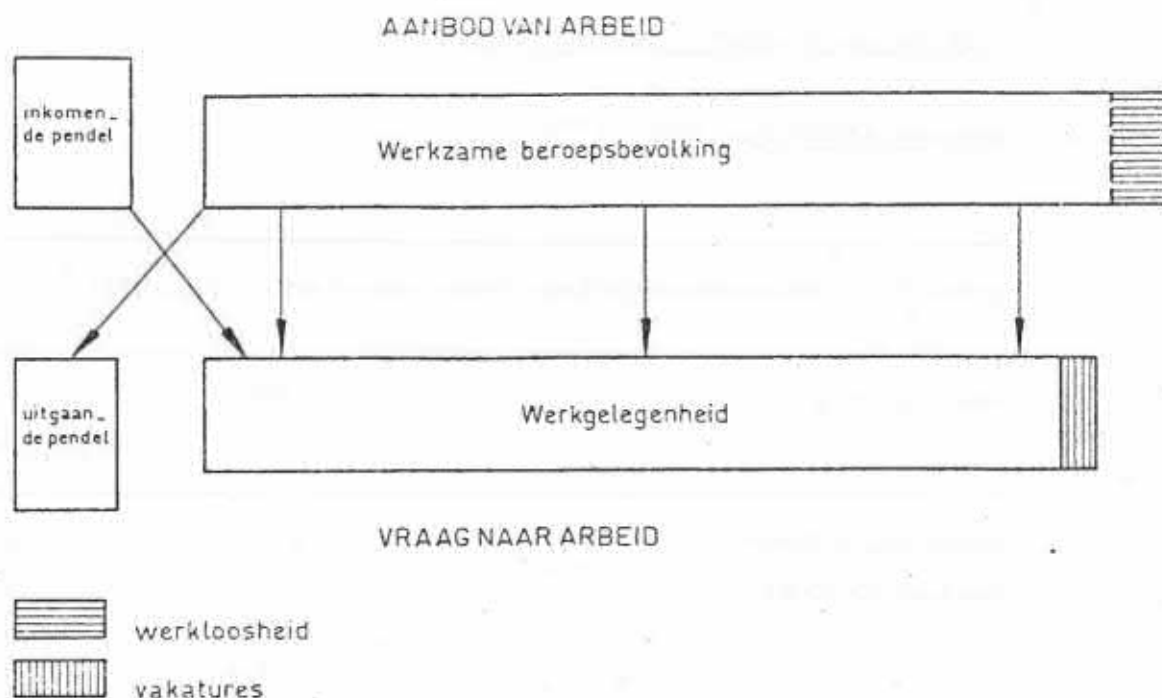
In dit hoofdstuk evenwel is daar nog een intermezzo-paragraaf (5.2.) tussengelast. Dat intermezzo heeft betrekking op het heden - althans, op 1979/1980 - en geeft informatie over onderwerpen als de vakature-situatie, de inschakeling van uitzendkrachten en van buitenlandse arbeiders, de ontwikkeling van deeltijdarbeid en de inkomende pendel. Deze informatie is hoofdzakelijk ontleend aan de SEO-enquête. Bovendien is bij het formuleren van dit intermezzo gebruik gemaakt van enige literatuur-studie.

De beide paragrafen over het recente verleden en de nabije toekomst zijn analoog van opzet. De paragraaf over het recente verleden begint met de beschrijving van de arbeidsmarktbalans aan het begin en aan het einde van de betrokken periode (1972-1978). Zo'n balans is voor 1985 echter niet op te stellen.¹⁾ Vervolgens wordt in beide paragrafen aandacht geschonken aan de ontwikkeling van de beroepsbevolking versus de werkgelegenheid (kwantitatieve diskrepantie), om tenslotte zicht te geven op de kwalitatieve diskrepancies naar geslacht en naar opleidings-nivo.

De paragraaf over het recente verleden sluit af met een konfrontatie van werkloosheid en openstaande vraag.

De opzet van de beide paragrafen 5.1 en 5.3 komt er dus op neer dat eerst aandacht wordt besteed aan het geheel van de arbeidsmarkt om vervolgens steeds verder af te dalen in de details. Met het schema dat hieronder is weergegeven, kan dat duidelijk worden gemaakt.

1) Wegens gebrek aan voldoende betrouwbare gegevens kan voor 1985 geen realistische raming van het pendelsaldo worden vervaardigd.

De arbeidsmarktbalansen waarmee de paragrafen 5.1. en 5.3. openen (subparagrafen 5.1.1. en 5.3.1.), omvatten de totaliteit van vraag en aanbod op de regionale arbeidsmarkt. Ook de inkomende en de uitgaande pendel komen er dus in voor.

Bij de confrontatie van beroepsbevolking en werkgelegenheid laten we de pendel buiten beschouwing en richten we ons dus op het intra-regionale arbeidsmarktgebeuren. Vervolgens wordt de aandacht toegespitst op de samenstellende delen van de beroepsbevolking en de werkgelegenheid. In paragraaf 5.1. richten wij ons tenslotte slechts op het - zij het zeer belangrijke - verschijnsel in de marge van het schema: de werkloosheid en de vakatures.

Deze aandacht voor de marge hangt uiteraard samen met het feit dat alle knelpunten en problemen op arbeidsmarkt zich gezamenlijk manifesteren in de werkloosheid en in de openstaande vraag.

Gegeven de probleemgerichtheid van dit hoofdstuk ligt bijzondere belangstelling voor deze verschijnselen erg voor de hand.

5.1. Ontwikkelingslijnen in de periode 1972-1978

5.1.1. Arbeidsmarktbalans 1972, 1978

Tabel 5.1. Arbeidsmarktbalans Oost-Gelderland, 1972, 1978 ¹⁾

Omschrijving	1972	1978
	x 1000 personen	
beroepsbevolking	+ 115.0	+ 120.3
werkgelegenheid	- 110.8	- 111.9
	<u>+ 4.2</u>	<u>+ 8.4</u>
werkloosheid:		
geregistreerd	- 1.7	- 3.5
overige werkzoekenden ²⁾	- 0.8	- 1.7
	<u>- 2.5</u>	<u>- 5.2</u>
	<u>+ 1.7</u>	<u>+ 3.2</u>
inkomende pendel	+ 3.6	+ 7.0
uitgaande pendel	- 6.6	- 12.0
pendelsaldo	- 3.0	- 5.0
restfaktor	- 1.3	- 1.8

1) De balans betreft het streekplangebied. Dat betekent dat de werkgelegenheidscijfers uit hoofdstuk 3 nu exclusief de gemeente Brummen zijn, en dus lager zijn.

2) Werkloze overige werkzoekenden, niet als werkloos geregistreerd maar wel ingeschreven bij de arbeidsburo's. Of deze categorie, die in Gelderland + 50% van het aantal werklozen omvat, in zijn geheel (nog) tot de beroepsbevolking kan worden gerekend is niet bekend. De raming voor Oost-Gelderland is geschied op basis van informatie uit DBA arbeidsmarktoverzichten van Gelderland.

Uit de bovenstaande balansen van 1972 en 1978 blijkt dat de inkomende pendel minder sterk is toegenomen dan de uitgaande pendel, zodat het pendelsaldo is gegroeid van - 3.000 tot ongeveer - 5.000. De groei van de werkgelegenheid die zich in de regio heeft voorgedaan, is dus niet voldoende geweest om de groei van de beroepsbevolking op te vangen. De toeneming van de pendel staat in oorzakelijk verband met een aantal factoren. Allereerst is er een algemene toeneming van geografische mobiliteit. Dat daarvan ook in Oost-Gelderland sprake is, blijkt uit het feit dat zowel de uitgaande alsook de inkomende pendel is toegenomen. Het aantal regio-grensoverschrijdingen in het woon-werk-verkeer is in zes jaren gestegen met circa 86%.

In de tweede plaats staat toeneming van de uitgaande pendel in verband met de regionale werkgelegenheidsgroei. Die groei bedraagt slechts 1100 arbeidsplaatsen in zes jaar.

In de derde plaats is de pendel toegenomen door het toenemen van de kwalitatieve diskrepanties op de regionale arbeidsmarkt. Dat er sprake is van zo'n toeneming, vooral als we letten op het criterium opleidingsnivo, zal duidelijk worden in paragraaf 5.1.3. Wanneer het aantal beroepspersonen van een bepaalde kwaliteit in de regio het aantal arbeidsplaatsen met het daarmee korresponderende opleidingsnivo overtreft, heeft dat logischerwijze een afstotende werking ten gevolge op beroepspersonen binnen de regio.

In de vierde plaats kan de toeneming van de uitgaande pendel worden veroorzaakt, wanneer buiten de regio werkenden en wonenden zich binnen de regio vestigen.

En ten vijfde zou uitgaande pendel veroorzaakt kunnen worden door toenemende werkgelegenheid vlak buiten de regio. Daarvan is in dit geval sprake gezien de ontwikkelingen in Arnhem en Apeldoorn. Dat kan een deel van de groei van de uitgaande pendel verklaren.

Uit de oorzaken die als tweede en derde zijn genoemd en die hier in concreto een rol spelen, vloeit autochtone, veelal onvrijwillige pendel voort. De eerste en vierde oorzaak geeft aanleiding tot allochtone pendel waarbij de pendelaar zelf verkiest de afstand tussen wonen en werken groot te houden.

Op zichzelf behoeft de sterke toeneming van allochtone pendel dus niet verontrustend te zijn. Dat is wel het geval bij de autochtone, veelal onvrijwillige pendel. Het is bovendien de vraag of pendel in het algemeen moet worden toegejuicht. Vanuit het oogpunt van ruimtelijke orderings-, verkeers- en energiebeleid wordt dat stellig niet gedaan.

Tenslotte maken we een opmerking over de restfaktor die in tabel 5.1. voorkomt. Uiteraard hoort hij niet thuis in een balansopstelling: een balans behoort in evenwicht te zijn. Waar komt hij vandaan?

De restfaktor vertegenwoordigt het saldo van schattingsfouten en afrondingsverschillen. In dit verband wordt er aan herinnerd dat de in de arbeidsmarktbalans weergegeven cijfers veelal benaderingen zijn van de werkelijkheid.

De salderende fout die onze benadering heeft opgelopen, bedraagt voor 1972, 1.1 % en voor 1978 1.5 % van de beroepsbevolking.

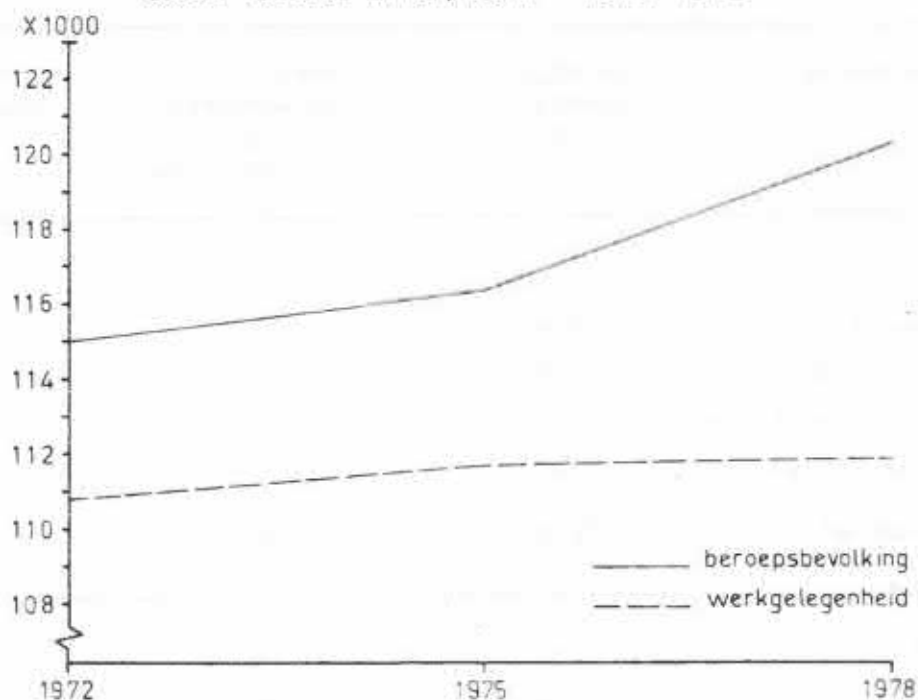
5.1.2. Beroepsbevolking versus werkgelegenheid

Uit tabel 5.1. blijkt ook dat de totale beroepsbevolking en de totale werkgelegenheid van Oost-Gelderland van 1972 tot 1978 qua omvang uit elkaar zijn gegroeid. De kleinere werkgelegenheid is in die periode minder toegenomen dan de grotere beroepsbevolking zodat de beide ontwikkelingslijnen divergeren.

Wij zien dat duidelijk in grafiek 5.1.

Grafiek 5.1.

Beroepsbevolking en werkgelegenheid,
Oost-Gelderland, 1972 - 1975 - 1978

De konklusie is dat de kwantitatieve diskrepantie van 1972 tot 1978 is toegenomen met 4.000 arbeidsplaatsen. De werkloosheid is toegenomen met bijna 3.000 personen, waarvan 1.800 geregistreerd. Dit is een gevolg van de sterkere toeneming van de beroepsbevolking in vergelijking met de werkgelegenheidsontwikkeling.

5.1.3. Overschotten en tekorten per opleidingsnivo

Tabel 5.2. Beroepsbevolking (15-64) en werkgelegenheid naar opleidingsnivo, mannen en vrouwen, Oost-Gelderland, 1978.

Opleidingsnivo	beroeps- bevolking (1)	werk- gelegenheid (2) x 1.000 pers.	kwalitatieve diskrepantie (1) - (2)
<u>Mannen</u>			
ongeschoold	28.6	20.2	+ 8.4
lagere opleiding	38.6	41.8	- 3.2
middelbare opleiding	11.4	11.7	- 0.3
hogere opleiding	7.7	7.7	0
Totaal mannen	86.2	81.4	+ 4.8
<u>Vrouwen</u>			
ongeschoold	9.4	8.4	+ 1.0
lagere opleiding	15.3	15.8	- 0.5
middelbare opleiding	5.4	4.4	+ 1.0
hogere opleiding	2.5	1.9	+ 0.6
Totaal vrouwen	32.5	30.5	+ 2.0
<u>Mannen en Vrouwen</u>			
ongeschoold	37.9	28.5	+ 9.4
lagere opleiding	53.9	57.7	- 3.8
middelbare opleiding	16.8	16.1	+ 0.7
hogere opleiding	10.2	9.5	+ 0.7
Totaal mannen en vrouwen	118.7	111.9	+ 6.8

De kwantitatieve diskrepantie op de regionale arbeidsmarkt is in het recente verleden groter geworden. Dat was ons al bekend uit de arbeidsmarktbalansen 1972 en 1978 (tabel 5.1).

Indien wij de samenstelling van vraag en aanbod in 1978 naar opleidingsnivo bezien, dan blijkt er sprake te zijn van aanbodoverschotten en van aanbodtekorten. In tabel 5.3 is het aanbodoverschot van mannen en van vrouwen weergegeven in een percentage van de mannelijke respectievelijk de vrouwelijke beroepsbevolking. De overschotten blijken met 5,6 % en 6,2 % betrekkelijk laag te zijn.

Tabel 5.3 Aanbodoverschot mannen en vrouwen ten opzichte van de mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking (15-64), Oost-Gelderland 1978.

Omschrijving	beroeps- bevolking ¹⁾	aanbodoverschot	
		absoluut ¹⁾	in %
Mannen	86,2	4,8	5,6
Vrouwen	32,5	2,0	6,2
Totaal	118,7	6,8	5,7

¹⁾ x 1000 personen

In tabel 5.4 is hetzelfde gedaan met de vier opleidingsnivo's voor mannen en vrouwen gezamenlijk. Er blijken drie categorieën te zijn met een aanbodoverschot, en een categorie met een aanbodtekort. De categorie met het grootste overschot is die van de ongeschoolden. Het surplus bedraagt 25 %. Dat tekent de zwakke positie van de ongeschoolden op de arbeidsmarkt.

Er blijkt sprake te zijn van geringe aanbodoverschotten bij de hogere opleidingsnivo's; dit is vooral bij de vrouwen het geval.

Tabel 5.4 Kwalitatieve diskrepanties per opleidingsnivo, Oost-Gelderland, 1978 (Mannen en vrouwen)

Opleidingsnivo	beroepsbevolking (15-64) x 1.000 personen	kwalitatieve diskrepantie absoluut	in %
ongeschoold	37,9	+ 9,4	+ 25
lagere opleiding	53,9	- 3,8	- 7
middelbare opl.	16,8	+ 0,7	+ 4
hogere opleiding	10,2	+ 0,7	+ 7
Totaal	118,7	+ 6,8	+ 6

5.1.4 Werkloosheid versus openstaande vraag

In het schema op pagina 120 zijn de werkloosheid en de openstaande vraag haaks gearceerd weergegeven als "margeverschijnselen". Ze omvatten immers slechts een rand van de beroepsbevolking en van de werkgelegenheid. Dat er niettemin zorgvuldig en uitvoerig aandacht aan wordt besteed, hangt uiteraard samen met hun importantie en in sociaal en in economisch opzicht. In feite manifesteren frikties en onevenwichtigheden van de arbeidsmarkt zich gezamenlijk in de werkloosheid en in de openstaande vakatures.

Hieronder wordt achtereenvolgens aandacht besteed aan de totale werkloosheid en de totale openstaande vraag, de werkloosheid per beroepsgroep en aan de werkloosheid van enkele bijzondere kwetsbare groepen. Wij doelen op de vrouwen, de jongeren, de - veelal oudere - langdurig werklozen en de buitenlandse arbeidskrachten.

De gegevens die in dit deel van het onderzoek gebruikt worden betreffen het onderzoeksgebied, tenzij anders aangegeven. Zo behoort de gemeente Brummen niet tot het onderzoeksgebied maar wel tot het GAB rayon Zutphen.

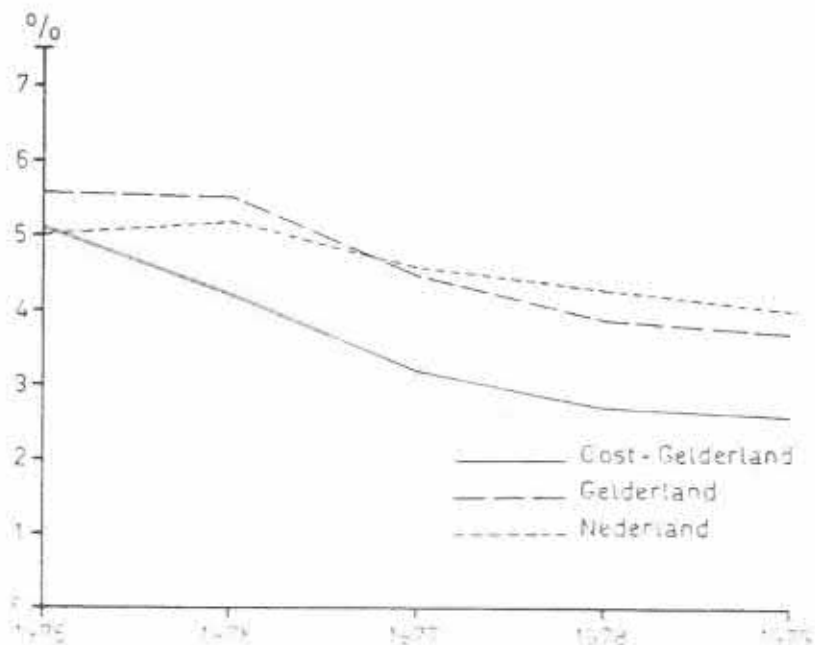
Aan het feit dat wij in deze paragraaf o.a. GAB-cijfers gebruiken, moet een tweede konstatering worden verbonden. De cijfers hebben uitsluitend betrekking op de geregistreeerde werkloosheid en op de geregistreeerde openstaande vraag. Dat de werkelijke werkloosheid vermoedelijk aanzienlijk hoger ligt is al geconstateerd in paragraaf 5.1.1. En dat de werkelijke openstaande vraag het geregistreeerde nivo verre overtreft, zal duidelijk worden in paragraaf 5.2.1.

5.1.4.1 Totale werkloosheid versus totale openstaande vraag

Groeiende werkloosheid is één van de uitingen van de verslechterde economische situatie in de jaren zeventig. De ontwikkeling van het werkloosheidsnivo is een indikator voor de mate waarin een bepaald gebied getroffen is door de tegenvallende economische ontwikkeling. Teneinde dit voor Oost-Gelderland te bepalen is een vergelijking gemaakt van de werkloosheid in Nederland, Gelderland en Oost-Gelderland. Dit is gedaan aan de hand van het aantal mannelijke werklozen, uitgedrukt in een percentage van de afhankelijke beroepsbevolking. Dit cijfer is het meest gangbaar om de werkloosheid tussen gebieden te vergelijken.

Grafiek 5.2

Werkloosheidspercentage mannen, Nederland,
Gelderland, Oost - Gelderland, 1975 - 1979

Tabel 5.5 Werkloosheid mannen, in procenten van de afhankelijke be-
roepsbevolking, Nederland, Gelderland, Oost-Gelderland,
1975-1979 en indices werkloosheidspercentage (1975 = 100)

Jaar	Nederland		Gelderland		Oost-Gelderland ¹⁾	
	%	index	%	index	%	index
1975	5,0	100	5,6	100	5,1	100
1976	5,2	104	5,5	98	4,2	82
1977	4,6	92	4,5	80	3,2	63
1978	4,3	86	3,9	70	2,7	53
1979	4,0	80	3,7	66	2,6	51

1) inclusief Brummen

Uit grafiek 5.2 en tabel 5.5 blijkt dat de werkloosheid van mannen in Oost-Gelderland over de periode 1975-1979 betrekkelijk laag is geweest. De daling van de werkloosheid van mannen is over genoemde periode sneller verlopen in het streekplangebied dan in Gelderland.

Tabel 5.6 Werkloosheid mannen in procenten van de afhankelijke beroepsbevolking voor de GAB-rayons van Oost-Gelderland 1975-1979 en indices werkloosheidspercentage (1975 = 100)

Jaar	Doetinchem		Winterswijk		Eibergen		Zutphen	
	%	index	%	index	%	index	%	index
1975	5,9	100	6,0	100	5,4	100	4,4	100
1976	5,5	93	4,8	80	5,0	93	3,6	82
1977	3,4	58	3,3	55	3,4	63	2,7	61
1978	3,2	54	2,4	40	2,1	39	2,5	57
1979	3,0	51	2,7	45	2,0	37	2,4	55

In tabel 5.6 zijn voor de GAB-rayons van Oost-Gelderland de overeenkomstige gegevens zoals vermeld in tabel 5.5 opgenomen. Hieruit blijkt dat de werkloosheidspercentages van de rayons Winterswijk, Eibergen en Zutphen betrekkelijk laag genoemd mogen worden. Het werkloosheidspercentage van het rayon Doetinchem is het hoogst.

Nader inzicht in de arbeidsmarktontwikkeling is te krijgen door een analyse van de werkloosheid ten opzichte van de geregistreerde openstaande vraag. In grafiek 5.3 zijn de ontwikkelingen in de werkloosheid en de geregistreerde openstaande vraag voor Nederland, Gelderland en Oost-Gelderland in beeld gebracht.

Tabel 5.7 Geregistreeerde openstaande vraag voor Nederland, Gelderland en Oost-Gelderland 1972-1979 (mannen en vrouwen) absolute aantallen en indices (1972 = 100)

Jaar	Nederland		Gelderland		Oost-Gelderland	
	absoluut	index	absoluut	index	absoluut	index
1972	63.317	100	7.463	100	1.480	100
1973	67.049	106	8.594	115	1.873	127
1974	69.262	109	7.145	96	1.261	85
1975	47.197	75	3.671	49	419	28
1976	47.047	74	3.785	51	719	49
1977	55.382	87	4.608	62	882	60
1978	63.300	100	5.203	70	1.005	68
1979	65.900	104	5.917	79	1.152	78

In de ontwikkeling van de geregistreeerde openstaande vraag, zoals tot uitdrukking gebracht in bovenstaande tabel, blijkt dat Gelderland als geheel een negatiever verloop van de geregistreeerde openstaande vraag kent dan de ontwikkeling in Nederland. De Oostgelderse ontwikkeling komt vrijwel overeen met die van Gelderland. In 1975 is evenals in Gelderland een dieptepunt te konstateren dat zich evenwel scherper aftekent in Oost-Gelderland.

Belangwekkend is ook de ontwikkeling in de werkloosheid en de geregistreeerde openstaande vraag ten opzichte van elkaar. Deze beide ontwikkelingen lopen in Gelderland aanzienlijk verder uiteen dan in Nederland als geheel.

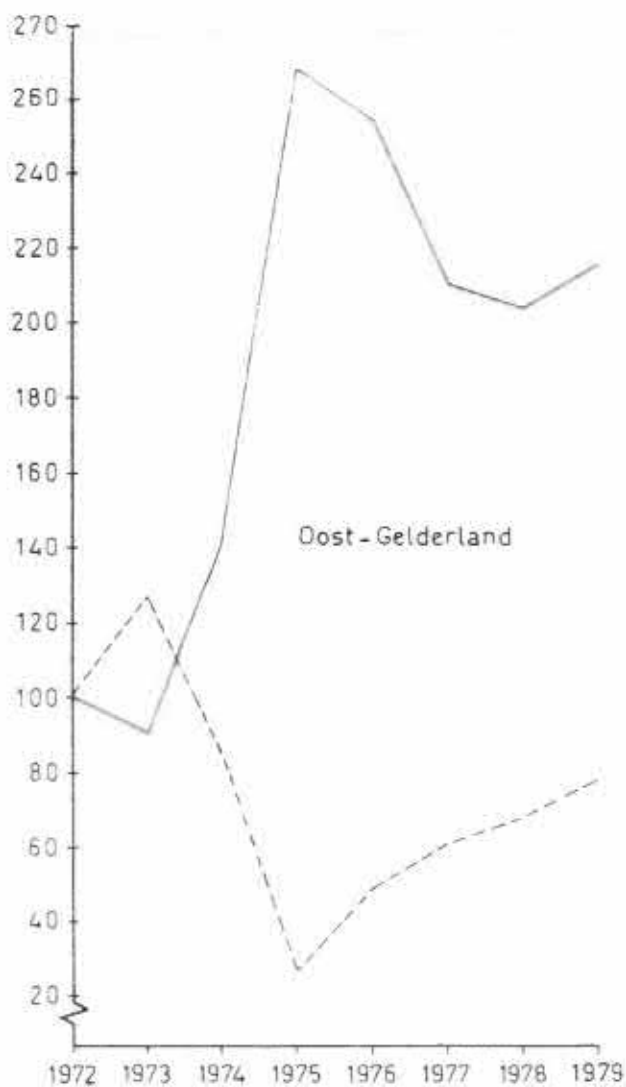
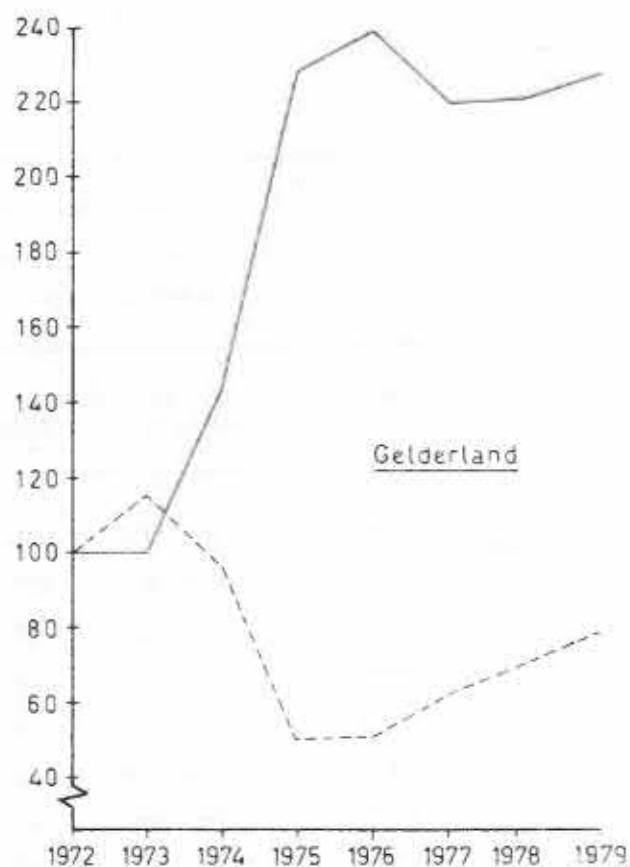
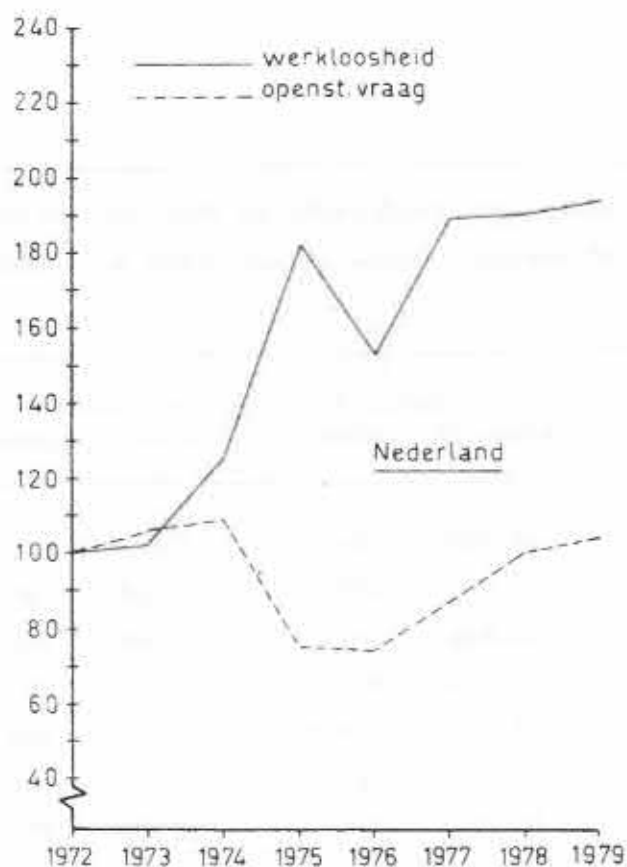
Dat hangt zowel samen met de sterkere stijging van de werkloosheid als met de sterkere daling van het aantal openstaande aanvragen. Oost-Gelderland komt wat dit betreft in vergelijking met Gelderland nog ongunstiger uit.

Het verloop (stijging) van de werkloosheid is in tabel 5.8 weergegeven. Hieruit blijkt dat de werkloosheid in Oost-Gelderland zich in de periode 1972-1979 negatiever ontwikkelt dan in Nederland. De werkloosheid uitgedrukt als een percentage van de afhankelijke beroepsbevolking blijft echter onder het Gelderse en nationale nivo (zie tabel 5.5).

Tabel 5.8 Werkloosheid voor Nederland, Gelderland en Oost-Gelderland
1972-1979 (mannen en vrouwen) absolute aantallen en indices
(1972 = 100)

Jaar	Nederland		Gelderland		Oost-Gelderland	
	absoluut	index	absoluut	index	absoluut	index
1972	108.000	100	10.293	100	1.613	100
1973	109.900	102	10.268	100	1.458	90
1974	134.900	125	14.494	141	2.288	142
1975	195.300	181	23.154	225	4.318	268
1976	210.800	195	24.485	238	4.093	254
1977	206.900	192	22.602	220	3.388	210
1978	205.600	190	22.658	220	3.281	203
1979	210.000	194	23.497	228	3.473	215

Werkloosheid en openstaande vraag Nederland, Gelderland, Oost-Gelderland 1972-1979. (indexcijfer 1972 = 100)

De divergentie van werkloosheid en openstaande vraag kan ook op een andere manier zichtbaar worden gemaakt. Het aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats kan worden bepaald. En dat kengetal kan van gebied tot gebied worden vergeleken. Dat is gebeurd in tabel 5.9. Duide-lijk blijkt uit de geringere toeneming van het aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats in Oost-Gelderland dat de arbeidsmarkt er de laatste jaren een gunstiger beeld vertoont dan Nederland en Gelderland.

Tabel 5.9 Aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats (geregistreerd door GAB's) Nederland, Gelderland en Oost-Gelderland, 1972-1979 (mannen + vrouwen)

Gebied	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Nederland	1,7	1,6	1,9	4,1	4,5	3,7	3,2	3,2
Gelderland	1,4	1,2	2,0	6,3	6,5	4,9	4,4	4,0
Oost-Gelderland	1,1	0,8	1,8	10,3	5,7	3,8	3,3	3,0

Samenvattend kan worden vastgesteld dat de tegenvallende economische ontwikkeling niet aan Oost-Gelderland voorbij is gegaan, maar dat in het gebied afgezien van het jaar 1975 en 1976, deze ontwikkeling blijkbaar beter is opgevangen.

In de volgende paragrafen worden de beroepsgroepen en de kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt in Oost-Gelderland nader onderzocht, om te bezien of het gunstige beeld dat de arbeidsmarkt in globale trekken laat zien ook in detail opgaat.

5.1.4.2 Werkloosheid en openstaande vraag per beroepsgroep

In tabel 5.10 wordt van enkele beroepsgroepen de werkloosheid en openstaande vraag in Oost-Gelderland voor 1979 weergegeven. Diè beroepsgroepen zijn in de tabel opgenomen waar òf de werkloosheid òf de openstaande vraag van enige omvang is.

Uit de tabel blijkt dat bij de mannen met name de beroepsgroepen metaalbewerkers, kantoorpersoneel en personeel in algemene dienst het grootste deel van de werkloosheid dragen. Opvallend is dat de beroepsgroepen metaalbewerkers en personeel in algemene dienst ook een vrij groot aandeel in de openstaande vraag innemen. Daarnaast is er sprake van relatief veel vakatures in de categorie bouwvakarbeiders (B en U) en houtbewerkers. Bij de vrouwen kan gekonstateerd worden dat de geregistreeerde openstaande vraag gering is. De werkloosheid in de beroepsgroepen handels-, kantoor-, onderwijzend- en sociaal en geneeskundig personeel maken evenals de werkloosheid in de beroepsgroep personeel in algemene dienst een aanzienlijk deel van de totale werkloosheid uit.

Tabel 5.10 Werkloosheid¹⁾ en openstaande vraag van enkele beroepsgroepen, Oost-Gelderland²⁾, 1979.

Mannen	werkloosheid	geregistreeerde openstaande vraag
Bouwvakarbeiders BenU	151	260
Houtbewerkers enz.	30	272
Metaalbewerkers	262	228
Handelspersoneel	131	29
Kantoorpersoneel	223	46
Onderwijzend personeel	110	6
Personeel in Alg. Dienst	407	244

Vervolg van tabel 5.10

Vrouwen	werkloosheid	geregistreerde openstaande vraag
Handelspersoneel	255	16
Kantoorpersoneel	325	29
Onderwijzend personeel	203	4
Soc. en Geneesk. pers.	265	34
Huishoudelijk personeel	153	15
Personeel in Alg. Dienst	200	14

1) gemiddelde over de maanden februari, mei, augustus en november

2) inclusief Brummen.

Kwalitatieve werkloosheid omschrijft men als die werkloosheid die ontstaat door imperfecte onderlinge afstemming van de gevraagde soort arbeid en de aangeboden soort arbeid. In de bouw is bijvoorbeeld te konstaten dat er een grote vraag is naar beter geschoold en vakbekwaam personeel. De eisen die vanuit de vraag naar arbeid voor de vervulling van een arbeidsplaats worden gesteld, nemen toe. Vanuit het aanbod kan vaak onvoldoende snel op deze eisen worden gereageerd. Dientengevolge kan er enerzijds sprake zijn van werkloosheid, terwijl anderzijds tegelijkertijd arbeidsplaatsen onvervuld blijven.

Tot slot kan opgemerkt worden dat het een bekend gegeven is dat openstaande vakatures slechts in beperkte mate geregistreerd worden. De onvolkomenheid van deze registratie leidt tot een onderschatting van het aantal feitelijk openstaande arbeidsplaatsen en daarmee tot een onderschatting van de kwalitatieve komponent in de werkloosheid.

5.1.4.3 Werkloosheid van vrouwen

Op basis van recent theoretisch onderzoek wordt wel gesteld dat bepaalde groepen op de arbeidsmarkt een kwetsbare positie innemen. Deze groepen vinden niet gemakkelijk banen. Bovendien worden zij bij een verslechterende arbeidsmarkt vaak als eersten uitgestoten. In het vervolg wordt gezien in hoeverre dergelijke groepen herkenbaar zijn. Allereerst kan geconstateerd worden dat vrouwen een kwetsbare positie op de arbeidsmarkt innemen. Dit is af te lezen uit tabel 5.11 en grafiek 5.4

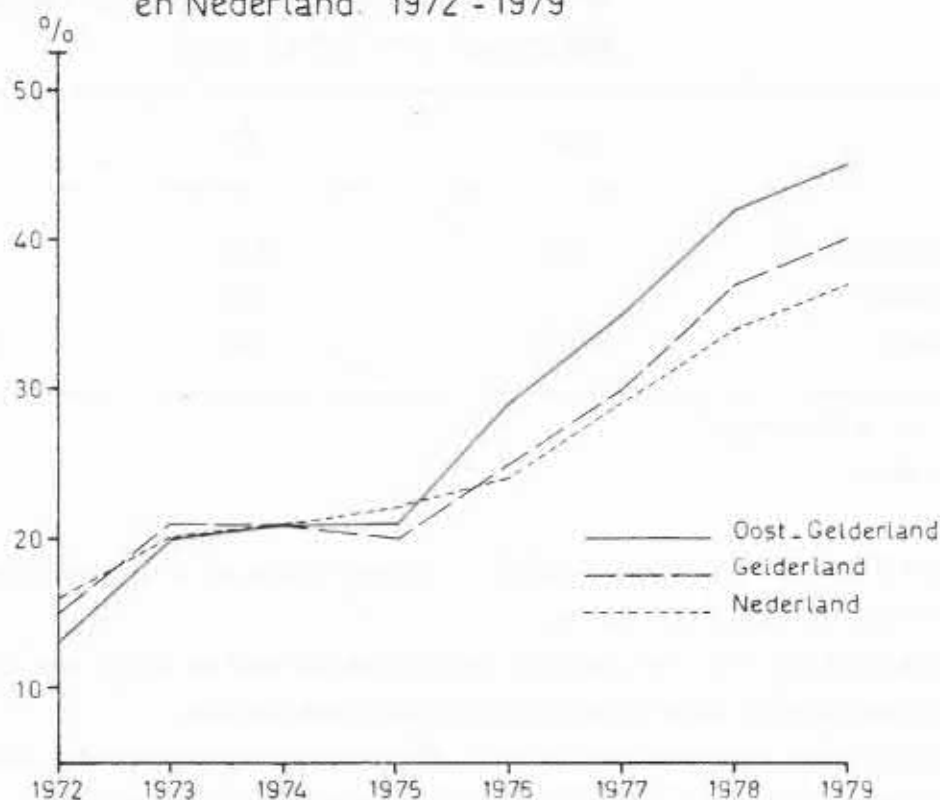
Tabel 5.11 Procentueel aandeel vrouwenwerkloosheid in de totale werkloosheid, Oost-Gelderland, Gelderland, Nederland, 1972-1979

	Oost-Gelderland	Gelderland	Nederland
1972	13	15	16
1973	20	21	20
1974	21	21	21
1975	21	20	22
1976	29	25	24
1977	35	30	29
1978	42	37	34
1979	45	40	37

Het aandeel van de vrouwen in de werkloosheid is in Oost-Gelderland sterker toegenomen dan in Gelderland en Nederland. Bijna de helft van de werklozen zijn nu vrouwen.

Grafiek 5.4.

Procentueel aandeel vrouwenwerkloosheid in de totale werkloosheid, Oost-Gelderland, Gelderland en Nederland. 1972 - 1979

Uit de gegevens valt duidelijk op te maken dat de relatieve toeneming van de vrouwenwerkloosheid een landelijke en niet een specifiek regionale ontwikkeling is.

In het algemeen worden de volgende oorzaken aangemerkt voor deze toenemende vrouwenwerkloosheid. Allereerst is er sprake van een grotere deelneming van vrouwen aan het arbeidsproces. Dit gaat samen met het feit dat men eerder geneigd is zich aan te melden bij het arbeidsburo als werkzoekende. Dat geldt met name voor de jongere vrouwen. Dit komt tot uiting in de cijfers voor de jeugdwerkloosheid. Zoals nog zal blijken bestaat het grootste deel van het jeugdwerklozenbestand uit vrouwen.

De hier gekonstateerde ontwikkeling kan geïllustreerd worden aan de hand van tabel 5.12.

Tabel 5.12 Werkloze vrouwelijke schoolverlaters jonger dan 23 jaar, Oost-Gelderland¹⁾, Gelderland, Nederland, 1972, 1975, 1978.

Gebied	1972	1975	1978
Oost-Gelderland ¹⁾	18	190	392
Gelderland	114	759	1.964
Nederland	2)	6.041	15.662

1) Inklusief Brummen

2) onbekend

Uit deze tabel blijkt een explosieve ontwikkeling in het aantal vrouwelijke werkloze schoolverlaters.

Als tweede reden voor een grotere vrouwenwerkloosheid wordt wel gesteld dat vrouwen eerder ontslagen zouden worden dan mannen.

Een derde reden zou zijn dat vooral bedrijfstakken waar traditioneel veel vrouwen werken te kampen hebben met structurele neergang.

De ontwikkeling in de textiel is daarvoor een illustratie.

De vrouwenwerkloosheid heeft een sterk kwantitatief karakter. Dat wil zeggen dat deze werkloosheid niet is op te heffen door vervulling van openstaande vakatures. Teneinde hiervan een indruk te krijgen hebben wij op dezelfde wijze als bij de beroepsgroepen het aandeel van de zuiver kwantitatieve werkloosheid naar geslacht berekend in tabel 5.13.

Tabel 5.13 Procentuele aandelen kwantitatieve werkloosheid¹⁾ in de totale werkloosheid naar geslacht, Nederland, Oost-Gelderland 1975, 1978 en 1979

Geslacht	1975		1978		1979	
	Ned.	Oost-Geld.	Ned.	Oost-Geld.	Ned.	Oost-Geld.
Mannen	78	92	62	56	56	47
Vrouwen	69	84	84	88	88	91

1) kwantitatieve werkloosheid = geregistreerde werkloosheid minus geregistreerde openstaande vraag.

Uit de tabel blijkt dat de werkloosheid van vrouwen een steeds sterker kwantitatief karakter krijgt in tegenstelling tot de werkloosheid van mannen. In 1979 ligt het nivo van de kwantitatieve werkloosheid van vrouwen dan ook veel hoger dan dat van mannen. Een soortgelijke ontwikkeling, zij het op een ander nivo, blijkt zich ook landelijk af te tekenen.

5.1.4.4 Jeugdwerkloosheid

Zoals hiervoor reeds is aangeduid is de vrouwenwerkloosheid nauw verweven met de jeugdwerkloosheid.

De ontwikkeling in de jeugdwerkloosheid kan afgelezen worden uit tabel 5.14 en grafiek 5.5.

Tabel 5.14 Jeugdwerkloosheid¹⁾, absoluut en procentueel aandeel in totale werkloosheid, mannen en vrouwen, Oost-Gelderland²⁾, Gelderland en Nederland, 1972-1978.

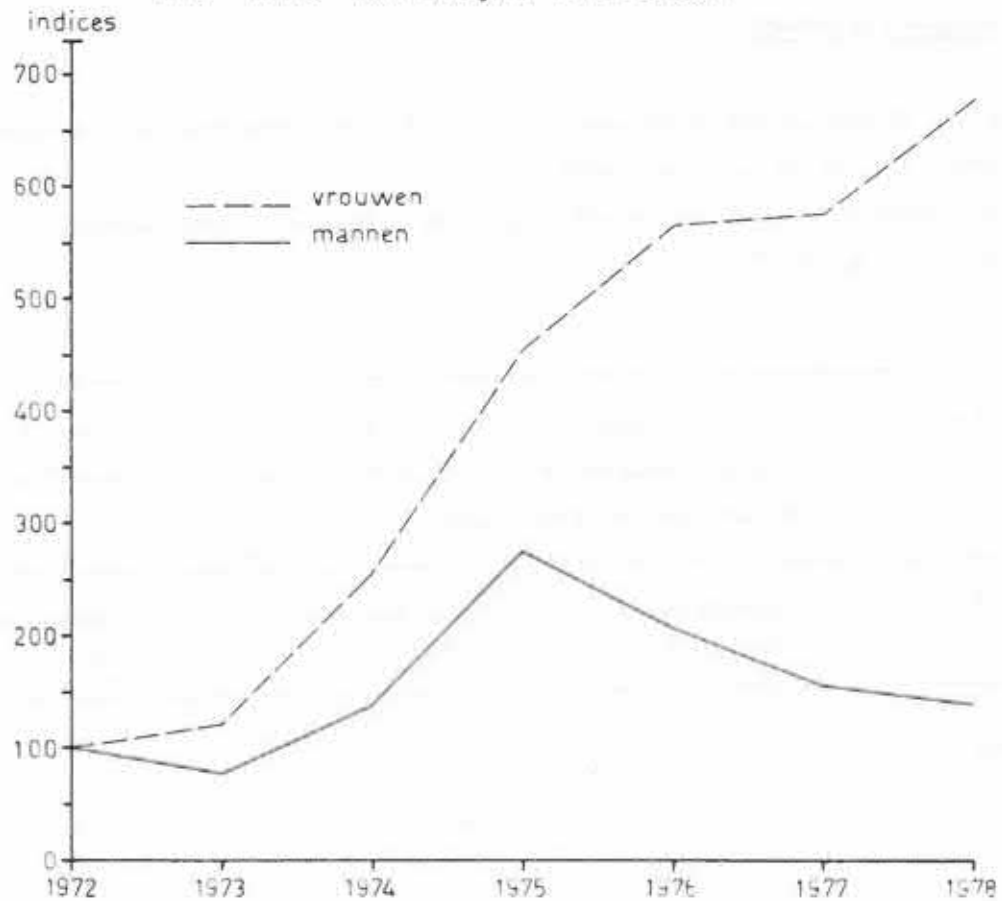
Jaren	Oost-Gelderl.		Gelderland		Nederland	
	Abs.	in %	Abs.	in %	Abs.	in %
<u>Mannen</u>						
1972	402	27,6	2.159	24,9	19.562	21,5
1973	311	25,8	1.836	23,0	17.501	20,0
1974	557	29,9	2.968	25,7	23.572	22,3
1975	1.102	31,0	5.186	27,8	38.450	25,2
1976	842	27,9	4.973	26,9	40.102	25,0
1977	626	27,3	4.118	26,1	35.326	24,3
1978	563	28,3	3.929	27,4	34.154	25,1
<u>Vrouwen</u>						
1972	126	51,6	697	45,2	6.301	36,4
1973	153	49,7	923	43,3	7.963	37,3
1974	319	61,5	1.507	49,6	12.146	43,3
1975	571	60,9	2.499	52,0	20.001	47,5
1976	710	58,5	3.271	53,4	25.415	49,8
1977	723	58,6	3.725	54,2	29.616	50,9
1978	853	60,0	4.572	54,9	35.927	51,9

1) Werklozen, jonger dan 23 jaar.

2) Inclusief Brummen.

Grafiek 5.5.

Aantal jeugdige werklozen (jonger dan 23 jaar) mannen
en vrouwen Oost - Gelderland (incl. Brummen)
1972 - 1978 (indexcijfer 1972 = 100)

Uit de tabel en de grafiek is af te lezen, dat de jeugdwerkloosheid voor mannen in Oost-Gelderland vanaf 1972 tot 1975 aanzienlijk toeneemt, terwijl er daarna een forse daling optreedt. Over de totale periode bezien bevindt de werkloosheid zich in 1978 op een nivo dat circa 40 % boven dat van 1972 ligt. De jeugdwerkloosheid voor vrouwen heeft zich echter over deze periode verzevenvoudigd. Deze cijfers vertonen duidelijk verschil ten opzichte van de landelijke ontwikkeling. De toeneming van de jeugdwerkloosheid onder mannen is over de periode 1972-1978 in Nederland groter dan in Oost-Gelderland. Bij de jeugdwerkloosheid onder vrouwen is de landelijke ontwikkeling echter als minder ongunstig te karakteriseren dan de Oostgelderse ontwikkeling. Bij het speuren naar de oorzaken van de scherpe toeneming van de jeugdwerkloosheid wordt in de eerste plaats gedacht aan factoren, die in paragraaf 5.1.4.3 zijn aangewezen als oorzaken van de stijging van de vrouwenwerkloosheid. Beide typen werkloosheid zijn immers nauw verweven.

Daarnaast is de hoge jeugdwerkloosheid een konsekwentie van de gewoonte om inkrimping te bewerkstelligen door natuurlijk verloop. De last van de economische verslechtering komt daardoor zwaarder terecht bij nieuwe intreders op de arbeidsmarkt. Overigens mag niet vergeten worden dat het uitkeringsbeleid ten aanzien van jeugdige werklozen in het recente verleden sterk is versoepeld, waardoor schoolverlaters de mogelijkheid wordt geboden zich beter en langer te oriënteren op de arbeidsmarkt. Gezien de redenen die zijn aangevoerd voor het ontstaan van jeugdwerkloosheid nemen we aan dat de werkloosheid onder jongeren nog zal toenemen bij de huidige economische vooruitzichten.

5.1.4.5 Langdurig werklozen, WAO en "overige werkzoekenden"

Uit onderzoeken over de duur van de werkloosheid is met enige voorzichtigheid af te leiden dat het werkloos zijn op zich een belemmering vormt voor herintreding in het arbeidsproces. Daarmee is een volgende kwetsbare groep, bestaande uit langdurig werklozen geïdentificeerd. Uit tabel 5.15 is de groei in de omvang van de groep langdurig werklozen af te lezen.

Tabel 5.15

Procentuele verdeling werkloosheid naar inschrijvingsduur en geslacht Nederland, Gelderland en Oost-Gelderland 1975 en 1979

	inschrijvingsduur in maanden				
	< 1	1 - 3	3 - 6	6-12	> 12
<u>Mannen</u>					
<u>1975</u>					
Oost-Gelderland ¹⁾	18,0	33,3	23,0	18,1	7,5
Gelderland	16,5	32,2	24,0	18,0	9,3
Nederland	17,4	30,3	22,3	17,8	12,2
<u>1979</u>					
Oost-Gelderland ¹⁾	16,5	25,9	18,2	16,4	23,0
Gelderland	13,2	24,6	18,0	18,4	25,8
Nederland	13,1	24,6	18,0	17,2	27,1
<u>Vrouwen</u>					
<u>1975</u>					
Oost-Gelderland ¹⁾	18,5	33,6	24,7	17,0	6,1
Gelderland	18,5	34,0	23,8	15,8	8,0
Nederland	19,4	32,8	22,5	15,7	9,6
<u>1979</u>					
Oost-Gelderland ¹⁾	14,0	26,3	22,3	18,6	18,8
Gelderland	13,6	23,6	20,8	19,6	22,3
Nederland	13,6	25,2	21,1	18,5	21,6

1) inclusief Brummen

Uit deze tabel blijkt dat in Oost-Gelderland het aandeel van de werkloze mannen die langer dan 12 maanden werkloos zijn, is gestegen van 7,5 procent in 1975 tot 23 procent in 1979.

De langdurige werkloosheid heeft veelal betrekking op ouderen. Als ouderen werkloos worden dan blijven zij in de regel langer werkloos (het zogenaamde captive worker effect). In dit verband staat met name de WAO in het brandpunt van de belangstelling. Er wordt nogal eens beweerd dat de WAO dienst doet als opvangmechanisme voor oudere werknemers. Dit zou af te lezen zijn uit de gemiddelde hoge leeftijd van WAO-uitkeringsgerechtigden. Bovendien kan bij de beslissing tot toekenning van een WAO-uitkering ook een arbeidsmarkt-kriterium een rol spelen. Daarom wordt vaak gesteld dat in de WAO een stuk verborgen werkloosheid zit. Dat wil zeggen dat een aantal WAO-uitkeringsgerechtigden, indien de WAO niet het arbeidsmarktkriterium zou toepassen, onder de WW zou vallen. Op basis hiervan wordt voorts gesteld dat de werkloosheid eigenlijk hoger is dan de werkloosheidscijfers aangeven. In het volgende overzicht wordt voor Gelderland en Oost-Gelderland het aantal AAW/WAO uitkeringsgerechtigden voor 1977 en 1979 weergegeven.

Tabel 5.16 Aantal AAW/WAO uitkeringsgerechtigden 1977 en 1979 Gelderland en Oost-Gelderland en aandeel AAW/WAO uitkeringsgerechtigden in procenten van de bevolking 15-64 jaar

	1977		1979	
	absoluut	aand. in de bev.	absoluut	aand. in de bev.
Gelderland	54.841	5,2	69.837	6,4
Oost-Gelderland	10.338	5,1	13.130	6,3

Het percentage op de bevolking in Oost-Gelderland was in 1977 en 1979 gelijk aan het Nederlandse cijfer.

In 1979 waren van het totaal 11.664 personen 80 - 100 % arbeidsongeschikt. Recent onderzoek¹⁾ heeft uitgewezen dat voor Nederland als geheel zou kunnen gelden dat 34 % van deze categorie verborgen werkloos is. Deze zou voor Oost-Gelderland + 4.000 personen kunnen omvatten.

1) Bosch en Petersen. De omvang van de verborgen werkloosheid in de WAO. ESB 16 januari 1980 pagina 52 e.v.

Overigens is het moeilijk aantoonbaar of deze groep is aan te merken als effectief aanbod op de arbeidsmarkt. In de berekeningen voor de beroepsbevolking zijn WAO'ers niet tot de beroepspersonen gerekend.

"overige werkzoekenden"

Bij de arbeidsburo's zijn behalve werklozen en openstaande vakatures ook "overige werkzoekenden" ingeschreven ter bemiddeling .

Tabel 5.17 Overige werkzoekenden Nederland (ultimo november 1979), Gelderland (ultimo september 1980) in procenten voor de geregistreeerde werklozen en een raming voor Oost-Gelderland in aantallen

	Nederland	Gelderland	Aantal Oost-Gelderland ¹⁾
part-timers	11	12	550
tijd n. beschikbaar	12	11	505
A.W. en Soc. werkpl.	7	6	275
sociale werkplaats	5	5	230
arb.voorz.maatregel	1	1	45
niet bemiddelbaar	15	11	500
Totaal	51	46	2.105

1) aantallen op basis van Gelderse aandelen berekend.

Van de geregistreeerde werklozen is het aantal "overige werkzoekenden" ongeveer 50 %.

Het gaat hierbij om part-timers, tijdelijk niet beschikbare personen, werkzamen in sociale werkplaatsen, niet bemiddelbaren.

De verborgen werkloosheid, dat wil zeggen de werkloosheid die niet in de registratie van de GAB's voorkomt, zou daarmee een respectabele omvang bereiken. Het is evenwel de vraag of alle personen in de categorieën die hierboven zijn vermeld in de huidige omstandigheden tot het reële aanbod gerekend kunnen worden.

Anderzijds kan men zich voorstellen, dat bij een gunstiger arbeidsmarkt-situatie het grootste deel van deze personen (ook wel "verstoppe", werklozen genoemd), een (aangepaste) arbeidsplaats zouden bezetten.

Het volgende overzicht voor Oost-Gelderland geeft de aantallen werklozen en zij die als "verstoppe" werklozen zouden kunnen worden aangeduid. Met nadruk wordt erop gewezen dat de "verstoppe" werkloosheid niet specifiek een Oostgelders verschijnsel is, maar zoals wij dat hier hebben geraamd is gebaseerd op landelijke en provinciale gegevens.

Werkloosheid en raming "verstoppe" werkloosheid Oost-Gelderland

Aantal geregistreerde werklozen ultimo september '80	4.582
Raming overige werkzoekenden ultimo september 1980	2.105
Raming verborgen werklozen onder WAO'ers 1979	4.000

5.1.4.6 Werkloosheid van buitenlandse arbeidskrachten en ongeschoolden

Naast de reeds behandelde kwetsbare groepen worden er nog twee onderscheiden die nauw samenhangen. Dit zijn de buitenlandse werknemers en de ongeschoolden. De ontwikkeling in de werkloosheid van ongeschoolden kan als volgt weergegeven worden (zie tabel 5.18).

Tabel 5.18 Procentuele aandelen van ongeschoolde werklozen in de totale werkloosheid, mannen en vrouwen Oost-Gelderland, Gelderland, Nederland, 1974, 1976 en 1978.

	1974	1976	1978
<u>Mannen</u>			
Oost-Gelderland ¹⁾	14,4	22,2	15,9
Gelderland	13,4	20,2	15,9
Nederland	21,3	22,5	19,8
<u>Vrouwen:</u>			
Oost-Gelderland ¹⁾	8,5	20,8	14,3
Gelderland	13,4	15,9	12,8
Nedederland	16,4	17,5	16,0

1) inklusief Brummen

Er blijken in Gelderland relatief minder ongeschoolden werklozen te zijn dan in Nederland. In Oost-Gelderland is het aandeel van ongeschoolde werklozen in de totale werkloosheid ook lager dan in Nederland (met uitzondering van 1976 (vrouwen)). De werkloosheid van ongeschoolden is relatief iets groter bij mannen dan bij vrouwen. In tabel 5.19 wordt aangegeven welk deel van de werkloosheid onder ongeschoolden buitenlanders betreft.

Tabel 5.19 Procentueel aandeel werkloze buitenlanders in totaal ongeschoolde werklozen, Oost-Gelderland¹⁾, Gelderland, Nederland, 1974, 1976, 1978.

	1974	1976	1978
<u>Mannen</u>			
Oost-Gelderland ¹⁾	7,8	19,3	30,1
Gelderland	9,9	25,5	39,5
Nederland	8,4	24,0	38,7
<u>Vrouwen</u>			
Oost-Gelderland ¹⁾	38,6	27,3	39,9
Gelderland	13,8	32,9	46,3
Nederland	18,0	33,5	42,0

1) Inklusief Brummen

Het aandeel buitenlanders in de werkloosheid van ongeschoolden is aanzienlijk gestegen in Gelderland en Nederland. Deze stijging treedt in Oost-Gelderland ook zeer duidelijk op bij de vrouwen. Bij de mannen is er in Oost-Gelderland al in 1974 een aandeel van bijna 40 % bereikt, zodat de stijging hier minder groot is in de periode 1974-1978.

5.2 Intermezzo 1979

Aan het begin van dit hoofdstuk is al opgemerkt dat we een intermezzo 1980 zouden invoegen tussen de ontwikkelingen in het verleden (paragrafen 5.1) en die in de toekomst (paragrafen 5.3). In dat intermezzo geven we informatie door uit de SEO-enquête, voorzover die voor het beeld dat geschetst wordt van de regionale arbeidsmarkt relevant is.

5.2.1 Vakatures

De gehouden enquête bij bedrijven en instellingen heeft gegevens opgeleverd over aantallen vakatures naar beroepsgroep, bedrijfsklasse en opleidingsnivo alsook over de door respondenten genoemde oorzaken en problemen met betrekking tot deze vakatures.

In het volgende zal getracht worden, zo mogelijk, de situatie in de regio te vergelijken met die in Nederland als geheel.

Tabel 5.20 Bedrijven en instellingen zonder en met vakatures, in procenten, Oost-Gelderland 1980, Nederland 1978.

	zonder vakatures	met vakatures
Nederland 1978	84 %	16 %
Oost-Geld. 1980	76 %	24 %

Het aantal bedrijven met vakatures blijkt in Oost-Gelderland groter te zijn dan in Nederland als geheel.

Overigens zijn de cijfers uit tabel 5.20 afkomstig uit verschillende enquêtes en dus niet geheel vergelijkbaar¹⁾.

1) Zie bijlage 5.1

Tabel 5.21 Vakatures naar bedrijfsklasse, in procenten Oost-Gelderland, 1980

Bedrijfsklasse	vakatures (in %)
metaalindustrie	21
overige industrie	37
bouw	17
kommerciële dienstverlening	17
niet-kommerciële dienstverlening en overheid	8
Totaal	100

Rekening houdend met de relatieve omvang van de bedrijfsklasse is het aantal vakatures in de metaalindustrie met 21 % van het totaal hoog te noemen. De metaal bevat immers slechts 9 % van de regionale werkgelegenheid. Tegen diezelfde achtergrond is het vakature-nivo in de overige industrie hoog. Immers, 37 % van het aantal vakatures bevindt zich in een sektor die ruim 18 % van het aantal arbeidsplaatsen omvat. In de dienstensektor is het aantal vakatures laag in verhouding tot het aantal arbeidsplaatsen.

Tabel 5.22 Vakatures naar opleidingsnivo, in procenten, Nederland 1978, Oost-Gelderland 1980.

	Nederland 1978	Oost-Gelderland 1980
ongeschoold	24 %	27 %
lagere opleiding	58 %	59 %
middelbare opleiding	11 %	10 %
hogere opleiding	7 %	4 %
Totaal	100 %	100 %

De verdeling van vakatures naar opleidingsnivo zoals die blijkt uit de SEO-enquête, lijkt sterk op de landelijke verdeling. Het aandeel in de vakatures van de groep ongeschoolden (27 %) is laag wanneer wij dat aandeel vergelijken met het aandeel van ongeschoolden in de totale werkgelegenheid (bijna 32 %) en hoog wanneer wij rekening houden met het aanbodoverschot bij deze groep (9.000 personen). Het grootste deel van de vakatures ligt echter in de groep arbeidsplaatsen waarvoor een lagere opleiding gewenst is (59 %). Maar dat is dan ook de groep die het grootste aantal arbeidsplaatsen bevat (52 %). Het vakature-nivo ligt bij de middelbare en vooral bij de hogere opleidingsgroep relatief lager. Op grond van SEO-enquête ramen wij het totale aantal vakatures in de regio op 3.000. De geregistreerde openstaande vraag van de GAB's in Oost-Gelderland bedraagt op hetzelfde moment $\pm$ 1.400. Dat betekent dat slechts 50 % van de werkelijke vakatures wordt geregistreerd. Indien in de tweede fase van onderzoek aandacht wordt geschonken aan de effectiviteit van het funktio-neren van de gewestelijke arbeidsburo's, lijkt het ons nuttig ook dit lage percentage in de beschouwing te betrekken.

5.2.2 Uitzendkrachten

Tabel 5.23 Aantal bedrijven in % van het totaal aantal respondenten per bedrijfstak dat "soms" en "vaak" gebruik maakt van uitzendkrachten, O-Geld. 1980

	soms	vaak	soms + vaak
industrie	25 %	7 %	32 %
bouw	6 %	2 %	8 %
kommerciële diensten	11 %	1 %	12 %
niet-kommerciële diensten en overheid	12 %	1 %	13 %
overig	- %	- %	- %
Totaal	14 %	3 %	17 %

Uit de bovenstaande cijfers blijkt dat men in de industrie het meest frekwent gebruik maakt van uitzendkrachten. In de andere bedrijfstakken ligt de inschakeling van uitzendkrachten ongeveer gelijk en op een nivo dat veel lager is dan in de industrie.

In totaal blijkt 17 % van de bedrijven en instellingen van de diensten van uitzendburo's gebruik te maken.

Tabel 5.24 Redenen voor het inschakelen van uitzendkrachten, aantal malen vermeld, in procenten, Oost-Gelderland 1980 (SEO-enquête), Nederland 1977.

Redenen	Oost-Gelderland	Nederland	
		bedrijven zonder personeelsproblemen	bedrijven met personeelsproblemen
ziekte	37 %	37 %	31 %
pieken	26 %	26 %	25 %
vakatures	22 %	15 %	25 %
vakanties	7 %	16 %	13 %
diversen	7 %	6 %	6 %
Totaal	100 %	100 %	100 %

De cijfers van tabel 5.24 zijn afkomstig uit twee verschillende enquêtes. Ze komen echter op verrassende wijze met elkaar overeen. Ziekte en vakantie blijken voor 40 à 50 % de redenen te zijn voor het inschakelen van uitzendkrachten. Daaruit blijkt een nuttig funktioneren van uitzendburo's.

Het voorkomen van pieken in het werk blijkt voor + 26 % van de bedrijven reden te zijn om van de diensten van uitzendkrachten gebruik te maken, terwijl slechts in + 22 % van het aantal gevallen het bestaan van vakatures als reden wordt vermeld.

Overigens blijkt uit het grondmateriaal waaruit de cijfers van tabel 5.24 zijn afgeleid dat bij de nijverheid en de bouw het voorkomen van pieken en vakatures de meest genoemde redenen zijn voor het inschakelen van uitzendkrachten. Hieruit zou kunnen worden afgeleid dat in deze bedrijfstakken voor bepaalde projekten, die tevens pieken in het

werk tot gevolg hebben, een tijdelijk "tekort" aan arbeidskrachten wordt opgevangen door uitzendkrachten.

5.2.3 Buitenlandse arbeidskrachten

Van de vreemdelingen met geldige vergunning waren er in Gelderland 2.045 werkzaam dat is slechts 5,3 % van het totaal aantal buitenlanders. De Gelderse beroepsbevolking omvat ruim 10 % van de Nederlandse, zodat een relatief gering aantal buitenlanders in Gelderland werkzaam is. Meer dan 50 % van hen werkt in Noord- en Zuid-Holland.

In Oost-Gelderland zijn per eind 1979 498 vergunningen afgegeven, een relatief laag aantal in vergelijking met het totaal in Gelderland. Van het Nederlandse totaal is dit ruim 1 %. In Oost-Gelderland is ruim 2 % van het arbeidsvolume van Nederland werkzaam.

Van de door de SEO-enquête bestreken 1.410 bedrijven en instellingen hebben 138 aangegeven dat zij 990 "buitenlanders" in dienst hebben. Hierbij zijn ook degenen die al langer dan 5 jaar in Nederland werken meegeteld, zodat dit totaal, ook afgezien van de eventuele categorie illegalen, niet vergeleken kan worden met de cijfers, die hierboven staan. De buitenlanders zijn hoofdzakelijk werkzaam in grotere bedrijven, 73 % werkt in bedrijven met meer dan 50 werkzame personen.

Tabel 5.25 Aantal buitenlanders werkzaam in Oost-Gelderland 1980, naar bedrijfstak. SEO-enquête.

	Aantal	Procenten
industrie	797	80,5
bouw	30	3,0
handel	67	6,8
transport	66	6,7
kommerciële diensten	2	0,2
niet kommerciële diensten en overheid	28	2,8
Totaal	990	100,0

Het aandeel buitenlanders werkzaam in de industrie¹⁾ is zeer hoog. De overige bedrijfstakken spelen een slechts geringe rol in het tewerkstellen van buitenlanders.

5.2.4 Deeltijdarbeid

In grote lijnen komt het aandeel van de mannelijke part-timers in Oost-Gelderland overeen met dat in Nederland als geheel. We vergelijken dan de beroepspersonen die 15 uur en meer werken.

Tabel 5.26 Werkzame personen naar wekelijkse arbeidsduur in procenten, Oost-Gelderland 1980, SEO-enquête, Nederland 1975

	Oost-Gelderland 1980	Nederland 1975
<u>Mannen</u>		
15-24 uur	2 %	1 %
> 25 uur	98 %	99 %
Totaal	100 %	100 %
<u>Vrouwen</u>		
15-24 uur	25 %	19 %
> 25 uur	75 %	81 %
Totaal	100 %	100 %

Het aandeel vrouwelijke part-timers is wel hoger dan in Nederland, maar het grote verschil in teljaar kan hierbij een rol spelen. Het relatieve aantal in deeltijd werkende vrouwen is aanmerkelijk groter dan bij de mannen.

1) In de laatste paragrafen nam de industrie steeds een vrij extreme positie is. Er zijn veel vakatures, er wordt intensief gebruik gemaakt van uitzendkrachten en er werkt een groot aantal buitenlanders. Stuk voor stuk zijn dat symptomen van de zwakke positie, die de industrie op de arbeidsmarkt inneemt. In het algemeen vindt men het kennelijk niet aantrekkelijk om in de industrie te werken. Dat is in een aantal opzichten ook wel te begrijpen. De economische teruggang maakt de werkgelegenheid van bedrijven die voor hun eigen continuïteit moeten zorgen en daarbij van de markt afhankelijk zijn, tot een mindere zekere zaak. De concurrentie op de arbeidsmarkt van instellingen en van de overheid, die geen marktafhankelijkheid kennen, maakt het de industrie vaak moeilijk mensen aan te trekken voor het vervullen van arbeidsplaatsen.

Deeltijdarbeid wordt hoofdzakelijk in de dienstensektor gevonden. Dit geldt zowel voor vrouwen als voor mannen (zie tabel 5.27). Vooral in de sectoren industrie en overheid is het aantal in deeltijd werkende vrouwen hoog.

Tabel 5.27 Procentueel aandeel deeltijdarbeid (15-24 uur per week) per bedrijfsklasse/tak, Oost-Gelderland 1980, SEO-enquête.

	Mannen	Vrouwen
landbouw	6 %	27 %
industrie	1 %	21 %
bouw	- %	9 %
handel	3 %	27 %
transport	2 %	21 %
kommerciële diensten	5 %	15 %
niet-kommerciële diensten en overheid	6 %	27 %
Totaal	2 %	25 %

5.2.5 Pendel

In Oost-Gelderland is een groot gedeelte van de regionale werkgelegenheid gekoncentreerd in enkele kernen (Zutphen, Doetinchem, Winterswijk). Binnen Oost-Gelderland kan dan ook van een omvangrijk forensisme gesproken worden. Van buiten Oost-Gelderland bestaat eveneens een grote in- en uitstroom. Dat geldt vooral ten opzichte van de Veluwe, de regio Arnhem en Overijssel.

Op grond van het beschikbare statistische materiaal kunnen de volgende pendelstromen worden gekonstrueerd (zie tabel 5.28).

Tabel 5.28 Inkomende en uitgaande pendel, Oost-Gelderland, 1971
1978.

	1971	1978
	x 1000 personen	
inkomende pendel	3,7	7,0
uitgaande pendel	6,8	12,0
pendelsaldo	- 3,1	- 5,0

De SEO-enquête verschaft uiteraard alleen informatie over de inkomende pendel. Het is immers uitsluitend een enquête onder bedrijven en instellingen in de regio geweest.

Op grond van de enquête-resultaten hebben wij de volgende twee tabellen opgesteld.

Tabel 5.29 Werkzame personen, per GAB-rayon, verdeeld naar woonplaats
binnen of buiten de regio, in procenten, Oost-Gelderland
1980, SEO-enquête

Rayon	Woonplaats binnen Oost-Gelderland	Woonplaats buiten Oost-Gelderland
Doetinchem	95 %	5 %
Zutphen	88 %	12 %
Winterswijk	99 %	1 %
Eibergen	94 %	6 %
Totaal	94 %	6 %

Tabel 5.30 Woongebieden inkomende pendelaars, in procenten,
Oost-Gelderland 1980, SEO-enquête.

Woongebied	aandelen in procenten
------------	-----------------------

Regio Arnhem	}	43 %
Veluwe		
Overig Gelderland		
Overijssel	}	54 %
Overige prov.		
Buitenland		3 %
Totaal		100 %

Uit tabel 5.30 blijkt dat de inkomende pendel in het gebied voor meer dan de helft afkomstig is van buiten Gelderland.

5.3 Ontwikkelingslijnen in de periode tot 1985

In deze paragraaf wordt de aandacht gericht op de konfrontatie van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt in de toekomst. Toegerust met de vraag - en aanbodprognoses uit de hoofdstukken 3 en 4, verrijkt door de kennis van de ontwikkelingen in het recente verleden en geïnformeerd over de resultaten van de SEO-enquête moet het mogelijk zijn de knelpunten en problemen te ontwaren, die in het verschiets liggen op de regionale arbeidsmarkt.

Dat is de bedoeling van paragraaf 5.3 en zijn subparagrafen. Bij deze vooruitblik wordt dezelfde opzet en volgorde gehanteerd als bij de terugblik in paragraaf 5.1. Echter, een arbeidsmarktbalans voor 1985 is bij gebrek aan pendelgegevens niet op te stellen. Daarom beginnen we met de ontwikkeling van de kwantitatieve diskrepantie tussen de regionale beroepsbevolking en de regionale werkgelegenheid.

Vervolgens passeren de kwalitatieve diskrepancies per geslacht en per opleidingsnivo de revue.

5.3.1. Beroepsbevolking versus werkgelegenheid

In paragraaf 5.1.2 is gekonstateerd dat de totale beroepsbevolking en de totale werkgelegenheid van Oost-Gelderland in het recente verleden uit elkaar zijn gegroeid. De kwantitatieve diskrepantie is van 1972 tot 1978 dus groter geworden.

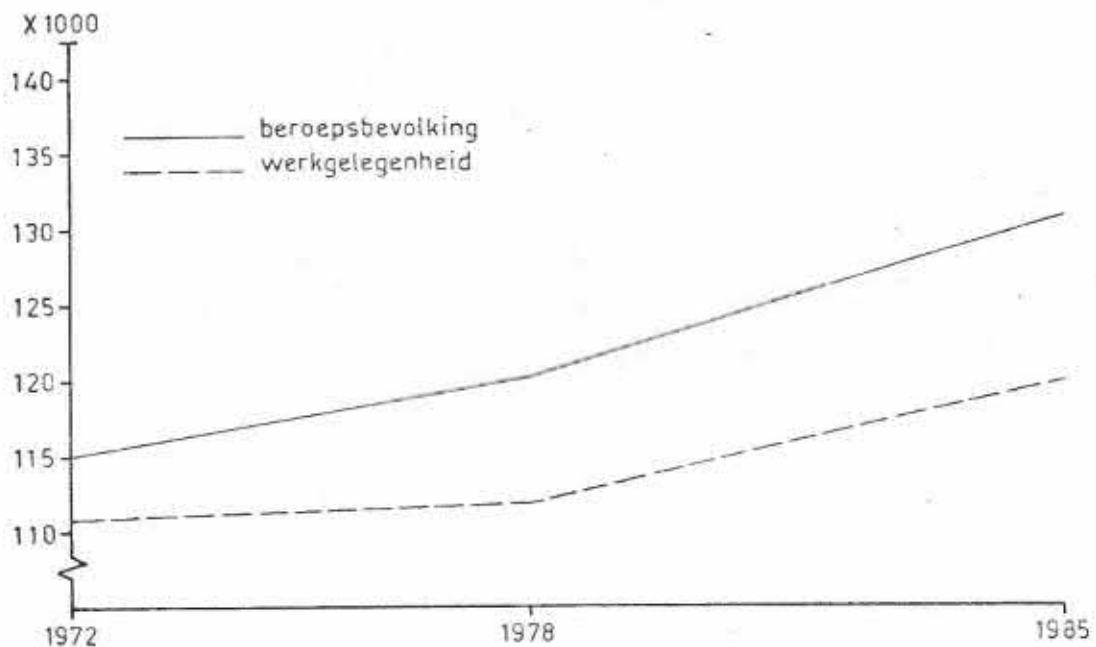
Blijkens tabel 5.31 en grafiek 5.6 wordt verwacht dat zulks in de nabije toekomst ook verwacht kan worden. De beroepsbevolking zal tot 1985 meer toenemen dan de werkgelegenheid zodat de afstand tussen beide zal groeien. Nogmaals wordt de aandacht erop gevestigd dat de hier gelanceerde prognosecijfers uiteraard sterk afhankelijk zijn van de in hoofdstuk 3 en 4 gemaakte veronderstellingen.

Tabel 5.31 Beroepsbevolking en werkgelegenheid, Oost-Gelderland
1978, 1985.

Omschrijving	1978	1985
	x 1000 personen	
beroepsbevolking	120,3	130,8
werkgelegenheid	111,9	119,9
kwantitatieve diskrepantie	+ 8,4	+ 10,9

Grafiek 5.6.

Beroepsbevolking en werkgelegenheid
Oost - Gelderland, 1972, 1978, 1985.

In de afgelopen periode is als gevolg van de groeiende kwantitatieve diskrepantie de werkloosheid sterk gegroeid. Nu voor de komende jaren een vergroting van de kwantitatieve diskrepantie wordt verwacht, moet de ontwikkeling van de werkloosheid in Oost-Gelderland met zorg worden tegemoet gezien. Indien het negatieve pendelsaldo gelijk zou blijven - en waarom zou het afnemen ? - zou de geregistreeerde werkloosheid kunnen toenemen tot ruim 6.000 personen en de totale werkloosheid tot 8 à 9.000 personen, wanneer wij, zoals in paragraaf 5.1.1., aannemen dat de totale werkloosheid 150 % van de geregistreeerde bedraagt.

5.3.2 Overschotten en tekorten per opleidingsnivo

De kwantitatieve diskrepantie zal in 1985 naar verwachting aanzienlijk groter zijn dan hij in 1978 was. Dat zagen we in de vorige paragraaf. Maar welke zal de ontwikkeling zijn van de kwalitatieve diskrepancies per geslacht en per opleidingsnivo tot 1985 ? Tabel 5.32 geeft een indicatie in welke richting het antwoord gezocht moet worden.

Tabel 5.32 Beroepsbevolking 15-64 en werkgelegenheid naar opleidingsnivo, mannen en vrouwen, Oost-Gelderland 1985.

	beroepsbevolking x 1000	werkgelegenheid personen	kwalitatieve diskrepantie
<u>Mannen</u>			
ongeschoold	25,4	21,1	+ 4,3
lagere opleiding	42,4	45,8	- 3,4
middelbare opleiding	13,4	12,7	+ 0,7
hogere opleiding	10,4	8,2	+ 2,2
totaal mannen	91,5	87,8	+ 3,7
<u>Vrouwen</u>			
ongeschoold	8,7	8,3	+ 0,4
lagere opleiding	18,9	17,1	+ 1,8
middelbare opleiding	7,0	4,6	+ 2,4
hogere opleiding	3,9	2,2	+ 1,7
totaal vrouwen	38,4	32,1	+ 6,3
<u>Mannen en Vrouwen</u>			
ongeschoold	34,1	29,4	+ 4,7
lagere opleiding	61,3	62,8	- 1,5
middelbare opleiding	20,3	17,4	+ 2,9
hogere opleiding	14,3	10,4	+ 3,9
totaal mannen en vrouwen	129,9	119,9	+ 10,0

Deze cijfers laten zien dat de regionale arbeidsmarkt onevenwichtiger zal worden. Over de gehele linie zullen aanbodoverschotten verschijnen. In 1985 zal er nog slechts één aanbodtekort zijn, namelijk bij de mannen met een lagere opleiding.

In hoeverre de arbeidsmarkt in 1985 onevenwichtiger zal zijn dan in 1978 kan worden bepaald door de kwalitatieve diskrepanties uit te drukken in een percentage van de beroepsbevolking in de betreffende categorie en vervolgens voor 1985 en 1978 te vergelijken. Dat is gebeurd in tabel 5.33.

Tabel 5.33 Kwalitatieve diskrepantie per opleidingsnivo, mannen en vrouwen, in procenten van de betreffende categorie van de beroepsbev. Oost-Gelderland 1978,1985

Opleidingsnivo	1978	1985
<u>Mannen</u>		
ongeschoold	+ 29	+ 17
lagere opleiding	- 8	- 8
middelbare opleiding	- 3	+ 5
hogere opleiding	0	+ 21
Totaal mannen	+ 6	+ 4
<u>Vrouwen</u>		
ongeschoold	+ 11	+ 5
lagere opleiding	- 3	+ 10
middelbare opleiding	+ 19	+ 34
hogere opleiding	+ 24	+ 44
Totaal vrouwen	+ 6	+ 16
<u>Mannen en vrouwen</u>		
ongeschoold	+ 25	+ 14
lagere opleiding	- 7	- 2
middelbare opleiding	+ 4	+ 14
hogere opleiding	+ 7	+ 27
Totaal mannen en vrouwen	+ 6	+ 8

Uit tabel 5.33 zijn vele konklusies te trekken. We vermelden slechts de meest algemene.

In de eerste plaats: de regionale arbeidsmarkt zal over de gehele lijnie veel onevenwichtiger worden. Als de kwalitatieve diskrepanties naar opleidingsnivo, mannen en vrouwen in absolute aantallen van 1978 worden opgeteld, komt de som uit op ± 7.000 . Als datzelfde wordt gedaan voor 1985 resulteert het aantal 10.000. Op zichzelf zeggen die getallen natuurlijk weinig. Maar men mag ze wel opvatten als graadmeters voor de onevenwichtigheid. Welnu, dan blijkt dat de onevenwichtigheid zal toenemen met ± 40 %. In de tweede plaats: het aanbodoverschot bij de vrouwen blijkt in 1985 hoger te zijn dan bij de mannen. Hieruit komt naar voren dat het groeiende aantal op de arbeidsmarkt komende vrouwen het tekort aan werkgelegenheid verscherpt. De werkgelegenheid voor vrouwen zal weinig toenemen naar verwachting.

In de derde plaats: de aanbodoverschotten zullen in de hogere opleidingsnivo's het grootst zijn. Vooral bij de vrouwen is in deze categorie het aanbodoverschot met 44 % enorm. Daarvan kan een autonome impuls tot substitutie uitgaan. Wij doelen op vervanging van lager geschoolden door hoger geschoolden.

In de vierde plaats: alleen bij de ongeschoolden en de lager opgeleiden zal zich in de komende jaren een tendens in de richting van evenwicht voordoen. Het uitzonderlijk hoge aanbodoverschot van ongeschoolden van 1978 (25 %) zal dalen naar 14 % in 1985. Of dat veel soelaas zal brengen in de positie van de ongeschoolden op de arbeidsmarkt is echter zeer de vraag. Immers, het hierboven bedoelde substitutie-effekt van lager geschoolden door hoger geschoolden kan het verwerven van een baan door werkloze ongeschoolden stellig bemoeilijken.

Zal de verdere verruiming van de arbeidsmarkt ten gevolge hebben dat het vervullen van vakatures gemakkelijker zal worden? Op zichzelf is dat niet onmogelijk, maar de kans daarop moet niet worden overschat. Immers, ook de huidige arbeidsmarkt is ruim, terwijl het vakature-nivo op basis van de SEO-enquête op 3.000 geschat wordt. Bovendien wordt de arbeidsmarkt niet alleen ruimer, maar ook onevenwichtiger. En dat betekent dat zich substitutie-bewegingen zullen voordoen, die niet altijd even glad behoeven te verlopen. De vervanging van vrouwen door mannen en van lager geschoolden door hoger geschoolden zal uiteindelijk het vervullen van vakatures uiteraard gemakkelijker maken, maar de maatschappelijke aanvaarding ervan zal ongetwijfeld niet gemakkelijk verlopen en tijd kosten.

KONFRONTATIE VRAAG EN AANBOD IN 1985 (VARIANT)

5.3*

Ontwikkelingslijnen in de periode tot 1985

In deze paragraaf wordt de aandacht gericht op de konfrontatie van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt in de toekomst. Op basis van de vraag- en aanbodprognoses uit de paragrafen 3.2* en 3.3* en hoofdstuk 4, de kennis van de ontwikkelingen in het recente verleden en geïnformeerd over de resultaten van de SEO-enquête kunnen de knelpunten en problemen ontwaard worden, die in het jaar 1985 op de regionale arbeidsmarkt verwacht kunnen worden.

Dat is de bedoeling van paragraaf 5.3* en zijn subparagrafen. Bij deze vooruitblik wordt dezelfde opzet en volgorde gehanteerd als bij de terugblik in paragraaf 5.1. Echter, een arbeidsmarktbalans voor 1985 is bij gebrek aan pendelgegevens niet op te stellen. Daarom beginnen we met de ontwikkeling van de kwantitatieve diskrepantie tussen de regionale beroepsbevolking en de regionale werkgelegenheid. Vervolgens passeren de kwalitatieve diskrepancies per geslacht en per opleidingsnivo de revue.

5.3.1.* Beroepsbevolking versus werkgelegenheid

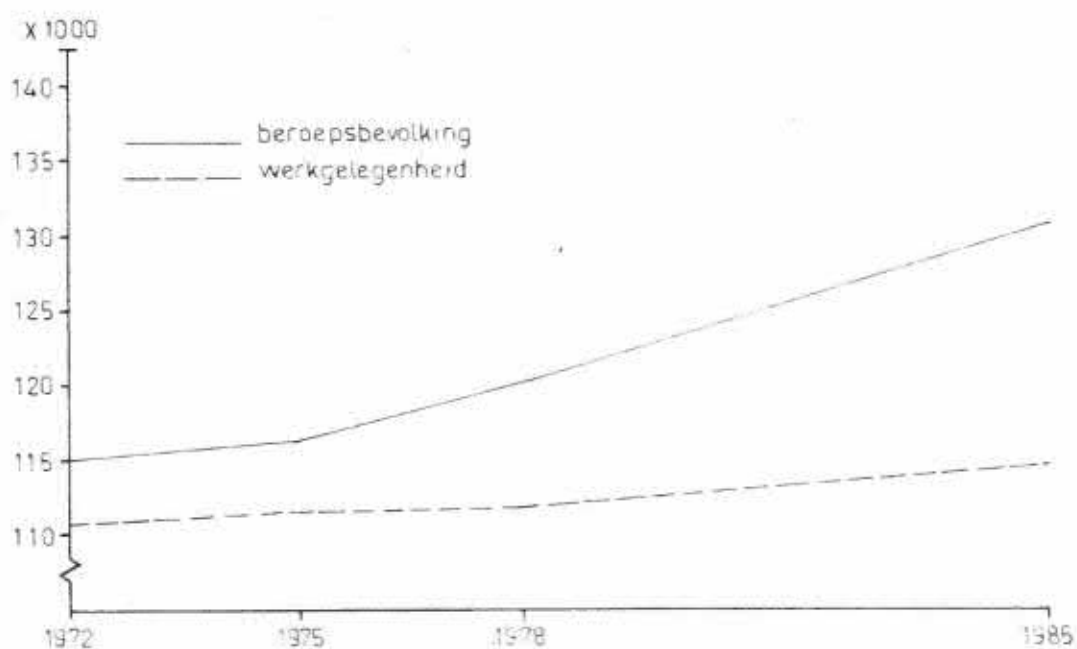
In paragraaf 5.1.2. is geconstateerd dat de totale beroepsbevolking en de totale werkgelegenheid van Oost-Gelderland in het recente verleden uit elkaar zijn gegroeid. De kwantitatieve diskrepantie is van 1972 tot 1978 dus groter geworden.

In de nabije toekomst kan dit in nog sterkere mate verwacht worden. De beroepsbevolking zal tot 1985 meer toenemen dan de werkgelegenheid zodat de afstanden tussen beide zal groeien. Nogmaals wordt de aandacht erop gevestigd dat de hier gelanceerde prognosecijfers uiteraard sterk afhankelijk zijn van de in paragraaf 3.2* en 3.3* en hoofdstuk 4 gemaakte veronderstellingen.

In grafiek 5.6* en tabel 5.31* worden deze verwachtingen verduidelijkt.

Grafiek 5.6*

Beroepsbevolking en werkgelegenheid
Oost-Gelderland, 1972, 1975, 1978, 1985

Tabel 5.31.* Beroepsbevolking en werkgelegenheid, Oost-Gelderland 1978, 1985.

Omschrijving	1978	1985
	x 1000 personen	
beroepsbevolking	120,3	130,8
werkgelegenheid	111,9	114,9
kwantitatieve diskrepantie	+ 8,4	+ 15,9

In de afgelopen periode is als gevolg van de groeiende kwantitatieve diskrepantie de werkloosheid sterk gegroeid. Nu voor de komende jaren een vergroting van de kwantitatieve diskrepantie wordt verwacht, moet

de ontwikkeling van de werkloosheid in Oost-Gelderland met zorg worden tegemoet gezien. Indien het negatieve pendelsaldo gelijk zou blijven - en waarom zou het afnemen ? - zou de geregistreeerde werkloosheid kunnen toenemen tot ruim 7.000 personen en de totale werkloosheid tot 11.000 personen, wanneer wij, zoals in paragraaf 5.1.1., aannemen dat de totale werkloosheid 150% van de geregistreeerde bedraagt.

5.3.2.*

Overschotten en tekorten per opleidingsnivo

De kwantitatieve diskrepantie zal in 1985 naar verwachting aanzienlijk groter zijn dan hij in 1978 was. Dat zagen we in de vorige paragraaf. Maar welke zal de ontwikkeling zijn van de kwalitatieve diskrepancies per geslacht en per opleidingsnivo tot 1985 ? Tabel 5.32* geeft een indicatie in welke richting het antwoord gezocht moet worden. De cijfers in deze tabel laten zien dat de regionale arbeidsmarkt onevenwichtiger zal worden. Over de gehele linie zullen aanbodoverschotten verschijnen.

In hoeverre de arbeidsmarkt in 1985 onevenwichtiger zal zijn dan in 1978 kan worden bepaald door de kwalitatieve diskrepancies uit te drukken in een percentage van de beroepsbevolking in de betreffende categorie en vervolgens voor 1985 en 1978 te vergelijken. Dat is gebeurd in tabel 5.33.*

Tabel 5.32*

Beroepsbevolking 15-64 en werkgelegenheid naar opleidingsnivo, mannen en vrouwen, Oost-Gelderland 1985.

	beroepsbevolking x 1000	werkgelegenheid personen	kwalitatieve diskrepantie
<u>Mannen</u>			
ongeschoold	25,4	20,2	+ 5,2
lagere opleiding	42,4	43,7	- 1,3
middelbare opleiding	13,4	12,1	+ 1,3
hogere opleiding	10,4	8,1	+ 2,3
totaal mannen	91,5	84,1	+ 7,4
<u>Vrouwen</u>			
ongeschoold	8,7	7,4	+ 1,3
lagere opleiding	18,9	16,8	+ 2,1
middelbare opleiding	7,0	4,4	+ 2,6
hogere opleiding	3,9	2,2	+ 1,7
totaal vrouwen	38,4	30,8	+ 7,6
<u>Mannen en Vrouwen</u>			
ongeschoold	34,1	27,6	+ 6,5
lagere opleiding	61,3	60,4	+ 0,9
middelbare opleiding	20,3	16,6	+ 3,7
hogere opleiding	14,3	10,3	+ 4,0
totaal mannen en vrouwen	129,9	114,9	+ 15,0

Tabel 5.33.* Kwalitatieve diskrepantie per opleidingsnivo, mannen en vrouwen, in procenten van de betreffende categorie van de beroepsbevolking van 15-64 jaar Oost-Gelderland 1978,1985

Opleidingsnivo	1978	1985
<u>Mannen</u>		
ongeschoold	+ 29	+ 20
lagere opleiding	- 8	- 3
middelbare opleiding	- 3	+ 10
hogere opleiding	0	+ 22
Totaal mannen	+ 6	+ 8
<u>Vrouwen</u>		
ongeschoold	+ 11	+ 15
lagere opleiding	- 3	+ 11
middelbare opleiding	+ 19	+ 37
hogere opleiding	+ 24	+ 44
Totaal vrouwen	+ 6	+ 20
<u>Mannen en vrouwen</u>		
ongeschoold	+ 25	+ 19
lagere opleiding	- 7	+ 1
middelbare opleiding	+ 4	+ 18
hogere opleiding	+ 7	+ 28
Totaal mannen en vrouwen	+ 6	+ 11

Uit tabel 5.33.* zijn vele konklusies te trekken. We vermelden slechts de meest algemene.

In de eerste plaats: de regionale arbeidsmarkt zal over de gehele linie veel onevenwichtiger worden. Als de kwalitatieve diskrepanties naar opleidingsnivo, mannen en vrouwen, in absolute aantallen van 1978 worden opgeteld, komt de som uit op ± 7.000 . Als datzelfde wordt gedaan voor

1985 resulteert het aantal 15.000. Op zichzelf zeggen die getallen natuurlijk weinig. Maar men mag ze wel opvatten als graadmeters voor de onevenwichtigheid. Welnu, dan blijkt dat de onevenwichtigheid zal toenemen met + 115 %. In de tweede plaats: het aanbodoverschot bij vrouwen blijkt in 1985 hoger te zijn dan bij de mannen. Hieruit komt naar voren dat het groeiende aantal op de arbeidsmarkt komende vrouwen het tekort aan werkgelegenheid verscherpt. De werkgelegenheid voor vrouwen zal weinig toenemen naar verwachting.

In de derde plaats: de aanbodoverschotten zullen in de hogere opleidingsnivo's het grootst zijn. Vooral bij de vrouwen is in deze categorie het aanbodoverschot met 44 % enorm. Daarvan kan een autonome impuls tot substitutie uitgaan. Wij doelen op vervanging van lager geschoolden door hoger geschoolden.

In de vierde plaats: alleen bij de ongeschoolde en de lager opgeleide mannen zal zich in de komende jaren een tendens in de richting van evenwicht voordoen. Het uitzonderlijk hoge aanbodoverschot van ongeschoolden van 1978 (25 %) zal dalen naar 19 % in 1985. Of dat veel soelaas zal brengen in de positie van de ongeschoolden op de arbeidsmarkt is echter zeer de vraag. Immers, het hierboven bedoelde substitutie-effekt van lager geschoolden door hoger geschoolden kan het verwerven van een baan door werkloze ongeschoolden stellig bemoeilijken.

Zal de verdere verruiming van de arbeidsmarkt ten gevolge hebben dat het vervullen van vakatures gemakkelijker zal worden? Op zichzelf is dat niet onmogelijk, maar de kans daarop moet niet worden overschat. Immers, ook de huidige arbeidsmarkt is ruim, terwijl het vakature nivo op basis van de SEO-enquête op 3.000 geschat wordt. Bovendien wordt de arbeidsmarkt niet alleen ruimer, maar ook onevenwichtiger. En dat betekent dat zich substitutie-bewegingen zullen voordoen, die niet altijd even glad behoeven te verlopen. De vervanging van vrouwen door mannen en van lager geschoolden door hoger geschoolden zal uiteindelijk het vervullen van vakatures uiteraard gemakkelijker maken, maar de maatschappelijke aanvaarding ervan zal ongetwijfeld niet gemakkelijk verlopen en tijd kosten.

VOORWOORD

1.	INLEIDING	1
1.1	De inhoud van de rapportage	1
1.2	De opbouw van de rapportage	5
2.	SAMENVATTING	7
3.	DE VRAAG NAAR ARBEID	19
3.1	Ontwikkelingslijnen in de periode 1972-1978	21
3.1.1	Ontwikkeling van de reële toegevoegde waarde per sektor	21
3.1.2	Ontwikkeling van het arbeidsvolume per bedrijfstak	21
3.1.3	Shift and share analyse	23
3.1.4	Bedrijfsklassenstructuur en lokale vestigingsplaats- factoren	25
3.1.5	Ontwikkeling per bedrijfsklasse	34
3.1.5.1	Landbouw	34
3.1.5.2	Voedings- en genotmiddelen-industrie	36
3.1.5.3	Textiel- kleding- en schoenindustrie	38
3.1.5.4	Papier- en grafische industrie	40
3.1.5.5	Hout- en bouwmaterialenindustrie	42
3.1.5.6	Chemische- en rubberindustrie	44
3.1.5.7	Metaalindustrie	46
3.1.5.8	Openbare nutsbedrijven	48
3.1.4.9	Bouwnijverheid	50
3.1.4.10	Handel	52
3.1.5.11	Zakelijke diensten	54
3.1.5.12	Transport- en communicatie-bedrijven	56
3.1.4.13	Bank- en verzekeringswezen	58
3.1.4.14	Maatschappelijke diensten	60
3.1.4.15	Overheid	62

	pagina
3.2	Veronderstellingen en uitgangspunten tot 1985 64
3.3	Ontwikkelingslijnen in de periode tot 1985 68
3.3.1	Ontwikkeling van het arbeidsvolume per bedrijfsklasse 69
3.3.2	Ontwikkeling van kwalitatieve aspecten van de vraag naar arbeid 74
	VOORUITBEREKENING VAN DE VRAAG NAAR ARBEID (VARIANT) 64*
3.2*	Veronderstellingen en uitgangspunten tot 1985 66*
3.3*	Ontwikkelingslijnen in de periode tot 1985 72*
3.3.1*	Ontwikkeling van het arbeidsvolume per bedrijfsklasse COROP-gebied Oost-Gelderland 73*
3.3.2*	Ontwikkeling van kwalitatieve aspecten van de vraag naar arbeid 77*
4.	AANBOD VAN ARBEID 80
	Inleiding 80
4.1	Ontwikkelingslijnen in de periode 1972-1978 81
4.1.1	Bevolking 81
4.1.2	Migratie 83
4.1.3	Potentiële beroepsbevolking 84
4.1.4	Beroepsbevolking 86
4.1.5	Procentuele deelneming aan het arbeidsproces 90
4.1.6	Volume van het arbeidsaanbod 94
4.1.7	Arbidsaanbod naar opleidingsnivo 97
4.1.8	Samenvattend overzicht. 102
4.2	Ontwikkelingslijnen in de periode 1978-1985 103
4.2.1	Inleiding 103
4.2.2	Bevolking en migratie 104
4.2.3	Potentiële beroepsbevolking 106
4.2.4	Procentuele deelneming aan het arbeidsproces 107
4.2.5	Beroepsbevolking 111
4.2.6	Volume van het arbeidsaanbod 114
4.2.7	Arbidsaanbod naar opleidingsnivo /uitstroom uit het volledig dagonderwijs 116
4.2.8	Samenvattend overzicht. 124

	pagina
5. KONFRONTATIE VAN VRAAG EN AANBOD	125
5.1 Ontwikkelingslijnen in periode 1972-1978	128
5.1.1. Arbeidsmarktbelans 1972, 1978	128
5.1.2. Beroepsbevolking versus werkgelegenheid	130
5.1.3. Overschotten en tekorten per opleidingsnivo	132
5.1.4. Werkloosheid versus openstaande vraag	134
5.1.4.1. Totale werkloosheid versus totale openstaande vraag	135
5.1.4.2. Werkloosheid en openstaande vraag per beroepsgroep	142
5.1.4.3. Werkloosheid van vrouwen	144
5.1.4.4. Jeugdwerkloosheid	147
5.1.4.5. Langdurig werklozen, WAO en overige werkzoekenden	149
5.1.4.6. Werkloosheid van buitenlandse arbeidskrachten en ongeschoolden	153
5.2. Intermezzo 1979	155
5.2.1. Vakatures	155
5.2.2. Uitzendkrachten	157
5.2.3. Buitenlandse arbeidskrachten	159
5.2.4. Deeltijdarbeid	160
5.2.5. Pendel	161
5.3 Ontwikkelingslijnen in de periode tot 1985	163
5.3.1. Beroepsbevolking versus werkgelegenheid	164
5.3.2. Overschotten en tekorten per opleidingsnivo	165
KONFRONTATIE VRAAG EN AANBOD IN 1985 (VARIANT)	
5.3* Ontwikkelingslijnen in de periode tot 1985	163*
5.3.1* Beroepsbevolking versus werkgelegenheid	163*
5.3.2* Overschotten en tekorten per opleidingsnivo	165*

OVERZICHT BIJLAGEN

Bijlage 3.1	- Definities onderzoek de vraag naar arbeid
Bijlage 3.2	- Prognosemethodiek onderzoek de vraag naar arbeid
Bijlage 3.3	- Tabellen arbeidsvolumen en bedrijfsklassenstructuur
Bijlage 3.3*	- Tabellen arbeidsvolumen en bedrijfsklassenstructuur
Bijlage 4.1	- Bevolking Oost-Gelderland, Gelderland en Nederland 1972 t/m 1979
Bijlage 4.2	- Bevolking Oost-Gelderland naar leeftijd en geslacht 1972, 1975, 1978
Bijlage 4.3	- Bevolking Oost-Gelderland naar leeftijd en geslacht 1978, 1980, 1985
Bijlage 4.4	- Verhoudingsgetallen arbeidsaanbod-manjaren/arbeids- aanbod personen
Bijlage 4.5	- Verhoudingsgetallen arbeidsaanbod-manjaren/arbeids- aanbod personen
Bijlage 4.6	- Schematisch overzicht van gehanteerde opleidingsnivo's
Bijlage 4.7	- Methodiek berekening schoolverlaters
Bijlage 4.8	- Statistische verantwoording methodiek schoolverlaters
Bijlage 4.9	- Tabel schoolverlaters Oost-Gelderland 1976-1977
Bijlage 4.10	- Tabel schoolverlaters Oost-Gelderland 1985-1986
Bijlage 4.11	- Typen beroepsonderwijs
Bijlage 4.12	- Lijst van afkortingen onderwijstypen
Bijlage 5.1	- Vakatures
Bijlage 5.2	- Uitzendkrachten
Bijlage 5.3	- Deeltijdarbeid
Bijlage 5.4	- Pendel
Bijlage 5.5	- Buitenlandse arbeidskrachten
Bijlage 5.6	- Overzicht onderzoeksvragen Raamnota

GRAFIEKEN HOOFDSTUK 5

Grafiek 5.1	- Beroepsbevolking en werkgelegenheid Oost-Gelderland 1972-1978
Grafiek 5.2	- Werkloosheidspercentage mannen Nederland, Gelderland, Oost-Gelderland 1975-1979
Grafiek 5.3	- Werkloosheid en openstaande vraag Nederland, Gelderland, Oost-Gelderland 1972-1978
Grafiek 5.4	- Procentueel aandeel werkloze vrouwen in totale werkloosheid Oost-Gelderland, Gelderland, Nederland 1972-1979
Grafiek 5.5	- Aantal jeugdige werklozen, mannen en vrouwen Oost-Gelderland 1972-1978
Grafiek 5.6	- Beroepsbevolking en werkgelegenheid Oost-Gelderland 1972, 1978, 1985
Grafiek 5.6*	- Beroepsbevolking en werkgelegenheid Oost-Gelderland 1972, 1978, 1985

